

הלכות חנוכה

עם מקורות וציונים
מדברי הראשונים והאחרונים

הלכות חנוכה

עם מקורות וציונים
מדברי הראשונים והאחרונים

מודיעין עילית
בסלו תשע"ז

מכון 'דברי אליעזר'

ע"ש

מרן הגאון ר' אליעזר יהודה פינקל זצוק"ל

בראשות הגאון ר' מרדכי שמואלביץ שליט"א
ראש כולל 'שערי חיים'

סדר ועימוד:

ניתן להשיג אצל:

יצחק פלדמן
חפץ חיים 14
מודיעין עילית
08-9740379

אהרן רייזנר
מרומי שדה 20
מודיעין עילית
08-9743154

תוכן העניינים

פרק א

1 ימי שמחה.....

הספד ותענית ❖ תחנון ❖ דיני הלל ❖ על הניסים ❖ ריבוי סעודות
בחנוכה ❖ בגדי שבת ❖ לימוד הלכות חנוכה ❖ לימוד תשב"ר ❖
אונן ❖ אבל

פרק ב

8 דברים האסורים קודם ההדלקה.....

התעסקות בשאר דברים קודם זמן ההדלקה ❖ האיסור רק על המדליק
עצמו ❖ מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה

פרק ג

10 מצות ההדלקה והחייבים בה.....

מצוות הדלקה ❖ הדלקה עושה מצווה ❖ נתינת שמן כשיעור חצי
שעה ❖ טלטול הנרות במקומם ❖ כבתה אין זקוק לה ❖ חרש
שוטה וקטן ❖ חובת האשה ❖ דין 'חשד'

פרק ד

18 מקום ההדלקה.....

הדלקה בפתח הבית והחצר ❖ הדלקה בחלון ❖ חלון גבוה מכ'
אמה ❖ מרפסת ❖ כשמסתפק היכן להדליק ❖ מנהג המדליקים
בפנים בזה"ז

פרק ה

25 זמן ההדלקה.....

תחילת זמן ההדלקה ❖ פלג המנחה ❖ עד אימתי יכול להדליק בברכה
❖ דיני ההדלקה בערב שבת ❖ ההדלקה במוצ"ש ❖ נעשה בר מצוה
בחנוכה

פרק ו

סדר הברכות וההדלקה 33

❖ דיני הברכות ❖ מברך קודם ההדלקה ❖ אמירת 'הנרות הללו' ❖
ברכת 'שהחיינו' בשאר הימים ❖ ברכת הרואה ❖ טעות במספר הנרות
❖ הדלקה שלא כפי מנין הראוי לאותו לילה ❖ סדר ההדלקה ❖
לראות את הנרות הדולקים

פרק ז

דיני השמן והפתילות 42

❖ הכנת הנרות ❖ דיני השמן ❖ דיני הפתילות ❖ איסור השתמשות
בנרות ❖ הדלקה מנר לנר

פרק ח

דיני אכסנאי והיוצא מביתו 46

❖ עיקר חובת ההדלקה בביתו ❖ אורח ❖ כשמתארח עם אנשי ביתו
במקום אחר ❖ מתארח בשבת ❖ מקום אכילה עיקר ❖ מקום
ההדלקה לבחורי ישיבה ❖ חתן שמתחתן בחנוכה

פרק ט

דיני ההדלקה בביהכ"נ 54

מקום ההדלקה

פרק י

ענייני 'נס חנוכה' 58

❖ זמן מלחמת החשמונאים ❖ מעשה יהודית ❖ ברכת הסופגניות ❖
קושיית הב"י ❖ הטעם שלא הוזכר נס חנוכה במשנה ❖ פיוט 'מעוז
צור' ❖ תקנת מהדרין בחנוכה ❖ סביבון

פרק א ימי שמחה

הספד ותענית

ערב חנוכה מותר בהספד ותענית^א, ויש מחמירים לגבי תענית^ב. חתן ביום חופתו נהגו שמתענה^ג. אבל תענית יארציט נהגו שאין מתענים^ד.

ימי החנוכה אסורים בהספד ותענית מפני שהם ימי שמחה^ה. ובכלל זה: חתן ביום חופתו^ו, יארציט^ז, והמתענה בהם תענית חלום, צריך למיתב תעניתא לתעניתיה^ח.

האיסור הוא אף בתענית שעות, לפיכך אם לא אכל ושתה מהבוקר ומתקרב חצות, יאכל או ישתה מיד אפי' משהו^ט.

^א שו"ע (תרפ"א). [שהרי בטלה מגילת תענית, ורק חנוכה ופורים שנעשו בהם ניסים מפורסמים נשארו הם באיסורם אבל לא לפניהם ולאחריהם, שו"ע ומ"ב תקע"ג].

^ב ב"ח ופר"ח, הובא במ"ב שם.

^ג ברמ"א (תקע"ג) מבואר שאף בימים שאין אומרים תחנון מחמת מנהג, מ"מ מתענים. ובמ"ב (סק"ז) הביא שיש מקילין, והמנהג להתענות, חיי אדם (קלב, מג) וקיצור שו"ע (קמ"ב).

^ד שו"ת הר הכרמל (סי' י) הובא בשערי תשובה (תרע"ב).

^ה שו"ע (תרע"ג). והספד קצר עושים אצל ת"ח בלוייה עצמה [בפניו], שו"ע (תרע"ג).

^ו רמ"א (תקע"ג). חתן אומר תפלת הוידוי במנחה אף בחנוכה, פ"ת (אבהע"ז סא, ט).

^ז רמ"א (תרע"ג).

^ח שו"ע (תקס"ה).

אסור לשמוע הספד בקלטת, משום שמביא האדם לידי יגון וצער, שו"ת שבט הקהתי (א, רא) והביא שהסכים עמו הגרי"ש אלישיב זצ"ל. [אף שהיה אפשר לדון שהוא כלימוד מוסר גרידא]. אמנם לקורא בספר דברי הספד מטו משמיה דהגר"ש דבילצקי שליט"א שמותר מפני שאינו עושה רושם כ"כ.

ועב"פ צריך להקפיד באופן כללי שלא לשמוע או לקרוא דברי צער [עי' מ"ב (שז, ג) שאסור לספר דברים של צער בשבת]. ובסדר היום כתב 'ימי חנוכה אין להתעצב בהם כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו'. ובספר אור לישראל (להגר"י מסלנט חלק נתיבות אור) איתא שהגר"ז ס' פעם אחד היה מדבר עם אנשים בימי חנוכה ובתוך הדברים הזכירו בסיפורם דבר אחד של צער והשתיקם באומרו שאין להזכיר דבר של צער בימים אלו כיון שחז"ל אסרו ימי חנוכה בהספד.

תחנון

ערב חנוכה אין אומרים תחנון במנחה.^ז

כל שמונת ימי החנוכה אין אומרים: 'תחנון', 'אל ארך אפיים', 'יהי רצון' שאחר קריאת התורה, ו'למנצח'. ובשבת חנוכה אין אומרים 'צדקתך'^ח, וכן 'אב הרחמים'^ט.

דיני הלל

כל שמונת ימי החנוכה גומרים את ההלל^י וצריך להקפיד שלא לדלג אפילו תיבה אחת מפני שהוא לעיכובא [כמו בקריאת המגילה]^י.

עלייה לתורה: לכתחילה לא יקראו לו לתורה באמצע הלל, [ואם אין כהן אלא הוא, עדיף שיצא מבית הכנסת לפני שיקראו לו], עברו וקראו לו לעלות לתורה, נוהגים להפסיק מפני כבוד התורה, ולא יקרא עם הקורא^י.

^ז דלקבל ע"ע אסור אפילו שעה אחת, ואפילו בלא לקבל, אם מעונה עד חצות שם תענית עליו, כמבואר כל זה במ"ב (רפח,א) לענין שבת. ולגבי ר"ח כתב בביה"ל (תיח,א ד"ה ר"ח), למסקנא בשם הגאון יעקב 'דכל דאסור לאתענויי בהו, שעות נמי אסירא'. וכ"כ באור לציון (ח"ג עמ' נא) לענין ר"ח, והגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש גמ) כ"כ להדיא לענין חנוכה. ואפי' עוסק בתורה ובתפילה אסור. (רמ"א שם).

^י רמ"א (תרפג,א).

^{יא} רמ"א ומ"ב שם.

^{יב} רמ"א (רפד,ז).

^{יג} שו"ע (תרפג,א). ובב"י הביא בזה ג' טעמים: א. מפני שהנס נתחדש כל יום. ב. שכל יום חלוק בנרותיו, והרי הוא כ'חג' שחלוק בקרבנותיו. ג. שכל יום הנשיא שלו חלוק משל חברו.

^{יד} מ"ב (תפח,ב), ובשעה"צ (סק"ב) שהוא לעיכובא כמו בקריאת מגילת אסתר, שהרי השוו מגילה להלל בגמ' (מגילה יז.). וסיים דלפיכך צריך להקפיד שלא יקרא התיבות בטעות שמשתנה בה הענין, וכמו שלענין מגילה מחמירין בזה.

אמנם בשבד"ל (ז,סב) האריך לחלוק ע"ז שבודאי דילוג וחסור אינו מעכב.

^{טו} שכיון שדיני ההפסק בהלל הוא כמו בק"ש [שו"ע (תפח,א) לגבי הלל השלם, ורמ"א (תכב,ד) לגבי הלל בדילוג], והרי מבואר בשו"ע (סו,ד) ב' דעות אם מותר להפסיק ולעלות לתורה בק"ש, ובמ"ב שם כתב שלמעשה נהגו להפסיק לברכות התורה, ולא יקרא בתורה עם המקריא, ועיי"ש במ"ב עוד פרטי דינים בזה.

ימים שגומרים את ההלל דין ההפסק בו הוא כמו בקריאת שמע שיש חילוק בין הפרקים לאמצע הפרק, ובימים שאומרים את ההלל בדילוג דין הפסק בכולו נידון בבין הפרקים (שו"ע תפח,א במחבר וברמ"א).

הלכות חנוכה

ברכת 'אשר יצר' יברך אחר ההלל^{טז}.

על הניסים

אומרים 'על הניסים'^{יז} כל יום בתפילה ובבהמ"ז^{יח}. שכח ולא אמר אין מחזירים אותו, אלא א"כ הוא באותה הברכה ולא אמר את השם^{יט}.

ריבוי סעודות בחנוכה

שמונת ימי חנוכה נקבעו להלל והודאה^כ, וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום חנוכת המזבח^{כא}, ונוהגים לומר שירות ותשבחות שע"ז

^{טז} מ"ב (סו, כג).

^{יז} שו"ע (תרפב, א). בנוסח המחבר הוא 'על הניסים', אבל במ"ב כתב לומר 'ועל הניסים'. ועיי"ש עוד שינויי לשון.

^{יח} בתפילה אחר מודים, ובבהמ"ז בברכת הארץ. אבל בברכת 'על המחיה' אין אומרים. ובדיעבד אם אמר 'על הניסים' בעבודה [בברכת 'רצה'] והשלים תפלתו אי"צ לחזור דלא הוי הפסק מה שאמר חוץ למקומו (שעה"צ תרפב, ב). גם במוסף של שבת ור"ח אומרים, אע"פ שאין המוסף מחמת חנוכה.

^{יט} שם. ואם שכח 'על הניסים' בברכת המזון כשמגיע ל'הרחמן' יאמר 'הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם הוזה בימי מתתיהו' כו' (כל בו הובא ברמ"א שם). וכששכח בתפילה יאמר הרחמן לאחר ה'יהי רצון' בסוף התפילה.

^כ שבת (כא): 'קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה'. וביאר רש"י 'שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה', וכוונתו שלא קבעו חיוב סעודה כמו בפורים.

^{כא} נחלקו הראשונים אם בחנוכה יש מצווה גם במשתה ושמחה כמו בפורים. בטור (תרע) הביא בשם מהר"ם מרוטנברג שלא תקנו משתה ושמחה

[והחילוק בין חנוכה לפורים: א. בלבוש (הובא במ"ב תרע, י) כתב מפני שבפורים גזרו על הגוף, משא"כ בחנוכה. ב. הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שכ) כתב 'מפני שלא מצינו אלא שניצחו את האויבים וחזרה עבודת ביהמ"ק, אבל תרבות יון לא נעקרה מישראל לגמרי ולא שבו כל ישראל בתשובה, וגם אכתי בגלות יון אנן לענין זה שעלינו להלחם בכל דור ודור עד היום הזה עם היוונים והמתיוונים החדשים'].

אמנם בדרכי משה הביא מרדכי הארוך שנקבע ליו"ט גם בסעודה, ואח"כ הביא שבמהר"ל מפראג כתב להכריע שמחמת נס חנוכה קבעו רק להלל והודאה, אבל משום חנוכת המזבח יש ג"כ ענין בקצת סעודה, וכדמשמע במגילת תענית ובמדרש, וסיים שבמנהגים (ר"א טירנא) כתב שלכך אומרים שירות ותשבחות כדי שיהא סעודת מצוה.

ולדינא: המחבר פסק שהם סעודות רשות, והרמ"א הביא הדעה שיש בהם קצת מצוה, והכריע שעם שירות ותשבחות הוי סעודת מצוה, וכן הכריע המ"ב. והב"ח

הלכות חנוכה

יחשב סעודת מצווה^{כב}. ונהגו לאכול בחנוכה מאכלי חלב, לפי שנעשה הנס בחלב ע"י יהודית^{כג}.

נהגו העניים לסובב בחנוכה על הפתחים^{כד}.

ומהרש"ל פסקו כמרדכי שיש חיוב סעודה מדינא. נמצא שיש כאן ד' דעות: א. שו"ע: שאין בזה מצוה, כדעת מהר"ם מרוטנברג. ב. ב"ח ורש"ל: שיש חיוב, כדעת המרדכי. ג. מהר"ל מפראג: שמחמת חנוכה המזבח הוי מצוה. ד. הרמ"א: שבצירוף שירות ותשבחות הוי סעודת מצוה.

ריבוי סעודה במה: הנה הב"ח (תרפב) נקט שהיא חובת 'שמחה' לפיכך כתב שחובה לקובעה על פת ולשיטתו חוזר בבהמ"ז כשלא הזכיר 'על הניסים', וכדעת הראב"ה. **ועכ"פ** אי"צ מאכלי בשר ויין ווראייה שהרי כתב הרמ"א שנהגו לאכול מאכלי חלב, ובלבוש מבואר שהוא בסעודת המצוה שעושים לכבוד חנוכה, ומה שכתב המ"ב (תקכט, יט) בשם תשובת בית יעקב 'אפילו מי שמסגף עצמו בכל השנה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, בשבתות ויו"ט וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות', ביאר בחוט שני (שבת ח"ד עמ' שנט) שאף שאי"צ לאכול בשר ולשתות יין, מ"מ אם אינו אוכל ושותה מחמת סיגוף ה"ז כותענית שאסור בחנוכה. וכ"כ בשבות יצחק (עמ' צה) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל. [מיהו עי' שלטי הגבורים (פ"ב דשבת) בשם הגהות המרדכי שכתב סמך לחיוב סעודה מדכתיב 'וטבוח טבח והבן', שמהאות ח' של 'טבח' יש כאן אותיות 'חנוכה', שלפי"ז משמע שיש חיוב בבשר, עי' חולין צא.].

^{כב} הכרעת הרמ"א וכמשנ"ת. (ובפמ"ג תמה דא"כ מה עניינה לחנוכה, וביאר בחיי אדם שגם לדעה זו הוי קצת מצווה, ובצירוף שירות ותשבחות הוי מצווה).

בביה"ל (ד"ה ונוהגין) ציטט בשם הרש"ל 'ואל תיבטל מקביעות' דמשמע מקביעות התורה. אמנם הגירסא ברש"ל שלפנינו 'ואל תיבטל מקביעותם' היינו מלקבוע סעודה כיון שמצווה היא.

^{כג} רמ"א (תרעב), ועי' בפרק י מה שכתבנו לגבי מעשה יהודית. ובבן איש חי (שנה א חנוכה) הביא: 'חלב' רמז לג' מצות שגזרו לבטלם שהם 'חודש מילה שבת' [כמבואר במגילת אנטיוכוס] ומסרו ישראל עצמן עליהם. ועי' הערה הבאה.

^{כד} מג"א (תרע), וביאר הפמ"ג (א"א סק"א) שהיוונים באו לבטל תורה עבודה וגמ"ח, ולכך צריך להתחזק בלימוד התורה, ובעבודה דהיינו תפילה והודאה, וגמ"ח בממון וגוף. ובחת"ס (דרשות ס"ח) ביאר שהוא כדי שיכנס ויצא העני דרך הפתח בין מזוזה לנר, ויהיה 'ויהי נעם ה' עלינו' נעם ר"ת: נר עני מזוזה. וביסוד ושורש העבודה (יב"א) כתב 'גודל מעלת נתינת הצדקה בשמונת ימי חנוכה אלו יותר מבכל השנה, והובא בספרים כי ימים אלו מסוגלים מאוד לתקן פגמי נפשו בנתינת הצדקה וביחוד ללומדי תורה להחזיקם'.

ועי' שו"ת הרשב"א (ג, רצז) וז"ל 'שאלתם וכו' וזהו נוסח הצואה: ועוד אני מצוה מחמת מיתה שחאפוטרופוסין הנזכרים יהלוקו מעות ההקדש בכל שנה ושנה לזמן חנוכה לעניים וליתומים ולא למנות לפי ראות עיניהם'. ובספר יוסיפון (פרק כ) הביא שבני חשמונאי נצחו את האויבים וחלקו ממונם לעניים. ובפלא יועץ (ערך פורים)

הלכות חנוכה

בגדי שבת

לא מצאנו מנהג שהולכים בבגדי שבת^{כה}. מיהו בשל"ה כתב 'ראוי שיהיה לאדם ג' בגדי חמדות: האחד לשבת, והשני ליום טוב, והשלישי לר"ח חנוכה ופורים'^{כז}.

לימוד הלכות חנוכה

מצוה ללמוד הלכות חנוכה בחנוכה, כדין כל המועדים שדורשין הלכות חג בחג^{כז}.

לימוד תשב"ר

כתב בערוך השלח^{כח} 'ולא יבטלו התינוקות כלל וכו', וגם בר"ח המנהג

כתב 'ולפי סודן של דברים בחנוכה ופורים ראוי להרבות בצדקה עם עמלי תורה, שהימים האלה הם בסוד נצח והוד תמכין דאורייתא, כמבואר בדברי רבינו האריז"ל'.

דמי חנוכה לילדים: בשפתי חיים (מועדים ב עמ' קלד) כתב וז"ל 'הרב מפונבז' זצ"ל ביאר את טעם מנהג נתינת דמי חנוכה לילדים מפני שהיוונים אסרו ללמוד תורה, וכאשר ניצחו אותם ורצו להחזיר את הילדים ללימוד נתנו להם קצת כסף כדי שילמדו כי זו הדרך לחבב על הילדים את הלימוד, כמו שכתב הגר"א באיגרתו ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ולזכר זה אנו נותנים דמי חנוכה כדי להמריץ הילדים ללמוד'. **ובמועד לכל חי** (כו,עז) הביא מספר מעשה הצדקה (משנת תרל"ד) שכתב שיפריש כל יום מעות ליתנם לת"ח בסדר מסויים ע"פ הסוד, וסיים וז"ל 'ומכאן תראה שנהגו לחלק המעות לתינוקות ולקטנים בימי חנוכה ופורים שהם בסוד נצח והוד'.

מנהג הגר"י קמינצקי זצ"ל ובעל הקה"י לחלק 'דמי חנוכה' בליל חמישי של חנוכה (אמת ליעקב על השו"ע עמ' רנא. ארחות רבינו ריש ח"ג), והטעם לתת דווקא בליל זה אמר הגר"ח ק שליט"א בשם אביו משום דה' דחנוכה אף פעם אינו נופל בשבת.

^{כח} עי' ספר חסידים (תרטו) שכתב 'לבישת בגדי חמדות נוהגת רק ביום שיש בו קרבן מוסף ואיסור מלאכה'.

^{כז} ספר יש נוחלין (בסוף השל"ה, הובא בכף החיים תיטו).

ועכ"פ מנהג חלק מקהילות החסידים שלכה"פ בעת ההדלקה לובשים בגדי שבת, כמבואר בליקוטי מהרי"ח (חנוכה).

^{כז} פנ"י (מגילה ד. סוד"ה בפרש"י). ובבית הלוי (פ' ויגש חנוכה) כתב 'יען כי במדינות אלו ראיתי נוהגין ללמוד בימים אלו בשלשה דפין שבפרק במה מדליקין המדברים בהלכות חנוכה, וגם אנכי למדתי בעזה"י. וכן מבואר בבן יהוידע (עירובין נד). ובשו"ת שלמת חיים (או"ח שסו) מסברא. ועי' שו"ת ציץ אליעזר (יז,א) הביא מרבינו ירוחם (תולדות אדם נתיב ט) שכתב 'וקבעום לדורות להיותם ימים טובים לקרות בהם ההלל ולהזכיר דינם ולהודות עליו'.

^{כח} יו"ד רמה, יב.

הלכות חנוכה

להניחם בסוף היום, וכן בחנוכה, וכפי המנהג כן יעשו'.

אונן

אונן לא ידליק נרות חנוכה ויוצא ע"י אחר, וכשאינן אחר ידליק בלא ברכה^{כט}, ובכל גווני למחר לא יברך 'שהחיינו'^ל.

אבל

כל דיני אבלות נוהג בחנוכה^{לא}. אבל [היינו כל י"ב חודש על אביו ואמו, או ל' יום על שאר קרובים] לא ידליק הנרות ביום הראשון בביהכ"נ מפני שצריך לומר 'שהחיינו', אבל מדליק בביתו עם ברכת 'שהחיינו'^{לב}. ועולים לקבר בימי חנוכה^{לג}, ויאמרו מזמורי תהילים וקדיש בלא השכבה.

יש שהתירו לאבל להשתתף בסעודת חנוכה^{לד}. ולא יתפלל [ש"ץ] שחרית בחנוכה מפני ההלל^{לה}, ומנחה ומעריב מותר להתפלל^{לו} [ולמעשה לא נהגו כן^{ליז}].

כט מ"ב (תרע,יב).

ל הליכות שלמה (עמ' שט).

לא שו"ע (תרצו,ד) הובא במ"ב (תרע,יב).

לב מ"ב (תרעא,מד).

לג הליכות שלמה (עמ' שכ). גשר החיים (כט,ה) [וכך מנהג העולם לעלות בניסן, ר"ח, וחנוכה, אף שמדינא אין עולים ביום שא"א בו תחנון, ורק הקמת מצבה שהרגילות אז להספיד אין עושים בימים הנ"ל, עי' מנחת יצחק ג,נא].

לד גליון מהרש"א (שצא,ב), ע"פ דברי הש"ך (רמו,כז) שהתיר בסעודה של סיום מסכת, ודגול מרבבה (שצא,ב) שהתיר בסעודת בר מצוה [כשנער הבר מצוה דורש בה, או ביום הבר מצוה עצמו], הביאו בגשר החיים (עמ' רלא). וכן נקט הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הליכות שלמה עמ' שכ), והתנה הדבר שיזמרו רק מעניינא דיומא. וכן נקט בדברי סופרים (מא,קכב).

מיהו בחכמת אדם (קסו,ב) נשאר בצ"ע על דברי הש"ך הנ"ל [מחמת דברי הרמ"א (שצא,ב) שמנהיגו להחמיר בכל סעודת מצוה]. ובאג"מ (יו"ד ג,קסא) נקט שלא ילך.

לה מ"ב (תרפג,א). מיהו במ"ב (תקפא,ז) כתב שבימים שאין אומרים תחנון מותר להתפלל שחרית אם אחר יאמר ההלל, והביא שבחיי אדם כתב בשם הגר"א שאף שחרית לא יתפלל [אא"כ אין שם אחר].

לו מ"ב (תרעא,מד ותרפג,א). וצ"ע ממש"כ הביה"ל (קלב במאמר קדישין בסופו) שימים שאין אומרים למנצח ואא"א לא יגש לעמוד, וא"כ בחנוכה אף במנחה ומעריב לא יגש לעמוד (שונה הלכות קלב,לה).

אבל [בימי השבעה] אינו אומר הלל בחנוכה^{לח}, וראוי שהמניין יצא למקום אחר לומר הלל, או שהאבל יצא ויאמרו במקומם הלל^{לט}.

^{לז} למעשה יש שנקטו בשם כמה פוסקים שלא יגש כלל. [בשו"ת יד סופר (לזג), הביא כן מזקנו הכתב סופר. ובשו"ת רבבות אפרים (א,תמג) כתב בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שכך הוא המנהג. ובשו"ת דברי משה (הגר"מ הלברשטם א,פד) כתב שמנהג החסידים שאינו ניגש האבל בחנוכה לעמוד כלל].

ובארחות רבינו (ח"א עמ' סט) הביא שהגר"ח קנייבסקי שליט"א בהיותו אבל על אמו, שאל את אביו בעל הקה"י סתירת המ"ב (בהערה הקודמת), וענה לו 'שיש מנהגים בזה ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד'. [עוד הביא שם שמצא כתוב אצלו, בנוגע לאבל בראש חודש ששמע מהקה"י שנוהגים שמתפלל את כל התפילות: שחרית מנחה ערבית לפני העמוד, חוץ ממוסף ורק שבהלל יעבור אחר, וכן נהגו בפניו].

מיהו 'קדיש' אומרים לכו"ע, ואלו שנהגו שלא לומר קדיש בחנוכה הוא מנהג גרוע (ברכ"י יו"ד שעו, י).

^{לח} מ"ב (סוף תרפג). והוא מדברי החיי אדם (קנד, מ) שדייק כן מהמג"א (קלא, י), וכ"כ בפ"ת (יו"ד שעו, ב) הביא תשובות הר הכרמל שלא יאמר ההלל כיון שאומרים בו 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו'. [אמנם בפ"ת (שם) ובמחזיק ברכה (תרפג) והגר"ז (קלא, ה) נקטו שהאבל עצמו ג"כ צריך לומר הלל השלם, ועי' תשובות והנהגות (ג,ריז) שהביא שכן יש לדייק בשבלי הלקט ובמחזור ויטרי שרק בר"ח שההלל ממנהג אין אומרים, משא"כ בחנוכה שהוא חיוב, מהכ"ת שיפטר].

^{לט} במ"ב (שם) ציין לשערי תשובה שהביא בזה מחלוקת אחרונים, ושהכרעת המג"א שכל אחד יאמר בביתו. ויותר טוב שיצאו לחדר אחר או שיצא האבל, עי' דברי סופרים (כז, פב).

פרק ב

דברים האסורים קודם ההדלקה

התעסקות בשאר דברים קודם זמן ההדלקה

אכילה: חצי שעה קודם זמן ההדלקה, אסור לאכול אכילת קבע^מ, והיא: אכילת פת או שאר מיני מזונות יותר מכביצה^{מא}, ואפילו באמצע סעודתו פוסק^{מב}. [ותבשיל מה' מיני דגן מותר כל שאינו קובע עליו אכילה חשובה^{מג}], אבל פירות ושאר דברים מותר אפילו הרבה^{מד}.

שינה: אסור לישון בחצי שעה שקודם זמן ההדלקה^{מה}, אא"כ יניח שומר שיעירנו בהגיע זמן הדלקה^{מו}.

עשיית מלאכה: וכן אסור בעשיית מלאכה חצי שעה קודם זמן ההדלקה^{מי}, בפרט במלאכות שיש לחוש שימשך הרבה או שיגרם לו טירדא וישכח מלהדליק, ובמקום הצורך יש להקל במלאכות שהדרך להפסיק באמצע כגון תפירה וכתיבה^{מז}.

לימוד: מותר ללמוד עד שקיעת החמה^{מט} [ואי"צ להפסיק חצי שעה קודם, אף לנוהגים להדליק בשקיעה].

^מ מ"ב (תרעב, י).

^{מא} שו"ע (רלב, ג).

^{מב} מ"ב שם. וביאר בשעה"צ (תרעב ס"ק טו) שהוא מפני שיש לחוש לדעה שיש חצי שעה ולא יותר [והוי כמצודה עוברת].

^{מג} מ"ב (רלב, ג), והיינו כל שאוכלם בחבורה או שאוכל שיעור חשוב, כמש"כ המ"ב (תרלט, טו).

^{מד} כמבואר בשו"ע (רלב, ג).

^{מה} עי' מ"ב (רלה, יז).

^{מו} מ"ב (שם סקי"ח).

^{מי} מ"ב (רלב, ט), ורמז לזה בהלכות חנוכה (תרעב, י) במש"כ 'ושאר דברים'.

^{מז} כל זה ע"פ מה שביאר בבית"ל (רלב ד"ה לבורסקי).

^{מט} מ"ב (תרעא, י) ושעה"צ (סקי"ב). שבזה יש לסמוך על הדעה שזמן ההדלקה הוא בצאת הכוכבים.

האיסור רק על המדליק עצמו

כל האיסורים הנ"ל הם רק על המדליק, אבל נשים או שאר בני בית שאינם מדליקין אינם בכלל זה¹ [כל שאין מעכבים עי"ז את ההדלקה], ומ"מ אם אפשר להם להסתפק באכילת פירות ושאר דברים ראוי להחמיר, וכן המנהג.

מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה

נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה במשך זמן ההדלקה [חצי שעה²], כדי שיהא היכר שאסור להשתמש לאורה³. והכוונה למלאכות שיש בהם היסח הדעת⁴.

¹ אע"פ שיוצאים י"ח בהדלקת בעה"ב, וכן מבואר בנחלת צבי (יו"ד רסב, א) דאבי הבן אסור לאכול קודם המילה, ואעפ"כ אם ד' למוהל מותר.

² לכאורה הוא עד סוף החצי שעה אחר צאה"כ, שהרי מבואר בביה"ל (תרעב, ב ד"ה ובלבד) שעד אז אסור להשתמש לאורה, והרי טעם איסור מלאכה הוא להכיר שאסור השימוש, ולפי"ז מי שמדליק בשקיעה הוא שעה וג' רבעי שעה, וצ"ע.

³ שו"ע (תרע, א) ומ"ב.

הנה בטור (תרע) הביא מנהג זה, ומקורו בארחות חיים וכל בו בשם 'ספר המנהגות', וביארו שהוא כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה. ובלבוש (תרע, ב) ביאר שהוא 'כדי שלא להסיח דעתן מזכר הנס עושין לפחות אותה שעה כמו יום טוב'.

והטעם שהחמירו דווקא בנשים: א. לפי שהנס נעשה על ידי אשה, מ"ב (תרע, ג) בשם מטה משה. ב. ביעב"ץ (מו"ק תרע) כתב לפי שהן קלות הדעת ויבואו לעשות מלאכתן לאור הנר של מצוה.

⁴ מטו משמיה דהחזו"א שאיסור מלאכה הכוונה בדומה לר"ח וחזה"מ, שהאיסור במלאכות גמורות כביבוס ותפירה, ולא בישול ואפייה ושטיפת כלים [כשאין בהם טירחא משמעותית], וכ"כ בבן איש חי (פ' וישב כז), ובקובץ מבית לוי (י עמ' ג) בשם הגר"ש וואזנר זצ"ל.

ובאופן שהיא שכירה ואין באפשרותה להפסיק עבודתה [ויוצאת י"ח במה שבעלה מדליק בבית] עכ"פ תתאמץ שבאותה חצי שעה לא תעבוד, ובתנאי שיש הסכמת המעביד (הגר"ש אלישיב זצ"ל אשרי האיש ג, לג אות ו).

פרק ג

מצות ההדלקה והחייבים בה

מצוות הדלקה

מצוה מדברי סופרים^{נ"ד} להדליק נרות בשמונת ימי חנוכה^{נ"ה}. וצריך לזהר בה מאוד^{נ"ו}, ומדינא סגי להדליק בכל בית נר אחד כל לילה [לו ולבני ביתו].

^{נ"ד} בן הוא לשון הרמב"ם (ג,ג) 'והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה'. והנה בתוס' (שבת כא:) כתבו בשם הר"י בן פורת שבספק צריך להדליק [וכן מבואר בב"י (תרעב) שזמן ההדלקה כל הלילה אף שנחלקו בזה תוס' והרמב"ם, עי' לקמן פרק ה].

ובשפת אמת הקשה מדוע מספק צריך להדליק, והרי ספק דרבנן לקולא [כעין שכתב הר"ן (סוכה מו:)] שאי"צ ליטול לולב בחוה"מ בבין השמשות כיון שחיובו מדרבנן. וצ"ל שכיון שהוא מדברי סופרים כקריאת המגילה, והרי במגילה מבואר במ"ב (תרצב,טז) שספק דברי קבלה להחמיר. [וכע"ז כתב בפר"ח (תרעב,א) מסברא שאף שהוא ספק דרבנן משום 'פרסומא ניסא' יש להדליק מספק].

וידיע דעת הבה"ג שעיקר חנוכה הוא מה"ת, הובא בחת"ס (שבת כב. ובתשובה יו"ד רלג בסופה) שהוסיף לזה מקור מק"ו שאמרו במגילה (יד.) 'השתא משיעבוד לגאולה אמרינן שירה ממיתה לחיים לא כ"ש', וז"ל 'דמ"ע דאורייתא לקבוע יום על כל נס, אלא שחכמים קבעו מה לעשות בו מעין המאורע, בזה לקרוא מגילה ולשלוח מנות, ובזה לומר הלל ולהדליק נרות, נמצא עיקרו דאורייתא ופירושו מדרבנן'.

^{נ"ה} **הטעם שלא תיקנו להדליק תשעה ימים בחו"ל מחמת הספק** [כמו כל יו"ט], ביאר הפר"ח (תרע,א בסופו): א. שכיון שהוא מילי דרבנן לא אטרחוה [וכבר קידמו בתירוץ זה באבודרהם, הובא בעטרת זקנים (תרע)]. ב. שרצו לרמוז על גזירת ביטול מצות מילה שהיא ביום השמיני. ג. יותר טוב לקבוע ח' ימים כדי שידעו שהנס היה שמונה ימים.

ובאמת כשקידשו את החודש ע"פ הראייה, כתבו הטורי אבן (ר"ה יח:) ומנ"ח (שא,ט) שעשו ט' ימי חנוכה וב' ימי פורים מספק [אמנם בעטרת זקנים שם הביא לגבי פורים את דברי הרא"ם על הסמ"ג דכתיב 'לא יעבור'].

^{נ"ו} כתב הרמב"ם (ד,יב) 'מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה, כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו'. ומבואר במ"מ דמקורו ממה שאמרו (שבת כג:) 'הרגיל בנר הו"ל בנים ת"ח'. והוסיף הרמב"ם 'אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר בסותו ולוקח שמן להדליק', הביאו בשו"ע (תרעא,א).

כתב הרמב"ם (ג,ג) שהדלקת נרות חנוכה 'להראות ולגלות הנס', וביאר באור שמח שכוונת הרמב"ם לתרץ מדוע אין מדליקין [גם] ביום כמו שהיו מדליקין במנורה ביום [לשיטת הרמב"ם תמידין ומוספין ג,י], וע"ז כתב שצריך להראות ולגלות הנס, והרי

הלכות חנוכה

והמהדרין: מדליקין נר אחד [בכל לילה] לכל אחד ואחד מבני הבית. והמהדרין מן המהדרין: מדליקין באופן של מוסיף והולך¹² כלילה הראשון נר אחד, ומוסיף בכל לילה עוד נר, עד שבליילה האחרון מדליק שמונה¹³. ונהגו לעשות כמהדרין מן המהדרין.

כשיש כמה בני בית: דעת המחבר¹⁴ שלא ידליקו נר עבור כל אחד ואחד, דא"כ לא יהיה היכר למנין הימים, אלא בעה"ב בלבד מדליק ביום הראשון

שרגא בטיהרא מאי מהני. ועי' לקמן פרק ט שהמנהג להדליק בביהכ"נ גם ביום הוא מחמת שיטת הרמב"ם שבביהמ"ק היה מצות הדלקה גם ביום.

¹² כדעת ב"ה שם בגמ'.

¹³ הכי איתא בגמ' שבת (כא:): 'ת"ר מצוות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל או"א, והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך'.

והנה בטור ושו"ע הזכירו רק ה'מהדרין מן המהדרין' וכדעת ב"ה, ותמוה שלא הזכירו דמדינא ב'נר איש וביתו' סגי, ואף לא הזכירו ג"כ דין 'מהדרין', ושהמוסיף והולך הוא כ'מהדרין מן המהדרין', וכבר תמה כן בפמ"ג (א"א תרעא, א בסופו) והביא שיש בזה נפק"מ טובא. והנה בשו"ת בנין שלמה (בנח) יצא לחדש שאחר שתקנו דין 'מהדרין מן המהדרין' תו בטל דין 'מהדרין' לגמרי, ואם א"א לו להיות מהדרין מן המהדרין סגי שידליק נר אחד בכל לילה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו רק נר אחד עכ"ד. וכבר תמה עליו המגיה שם שהרי גם דין 'נר איש וביתו' לא הובא בטושו"ע.

ובחמד משה תירץ שפלוגתת ב"ש וב"ה אם מוסיף והולך או פוחת והולך הוא מעיקר הדין, ולא רק באופן של מהדרין מן המהדרין, ולפי"ז לעיכובא הוא, [אמנם במ"ב (תרעא, ד) כתב שאם אין ידו משגת סגי בנר איש וביתו]. ובהגהות מהר"ם שיק (נדפס בהוצאת מכון ים) תירץ שהאידנא שמדליקין בפנים יש בדבר משום 'לא תתגודדו' אם ישנו אלו מאלו, ולכן כתב השו"ע רק את המהדרין מן המהדרין כיון שהאידנא חובה היא לעשות כך, אף שבעת הצורך יוצא בנר איש וביתו.

¹⁴ שו"ע (תרעא, ב). והוא ע"פ שיטת תוס' שבת (כא:): שבאופן של 'מהדרין מן המהדרין' לא ידליק אלא בעה"ב, שאל"כ לא יהא ניכר מנין הימים [ולפי"ז כשבא לקיים 'מהדרין מן המהדרין' מפסיד דין 'מהדרין']. ועי' שו"ת רעק"א (תנינא קכה) שביאר דלדעת התוס', הא דקרי להו 'מהדרין מן המהדרין' אף שעושין רק ההידור ד'מוסיף והולך', דס"ל דהידור זה עדיף.

והנה ברמב"ם (שם ל' חנוכה ד, ג) הביא שכן מנהג אנשי ספרד שעושין רק ההידור של 'מוסיף והולך'. וברעק"א שם ביאר שהרמב"ם גופא חלוק על התוס' דלהרמב"ם מנהג אנשי ספרד היה לבחור רק ההידור דמוסיף והולך, ואה"נ דמי שרוצה שם לעשות ב' ההידורים [שכאו"א מדליק, וגם מוסיף והולך] הוא משובח יותר. אבל הב"י שידע את שיטת התוס' דא"א לעשות כתרומתו, היה ניחא ליה טפי לומר שמנהג אנשי ספרד הוא כהתוס', ואינם רשאים לשנות ממנהגם ולעשות ב' ההידורים.

נר אחד, ומוסיף והולך.^פ ודעת הרמ"א^א שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק בדרך 'מוסיף והולך', וכדי שיהיה היכר למנין הימים, יזהר כל אחד ליתן נרותיו במקום מיוחד^ב, וגם בלילה הראשון יזהר בכך^ג, ובשעת הדחק אפשר להקל בלילה הראשון^ד.

^פ בישועות יעקב (תרעא, א) כתב שהטעם שלמחבר [שיטת תוס'] אין מקיימים דין 'מהדרין' עכ"פ בלילה הראשון להדליק נר כנגד כל אחד ואחד מבני הבית [שהרי כעת אין מקום לטעות אם ריבוי הנרות הוא מחמת הימים, או מחמת הבני בית], הוא משום יום המחר שלא יהא בו ההיכר של הוספת נרות מחמת הימים הנכנסים שהוא 'מהדרין' מן המהדרין' וודן בזה בנידון שדנו בפוסקים לגבי מי שיכול לקיים המצוה היום, ובאם ידחנה למחר יקיים מצוה מובחרת יותר]. אמנם בפשיטות י"ל שהוא מדין 'לא פלוג', וכמו שלדעת הרמ"א שכל בני הבית מדליקים, שצריך לעשות היכר, וגם ביום הראשון צריך להרחיק זמ"ז, כדבסמוך.

^א הרמ"א אזיל כשיטת הרמב"ם (חנוכה ד, א ב), [ביאור הגר"א, הובא בביה"ל ד"ה וי"א]. והגר"א (שם) הוכיח שכן דעת הרי"ף ממה שהביא טעם לדין 'מוסיף והולך' כמ"ד שהוא משום 'דמעלין בקודש', ולא בעינן היכר מנין הימים. ובזה מיושבת קושיית תוס' הנ"ל [שבהדלקת בני הבית אין היכר למנין הימים]. מיהו הרמ"א גופא ס"ל שלהלכה צריך היכר, וכדבסמוך.

אמנם באחרונים דייקו דהרמ"א אינו כהרמב"ם: דלרמב"ם הבעה"ב הוא זה שעושה כל ההדלקה גם כנגד ב"ב וגם מוסיף והולך, ולרמ"א כאו"א מב"ב מדליק ומוסיף והולך, [וכן תמה בספר גליא מסכת (ו) דמנ"ל לרמ"א לעשות כן, ונקט שיתכן שזה ברכה לבטלה]. ועי' בחי' הגרי"ז על הרמב"ם (שם) שהאריך בזה לבאר מחלוקת הרמב"ם והרמ"א. וכן בערוך השלחן (תרעא, טו) שביאר שיטת הרמ"א לאשורה.

^ב כן הם דברי הרמ"א ע"פ מהר"א מפראג שלדידן שמדליקין בפנים ויודעים כמה בני בית יש, גם תוס' מודו. ועוד שלמנהגינו שמדליקין בפנים ואי"צ להניח בטפח הסמוך לפתח, א"כ יכול כל אחד להניח במקום אחר. ובערוך השלחן (תרעא, ח) כתב דנמצא לפ"ז דאין מחלוקת בין הרמב"ם לתוס' לדינא, אלא דהתוס' מיירי לדינא דגמ' שמדליק בפתח הבית דוקא ושם א"א שידליק כל אחד מב"ב דליכא היכרא. ובזה ישב תמיהת הט"ז שם דהאשכנזים עושין כהרמב"ם והספרדים כהתוס', מאחר ואין מחלוקת אלא הכל תלוי לפי מצב מקום ההדלקה, עיי"ש.

^ג כן מבואר במג"א (סק"ב) וביאר בפמ"ג (א"א סק"ב) שהוא משום לא פלוג. אמנם בלבוש וא"ר כתבו להתיר בלילה הראשון, הובא בשעה"צ (סקט"ז).

^ד שעה"צ (שם).

הדלקה עושה מצווה

'הדלקה עושה מצווה', ולכך צריך שיהא בעת ההדלקה כמות שמן כשיעור הנצרך קודם ההדלקה^{טו}, ושתהא מונחת במקומה הנכון קודם ההדלקה, [שאם הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא יצא^{טז}].

נתינת שמן כשיעור חצי שעה

אם אין לו שמן או נרות בשיעור חצי שעה [וגם לא יהא לו בהמשך הלילה], ידליק בלא ברכה^{טז}.

טלטול הנרות במקומם

לאחר שהדליקה במקומה [בחוץ או בבית בפנים] אין לטלטלה לכתחילה כלל כל משך זמנה^{טז} [ואף הנרות שהדליקו בביהכ"נ לכתחילה אין לטלטלם^{טז}]. אמנם אם ניכר שאין מטלטל לצורכו מותר^{טז} [וכגון שמזיזה

^{טו} שו"ע (תרעה, ב).

^{טז} שו"ע (תרעה, א). ובטור ושו"ע כתבו הטעם בזה 'דהרואה אומר דלצרכו הדליקה שם' וטעם זה מבואר בגמ' שבת (כב:) למ"ד 'דהנחה עושה מצוה', וכתב הב"ח דמה דכתבו הטור [וכן השו"ע] טעם זה ולא מחמת 'דהדלקה עושה מצוה', דבא לומר דאפי' לדידן שמדליקין בפנים אם הוציא לחוץ לא יצא, שהרואה אומר לצרכו הדליקה.

^{טז} ביה"ל (תרעב ד"ה כזה) בשם פמ"ג.

הנה בשו"ע (תרעה, ב) מבואר שאם בירך והדליק ולא היה בו שמן כשיעור לא יצא ידי חובה. דעת הפר"ח דיחזור וידליק כשיעור בברכה, אמנם בחמד משה ונשמת אדם כתבו שיחזור וידליק בלא ברכה, וכן הכריע המ"ב (שם).

והדבר תלוי אם תירוצי הגמ' (שבת כא:) 'דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורא', פליגי אהדדי. ונחלקו בזה תוס' והרמב"ם הובא בב"י (תרעב, ב). וא"כ לדעת תוס' שנחלקו, לתירוצי קמא אי"צ לתת בה כשיעור. ונקט הפמ"ג (א"א תרעב, ו) שהוא ספק.

ולאלו שמדליקין בפנים [עי' סוף פרק ד], יש יותר סיבה שיצא ידי חובה בפחות משיעור, שהרי מבואר בכמה ראשונים שבכה"ג אין ענין בשיעור, עי' ב"ח (תרעב) בשם סמ"ג והגהות מיימוניות, וכע"ז באור זרוע (שכב), ובד"מ (תרעב) הביא בזה פלוגתא. ואמנם הערכת המג"א ומ"ב שאף האידנא צריך ליתן כשיעור בכל גווני מ"מ בודאי כשאין לו יתן אף כלשהוא.

^{טז} כ"כ בדרכי משה (סק"ו) בשם מהרי"ו. ובשע"ת (סק"א) הביא בשם שו"ת הלכות קטנות שלא יצא אף בדיעבד [וצ"ל דגרע מכבתה דאין זקוק לה]. אמנם במ"ב (סק"ו) כתב להכריע בשם האחרונים שרק לכתחילה יש ליזהר בזה.

^{טז} מ"ב (סק"ו).

הלכות חנוכה

במקצת לצורך סגירת התריס וכדומה^{עא}. ולהחזיק המנורה לצורך הדלקת אדם חולה, יש להקל^{עב}.

כבתה אין זקוק לה

כבו הנרות קודם חצי שעה אי"צ לחזור ולהדליקם^{עג}, אמנם ראוי לחזור ולהדליקם בלא ברכה^{עד}. ודווקא כשכיבה בשוגג, או מחמת שפתח דלת או חלון, אבל הדליק במקום הרוח וכבתה, צריך לחזור ולהדליק בלא ברכה^{עה}. וכן אם כיבה במזיד^{עו}. וכן כשכבה הנר בערב שבת [קודם שקבל עליו שבת] יחזור וידליק בלא ברכה^{עז}.

^ע כן הוכיח בשעה"צ (תרעד, ד) מדברי הא"ר (שם). מיהו מדברי הפמ"ג שהביא שם שאסר לטלטל כלל, משמע קצת שאין לניידו כלל אף בכ"ה"ג.

^{עא} חמד משה (תרעא, ז) והוכיח כן מדברי התוס' שבת (כג. ד"ה מכבה). ואפשר שבכ"ה"ג כו"ע יודו.

^{עב} דעת הט"ז (הובא במ"ב תרעה, ז) שדווקא אם שינה מקומו מבפנים לחוץ, אבל הדליקה כשהיא בידו ולאחר זמן הניחה [אף שדלקה חצי שעה רק בצירוף החזקת ידו], יצא ידי חובה. ובמ"ב הביא שהאחרונים פקפקו בדבר. ומ"מ יש להקל במקום צורך, והוא בצירוף סברת הפר"ח (תרעה) שבזמנינו שיש צורת מנורה מיוחדת עם ח' נרות ושמם על גבן, אין בזה חשש שיאמרו לצורכו הדליקה.

^{עג} שו"ע (תרעג, ב) שכיון שהדלקה עושה מצווה הרי כבר קיים המצווה בשעת ההדלקה. ומיירי כשבשעת ההדלקה דלקו כבר כל הנרות של אותו היום, ולאחמ"כ כבו, דסגי במה שהיה פרסומי ניסא בעת ההדלקה, שהדליק כראוי וכשיעור (ביה"ל שם ד"ה אם). ובשע"ת (סק"ז) הביא דברי השבות יעקב (ג, מח) שמ"מ צריך להשאיר השמן והפתילות במנורה משום חשדא. והוא חלק עליו עיי"ש.

^{עד} ברמ"א כתב (שם) שהרוצה להחמיר ע"ע ידליק בלא ברכה. ובט"ז (סק"י) ומג"א ושאר אחרונים הביאו דברי הרש"ל דהרוצה לזכות במצווה שלימה יחזור וידליק, דלא גרע מדין 'מהדרינ'.

^{עה} מ"ב (סקכ"ה), ע"פ שלטי הגבורים (שבת פ"ב) הובא בפוסקים.

^{עו} שעה"צ (סקל"ב) ע"פ פמ"ג (א"א תרעג, יב).

^{עז} בשו"ע (שם) פסק דאף בכבה בע"ש אי"צ להדליק, וביאר במ"ב (סקכ"ו) הטעם: דכיון שבע"ש מחוייב להדליק קודם שקיעה וכבר בירך עליה להדליק נר של חנוכה, כבר הותחלה המצוה בהכשר. אמנם בט"ז (סק"ט) האריך שבע"ש כ"ז שמותר להדליק מדינא צריך להדליק שוב ושכן כתב הרש"ל, וכן הכריעו בב"ח ומג"א, והביאם במ"ב (סקכ"ז). ואם כבר קיבל עליו שבת יבקש מחברו שלא קיבל שידליק (מ"ב שם).

חרש שוטה וקטן

חרש שוטה וקטן [שלא הגיע לחינוך] פטורים, ואינם יכולים להוציא אחרים י"ח^ע. אבל קטן שהגיע לחינוך, אם יש לו בית שדר בו בפ"ע חייב להדליק שם^{עט}. ומ"מ אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם^פ. וכשאינו לו בית בפ"ע [ובא להדליק מדין 'מהדרין'] נחלקו הפוסקים אם שייך דין חינוך בהידור, ולמעשה ידליק, אלא שסגי בנר אחד בכל הימים^{פא}.

חובת האשה

הנשים גם הן חייבות במצווה זו שאף הן היו באותו הנס^{פב}. ומ"מ יוצאת ידי חובה ע"י הדלקת בעלה^{פג} [אף כשאינה בבית בשעת ההדלקה^{פד}]. אבל

^עשו"ע (תרעה,ג).

^{עט}שו"ע (תרעז,ב) ובמ"ב סקי"ג.

^פ בשו"ע (תרעה,ג) הביא דעת בעל העיטור שיכול להוציא אחרים י"ח. אמנם כתב המ"ב (תרעה,יג) שלמאי דפסק המחבר (תרפט,ב) משמע שלמעשה אין לסמוך ע"ז ואינו יכול להוציא אחרים י"ח.

^{פא} במ"ב (תרעז,יג), ובביה"ל (תרעה ד"ה ולדידן) הביא דעת הש"ג והמאירי שאין בזה דין חינוך, ודלא כרמ"א (תרעה,ג) שכתב שיש דין הדלקה בקטן שהגיע לחינוך, ונקט המ"ב (תרעה,יד) לדינא שידליק נר אחד בכל הלילות. ולמעשה המנהג שמחנכים אותו למהדרין מן המהדרין כיון שאין השמן והפתילות ביוקר.

^{פב} ובלא טעם זה היתה פטורה כיון שהיא מצוה עשה שהזמן גרמא. והנה טעם זה איתא בגמ' לגבי חנוכה פורים ופסח (שבת כג. מגילה ד. פסחים קח.) 'אמר ריב"ל נשים חייבות וכו' שאף הן היו באותו הנס'. ונאמרו בזה ג' דרכים בראשונים: א. רש"י (שבת שם) ותוס' (מגילה ופסחים שם, בשם רשב"ם) כתבו שהכוונה שע"י אשה נעשה הנס. ובר"ן (שבת י. ברי"ף) הביא סיפור המעשה: 'דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם, ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה', וכע"ז בכלבו (מד). וברש"י ברי"ף (פסחים כג. מדפי הרי"ף) כתב 'גבי נר חנוכה ע"י מרים ויהודית' [ולא ידוע מה עשתה מרים], ובפורים ע"י אסתר, ובפסח בזכות נשים צדקניות וכו'. ב. דעת התוס' (פסחים שם) ועוד ראשונים שהגזירה וההצלה היתה גם לנשים. ודייקו מכאן מלשון הגמ' 'שאף הן וכו', לשון ריבוי שגם הן כלולות בנס ההצלה. ג. בפסקי הרי"א^ז (שבת שם) מבואר דרך שלישית, שהכוונה שבגרימתן ובגללן נעשה הנס, שכתב 'שהנשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, שהרי גזרו באותו זמן כל בתולה שתנשא תבעל להגמון תחילה, ועל ידם נעשה הנס שנתקנא יהודה בשביל אחותו שלבשה סמרטוטין בשעת החופה על שהיתה ראויה להתבייש בושת כזה ומאז גברו על היוונים'. ומבואר בדבריו שמה שאמרו שע"י אשה נעשה נס פירשו בגללה ולא שפעלה בעצמה הנס ע"י הריגת ההגמון, אלא רק שגרמה להם לצאת ולהלחם ולנצח. [ועי' לקמן פרק י שהארכנו במעשה יהודית].

הלכות חנוכה

כשדרה לבדה, או שמאיזה סיבה אין בעלה מדליק בבית צריכה להדליק [ותוציא את בני ביתה^{פג}]. ונהגו שכל הבנות [אף שאינם נשואות] שאינן מדליקות כלל^{פז}. וראוי שיעמדו וישמעו הברכות בשעת ההדלקה^{פז}.

אשה שאין לה בעל ונכנסת לשכנים להדלקת נר חנוכה, אף אם אוכלת שם משהו אינה יוצאת בזה, וחייבת לחזור ולהדליק בביתה בברכה [ומ"מ שעשה נסים ושהחיינו לא תחזור ותברך שוב]^{פח}.

^{פג} דבאשתו ליכא דין מהדרין כמבואר בא"ר (תרע"א, ג) דאשתו כגופו, ובעולת שמואל כתב שהנשים טפילות לאנשים, [ובמ"ב (תרע"ז) דייק בדעת המחבר שאשתו כגופו, וכשאשה מדלקת נחשב כהדליק הוא, וא"כ ה"ה להיפך]. וכתב במ"ב (תרע"ה, ט) דמ"מ אם רוצה יכולה להדליק ולברך ככל מצות עשה שהזמן גרמא שיכולה לקיים ולברך אף שאינה חייבת.

^{פד} ומ"מ ראוי שתשמע היכן שנמצאת את הברכות, לחשוש לדעה שגם במדליקין עליו בביתו יש עדיין ברכת הרואה, כמבואר במ"ב (תרע"ז, ז).

^{פה} ואפי' כשיש קטן בבית תדליק היא ותוציא את ב"ב ולא הקטן, מ"ב (תרע"ה, ט). [אלא שהקטן מדליק ג"כ מדין חינוך כמ"ש להלן].

גם כשנמצא בעלה בבית יכולה היא לברך ולהדליק גם עבורו, אלא שאחז"ל תבוא מאירה וכו'. וכמו"כ יכולה היא להיות שליח של אחרים, ומ"מ לא תברך להם אלא א"כ עומדים לידה בשעה שמברכת [ויענו אמן], מ"ב (תרע"ה, ט).

^{פי} בשו"ת שער אפרים (סי' מב) הקשה מדוע פטורות והרי לא שייך בהם טעם של 'אשתו כגופו', או שטפילות לאנשים: א. בחת"ס (שבת כג.) תירץ שכיון שמעיקר התקנה היו מדליקין בחוץ, וכל כבודה בת מלך פנימה לכך ביטלו ההדלקה מהן. ב. במשמרת שלום (פרלוב. סי' מח) תירץ שכיון שהדלקת נרות לכל אחר ואחד אינו אלא הידור בעלמא, וכיון שאמותיהם אינן מדליקות דאשתו כגופו, אינו ממידת דרך ארץ שבנותיהן תדלקנה. ולפי"ז יצא לחדש שאם האמא מדליקה בעצמה, אין הכי נמי דראוי לבנותיה להדליק כל אחת בפני עצמה. ג. בברכת שמעון (על מועדי השנה חנוכה) כתב לתרץ שגדר התקנה היתה שכמו שידליק כשיגדל ויהיה סמוך על שולחן עצמו כמו"כ ידליק עכשיו, ומעתה הבנות שכאשר יהיו לאיש לא ידליקו אלא יצאו ע"י הבעל, לפיכך לא תיקנו שידליקו עכשיו.

^{פז} שהרי גם מי שהדליקו עליו בביתו, לדעת כמה פוסקים עדיין מחויב בברכת הרואה עי' שו"ע (תרע"ג). וז"ל הב"ח (שם) 'דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא בחיוב על גופו ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו'.
^{פח} עי' מבית לוי (חנוכה עמ' יא).

ולכן נערה הגיע למשפחה לנקות את הבית והיתה שם בעת הדלקת נרות חנוכה, והתכוונה לצאת ידי חובתה בביתם, כשתחזור לביתה תדליק שוב בביתה [ואינה

דין 'חשד'

חצר אחת או בית אחד שיש שם שני פתחים לרה"ר והם משני רוחות, מדינא דגמ' צריך להדליק בשני הפתחים מפני החשד, שאם לא ידליק ברוח השני יאמרו העוברים שם [מבני עירו^{פט}] שלא הדליק כלל. ובאופן שיש לו 'שני בתים' הסמוכים זל"ז או שיש לו בית אחד שהוא חלוק בתוכו לשנים, אע"פ ששני הפתחים הם באותו הרוח, יש אומרים שצריך להדליק בשניהם מפני 'חשד' שחושבים שדרים שם שני בני אדם^צ, ויש מקילין^א. ובכל גוונא כשמדליק רק מפני החשד אינו מברך^ב.

בזמנינו: הנה הנוהגים להדליק בפנים כבר כתב הרמ"א^ג דליכא חשד, וגם למדליקין בחוץ דעת גדולי ההוראה דלא שייך האידנא 'חשד' כיון שכל אחד מדליק בזמן אחר ובמקום אחר^ד.

יוצאת ידי חובה במה שהדליקו עליה בביתה, כיון שכיוונה לצאת בביתם (עי' מ"ב תרעז, טו טז) ולמעשה לא תברך בהדלקתה].

^{פט} שהם יודעים ששני הפתחים שייכים לו ויאמרו שכמו שלא הדליק כאן אף בפתח שני לא הדליק. שו"ע (תרעא, ח).

^צ ד"מ בשם הכל בו, וכ"כ הגר"א בביאורו (שעה"צ סקנ"ט). דיש לחוש שהם יודעים רק שהבית חלוק לשנים ואינם יודעים שאדם אחד דר בו, שעה"צ (סק"ס).

^א מג"א (מ"ב סקנ"ג).

^ב רמ"א (שם). דאין מברכים על הדלקה שמפני החשד.

^ג שם.

^ד ארחות רבינו (ח"ג עמ' ד'), וכ"ד הגרשז"א [הליכות שלמה עמ' רסז], והגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי עמ' ו).

פרק ד מקום ההדלקה

הדלקה בפתח הבית והחצר

מקום הנחת נרות חנוכה תיקנו חז"ל שיהא בפתח הפתוח לרה"ר^{צ"ה}, ואם יש לפני הבית חצר נחלקו הראשונים^{צ"ו} אם מניחים בפתח הבית או בפתח החצר, והכרעת השו"ע שידליק בפתח החצר^{צ"ז}. אמנם יש אומרים שבזמן הזה שאין החצרות משמשות לשימושי דירה [אפילו בחצר פרטית], אין

^{צ"ה} שבת (כא:): 'ת"ר נר חנוכה מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ'.

^{צ"ו} בתוס' (ד"ה מצווה) ביארו דברי הגמ' הנ"ל שמדובר באופן שאין חצר, אלא בית העומד סמוך לרה"ר ולכן אמרו שמניחו על פתח ביתו, אבל אם יש חצר לפני הבית, מצווה להניחו על פתח החצר. וכן פסקו הטור ושו"ע (תרעא).

אמנם ברש"י (ד"ה מבחוץ) כתב 'משום פרסומי ניסא, ולא ברה"ר אלא בחצרו שבתיהן היו פתוחין לחצר', ומבואר שפירש הברייתא כשיש לפניו חצר, ואעפ"כ מניחה בפתח ביתו מבחוץ. וכדעת רש"י כן דעת רוב הראשונים [הר"ן והאור"ז, ובקרבן נתנאל שכן הוא דעת הרא"ש, וכן מוכח מסתימת הרמב"ם שכתב להדליק בפתח ביתו ולא חילק אם יש חצר או לא, וסמ"ג והגה"מ], וכבר תמה בערוך השלחן (תרעא, כ) על השמטת השו"ע דעת רוב הראשונים, ולזה רמז הביה"ל (שם ד"ה פתח) שא"י דעת יחידאה, ואדרבה היא דעת כמה ראשונים.

^{צ"ז} בראשונים נחלקו אם צריך להניחה על פתח החצר מבחוץ או מבפנים: דמלשון הגמ' 'מבחוץ' משמע שהכוונה מבחוץ ממש וכן הסברא נותנת שאל"כ יצטרך להשאיר דלת חצרו או ביתו פתוחה, ולא העירו כן.

והנה במאירי הוכיח בדעת תוס' שהוא מבפנים, ממה דאמרו (שבת מה). 'מהו לטלטולי שרגא מקמי חברא בשבת' ודנו רק מחמת מוקצה ואילו היה מניחו מבחוץ תיפוק ליה שיש בזה מלאכת הכנסה מרה"ר לרה"י [ועיי"ש שדחה שהיה בכרמלית]. **אמנם** בריטב"א (שם) ורבינו ירוחם (הובא בפר"ח שם) ביארו שבזה נחלקו רש"י ותוס', ולשיטתם לתרווייהו מניחים הנרות בפתח החצר [שלא כמו שנתבאר לעיל שלרש"י הוא בפתח הבית], אלא שלרש"י הוא מצידו הפנימי, ואילו לתוס' הוא מבחוץ.

וכן יש להוכיח מדברי הרשב"א שלדעת תוס' מניחו מבחוץ, שברשב"א הקשה על פרש"י מדוע אמרו (שם) שבהניח נר חנוכה מבחוץ לר' יהודה פטור מפני שהניח ברשות, והרי לרש"י היה לו להניחו מבפנים, ומשמע שלתוס' הוא בחוץ. [וליישב דעת רש"י, כתבו לתרץ בר"ן ובתוס' הרא"ש דהתם מיירי שלא היה לבית חצר]. ועכ"פ לדינא מניחו מבחוץ, שהרי למבואר בדברי הראשונים הנ"ל כיון דקיי"ל כתוס', א"כ צריך להדליקו מבחוץ.

להדליק בפתח החצר אלא בפתח הבית^{צח}. ולפי"ז כשאין ביתו פתוח לרה"ר, וכגון בזמנינו שפתוח לחדר מדרגות וכדומה, יש להדליק בחלון הפונה לרה"ר^{צט}.

וכיון שיש שמורים שאף בבניינים משותפים שיש לפניהם חצר, מקום ההנחה הוא בפתח הפונה לרה"ר^ק [ואין צריך פתח המחויב במזווה^{קא}], לכן ראוי שאחר שהדליקו כל אחד בחלון ביתו בברכה, ידליק שם אחד מדיירי הבנין בשליחות כל דיירי הבנין, ע"י שישתתפו עמו כולם^{קב}. ובמקום שאין

^{צח} בחזו"א (או"ח סה,גב. צ,כג) מבואר כן לענין עירובי חצרות. ובדינים והנהגות מבואר שלכן לא הניח החזו"א נרות חנוכה בפתח חצרו.

^{צט} שהרי החלון פונה לרה"ר, וזה עדיף על ההדלקה בפתח ביתו הפתוח לחדר המדרגות, ששם אינו פונה לרה"ר אלא לחצר, ובפתח חדר המדרגות לא ידליק לשיטת החזו"א שהרי אין שם תשמישי 'חצר', ועי' להלן מה שהבאנו טעם נוסף שלא יוכל להדליק שם כאו"א בפ"ע אלא בשיתוף.

^ק כן דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל והגר"ש אלישיב זצ"ל, וכן נהגו כמה מגדולי ירושלים, דלא ס"ל כסברת החזו"א הנ"ל. מיהו בזמנם היה החצר עכ"פ משמש לעוד שימושים פרטיים יותר מכיום, וקשה להוכיח לזמן הזה.

עוד יש לפקפק בזה שהרי בבניינים משותפים פעמים שקשה לדעת היכן מסתיימת אותה 'חצר' [שמיועדת לחפצים ועגלות של הדיירים] מחמת שיש 'מבואה' לפני חדר מדרגות, וגם היא חלק מהבנין, והגרש"ז א (הליכות שלמה עמ' רעא) הורה להדליק בפתח המבואה מפני שאי"צ צוה"פ (כמבואר במהרי"ל תשובה מ), ואילו הגרי"ש אלישיב הורה להדליק בפתח כניסת הבנין [וכן נוהגים הרבה], וכיון שפשוט שאם יניח באמצע החצר ה"ז ברכה לבטלה ולא יצא ידי חובה, איך נכריע בזה היכן 'פתח' החצר. [בפרט שמטו משמיה דהגר"ז שצריך להדליק דוקא במקום 'פתח' החצר שלכה"פ יהא לה צורת הפתח]. ולכן כתבנו שראוי שאחר שהדליקו כל אחד בחלון ביתו בברכה, ידליק שם אחד מדיירי הבנין בשליחות כל דיירי הבנין.

^{קא} כן מבואר במהרי"ל (סימן מ). וכן מוכח ממה דפסקו בטור ושו"ע (תרעא,ז) דאם אין בה מזווה מניחה מימין, ומדוע תיפטר ממזווה אם לא שאין צורת הפתח [ויש לדיחות שהוא מחמת סיבה אחרת כגון השוכר בית בחו"ל לפחות מל' יום, וכדומה].

^{קב} ודוקא ע"י שיתוף, שהנה בטור (תרעז) הביא דברי הרב שר שלום שאנשים הרבה בחצר אחת משתתפים כולם יחד בנר שבפתח החצר, ואם רוצים 'הידור מצווה' ידליקו כל אחד על פתח ביתם ולא בפתח החצר. ולא הביא חולק בדבר [אף שהטור דעתו כתוס' שמקום הדלקה הוא בפתח החצר], מיהו בשו"ע לא הביא דין זה וצ"ע. ואפשר שמדברי התוס' (שבת כא: ד"ה מצווה) גבי נר שיש בו ב' פיות שעולה לב' בנ"א ומניחים אותם בפתח החצר, מוכח שחולק על הרב שר שלום.

מיהו לצאת ידי חובה ע"י האי שותפות צ"ע לדינא [אף לסוברים שהוא מקום ההדלקה], שהרי בפמ"ג (א"א תרעז,ח) כתב שב' דיירים בבית אחד שכל אחד אוכל משלו, נחלקו בזה הלבוש והפר"ח אם יכולים להשתתף בהדלקה אחת. ובביה"ל (שם

הלכות חנוכה

מנהג אבותיו בידו, ודאי עדיף שידליק בחלון ביתו^{קג}.

מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח^{קד} [עד 8 ס"מ, או 9.6 ס"מ לחזו"א] בשמאל^{קה} הפתח מבחוץ^{קי}, כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל [מסובב במצות^{קי}]. וכשאין מזוזה ידליק מימין^{קח}. והמעולה ביותר שיניח כל הנרות בתוך חלל הפתח^{קט}.

צריך להניחה למעלה מג' טפחים^{קי} [24 ס"מ, ולחזו"א 28.8] ומצוה

ד"ה עמו) צידד בזה שיכולים לעשות שותפות כשיטת הלבוש. וקצת פלא שלא הזכיר דברי הרב שר שלום הנ"ל [אם לא שיש חילוק בין שותפות בבית אחד, לשותפות של כמה בתים בחצר].

קג מחמת כל הטעמים דלעיל. ועוד שהרי בחלון ודאי יוצא אף לדעת תוס', משא"כ לדעת רש"י יתכן שברכתו לבטלה, וכבר נתבאר [בתחילת הפרק] שכדעת רש"י כן דעת הרבה ראשונים.

קד שאם ירחיקנו להלן מן הפתח אינו ניכר שבעה"ב הניחו שם (מ"ב תרעא, לא).

קה שו"ע (תרעזא). והוא מדינא דגמ' (שבת כב.) שעי"ז מסובב במצוות מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל [ובשאלות (פרשת וישלח) יש תוספת 'ובעל הבית בטלית מצויצת ביניהן', והוא קצת הוכחה לפוסקים שזמן הדלקה בשקיעה, א"נ כשיטת הרא"ש (בשו"ע או"ח יחא) שבגד של יום חייב בציצית אף בלילה]. ויתבאר לקמן לגבי אופן הדלקת הנרות שדעת הגר"א (הובא במ"ב תרעו, ט) שעדיף דין זה על 'כל פניות שאתה פונה'.

קי ביארנו לעיל שהכוונה מהצד החיצון, למאי דקיי"ל כתוס' שהכוונה לפתח החצר. ועכ"פ לא ירחיקנו יותר מטפח, וכמשמעות לשון רש"י (כב. ד"ה מצווה) 'שאם ירחיקנו להלן מן הפתח אינו ניכר שבעה"ב הניחו שם'. משא"כ אם מניחו בפנים. ומסתבר שבודאי טפי עדיף להניחו בתוך חלל הפתח לרוחב הדלת מטעם זה, וכמו שיתבאר בסמוך.

קי ואף אם הדליק כבר חברו בשמאל הפתח, מ"מ ידליק גם הוא בשמאל [ולא אמרינן דהדר מעלת ימין כיון שכבר מסובב במצות], כיון שלא חילקו חכמים בתקנתם, הליכות שלמה (עמ' רסט).

קי וכן באופן שאם ידליק בשמאל לא יהא פרסומי ניסא משום שאינו נראה מבחוץ.

קט מ"ב (תרעו, ט) שיוצא בזה גם לדעת הגר"א שם. וכן שבזה אינו מכריע בפלוגתא הפוסקים שהוזכרה לעיל אם מניחה בטפח הסמוך לפתח מבחוץ או כלפי פנים הבית.

קי טור (תרעא, ו) בשם מהר"ם. וביאר המרדכי (שבת פ"ב) שבפחות מג"ט נראה כמניחו בקרקע ואין ניכר הדלקתו. והנה אף שבקיצור שו"ע (קלט, יג) חידש שאף בדיעבד הוא מעכב, מ"מ הכרעת המ"ב (סקכ"ו) ע"פ הפר"ח שבדיעבד יצא.

הלכות חנוכה

להניחה למטה מעשרה טפחים^{קיא} [80 ס"מ, ולחזו"א 96], ובדיעבד אף למעלה מי' טפחים יצא^{קיב}.

ראוי שגובה הלהבה לא יהא יותר מי' טפחים^{קייג}.

אין להדליק למעלה מכ' אמה [9.6 מטר, ולחזו"א 11.52 מטר] ואף בדיעבד לא יצא ידי חובה^{קייד}, אלא יחזור וידליק [ולמעשה בהדליק בחלון ביתו שגובה מכ' אמה מרה"ר, ובתוך כ' אמה לקרקע הבית, לא יחזור ויברך^{קטז}]. והקובע בזה הוא מקום השלהבת^{קטז}.

^{קיא} דאיכא פרסום הנס טפי כשהוא למטה דדבר העשוי לאור אין דרך להניחו כ"כ למטה (מ"ב סקכ"ז).

בגמ' ב"ק (סב:) הוכיח רבינא שמצווה להניחו למטה מי' שאל"כ מדוע פטור החנוני בנר חנוכה ששרף הרי היה לו להניח למעלה מגמל ורוכבו, ודחו דדילמא אם נטריח אותו טובא אתי לאימנועי. וכתב הב"י שדעת רוב ראשונים לפסוק כרבינא, ומה שדחו אותו דיחויא בעלמא. ואף שהרי"ף והרמב"ם השמיטו דין דלמטה מי"ט [ומשמע דפסקו כדיחוי הגמ']^{קייב}, מ"מ טפי עדיף לעשות ככו"ע ולהניחה למטה מי'.

^{קיב} בא"ר כתב דהא דאין העולם נזהרין בזה הוא משום דסומכין על המרדכי שכיון שמדליקין בפנים אין קפידא בזה.

^{קייג} שלגבי למעלה מכ' אמה, מצינו בפמ"ג (מ"ז סק"ה, הובא בשעה"צ סקל"ג) שאזלינן בתר השלהבת. וכאן לא נתבאר הדבר. ובמקור חיים (שם) כתב שכן הוא למדקדקים שיהיו ראשי הנרות למטה מי'. וכ"כ בערוך השלחן. ובלקט יושר (תלמיד התה"ד) מבואר שאם חלק התחתון של הנר בתוך י' טפחים, אף שהשלהבת למעלה מי"ט לא איכפת לן.

^{קייד} שבת (כא.) הניחה למעלה מכ' אמה פסולה. וכ"פ בטור (תרעא,ו). אמנם הביא דעת רבינו יואל שדווקא במדליק בחוץ, אבל בהניחה בבית אף למעלה מכ' אמה יצא [דומיא דדפנות מגיעות לסכך ששלטא ביה עינא], וכע"ז מבואר בריטב"א (כא. ד"ה ואם דר. וד"ה ודחינן) שהשתא שמדליקין בפנים מועיל בחלון אף למעלה מכ'. [ובטור הקשה על הראב"ה הנ"ל, ובב"י כתב ליישב דבריו]. ומ"מ לדינא פסקו המחבר (תרעא,ו) והרמ"א (בד"מ) שלא יצא. ועי' היטב הערה הבאה.

^{קטז} הנה במ"ב (סקכ"ט) כתב 'וצריך לחזור ולברך כ"כ הפר"ח, ועי' בפמ"ג מש"כ'. והיינו שבט"ז וב"ח ג"כ הסכימו שלא יצא, ובפר"ח ג"כ הכריע שלא כראב"ה מחמת דברי התוס' (סוכה ב:) שאין מועיל דופן המגיעה לנר חנוכה וקורת מבוי. מיהו בפמ"ג (א"א סק"ז) נשאר בצ"ע אם לחוש לראב"ה, וזהו מה שציין המ"ב לעיין בדבריו.

מעתה מלבד מה שמספק ברכות להקל שיש לחוש לספיקו של הפמ"ג. מסתבר עוד שדברי הראב"ה והפוסקים אחריו מיירי באופן שאף לבני הבית הוא למעלה מכ' [בתוך הבית], אבל אם מניחו באופן שלבני הבית הוא הדלקה כראוי, הרי בודאי

הדלקה בחלון

הדר בעלייה ואין לו פתח לרה"ק^י, ידליק בחלון הפונה לרה"ר [מבפנים, או מבחוץ אם יכול^{יח}] מצידו הימני^{קט}. ועכ"פ לא יהיה מרוחק מטפח הסמוך לו^{קכ}.

אם יש לו שתי חלונות שהאחד למטה מי"ט והשני למעלה ידליק בחלון שלמטה מי^{קכא}. ומ"מ טפי עדיף להניחה למעלה מי' טפחים כאשר עי"ז יהא [יותר] ניכר לבני רה"ר, ממה שיניח למטה מי"ט ואין ניכר לבני רה"ר^{קכב}.

שיוצא ידי חובה, כמו במדליק לבני ביתו, עי' מחצית השקל (שם), וא"כ לדינא ודאי שבכה"ג לא יחזור ויברך.

קטז פמ"ג (מ"ז סק"ה), הובא בשעה"צ (סקל"ג).

ק"ז בברייתא שבת (כא:): 'אם היה דר בעלייה מניחו בחלון', ופרש"י 'שאין לו מקום בחצרו להניחה שם', וביאר הב"י (תרע"א, ה) שרש"י לשיטתו שמניחו בפתח הבית וכשדר בעלייה אין לו מקום להדליק בפתח הבית. אמנם לשיטת תוס' שמדליקים בפתח החצר [וא"כ מ"ל דר בבית מ"ל דר בעלייה], לכן פי' הטור (שם, דאזיל בשיטת התוס') שדר בעלייה הכוונה שנכנס לביתו דרך הבית שלמטה. וכן הביאו בשעה"צ (סקכ"ז) דכן האופן למאי דקיי"ל כתוס'.

וכבר הזכרנו דלפי הנתבאר לעיל בשם החזו"א, שבזמן הזה אין שימושי חצר, א"כ כל הדר בבנין משותף עם חדר מדרגות, צריך להדליק בחלון ביתו הפתוח לרה"ר.

ק"ח ברש"י (שבת כא:): מבואר שמניחה מבפנים. אמנם ברבינו ירוחם כתב שמדליקים מבחוץ, הובא בפר"ח (תרע"א, א). וכן מבואר ברבינו פרחיה. והנה בחידושי מהר"ם בענט ביאר שגם לרש"י עדיף מבחוץ (כמו במדליק בפתח ביתו שהוא מבחוץ), אלא שבפועל אי אפשר להדליק מבחוץ. ולפי"ז כשיש בחלון סורגים הבולטים לחוץ ודאי עדיף להדליק שם. [וכן יכול להניח ע"ג מדף שבולט לחוץ].

ק"ט הליכות שלמה (עמ' רסט) משום דדמי לפתח בלא מזוזה. וכ"ה בלוח א"י. [ומצינו מעלת ימין בעלמא כמו בלבישת בגדים וכדומה]. ובחוט שני (עמ' שט) כתב 'ענין ימין עדיף אם אפשר, אך אם בשמאל בולט יותר לרשות הרבים עדיף, כל היכא דאיכא יותר פירסומא ניסא, משא"כ בפתח הבית'.

קכ עמק שאלה (כו, כג) שגם בחלון כמו בפתח צריך להקפיד בזה.

קכא מ"ב (סקכ"ז).

קכב שעה"צ (סק"ל). שהרי עיקר ענין הדלקה הוא לפרסום הנס, [והרי"ף והרמב"ם השמיטו כל האי דינא ד' טפחים]. ועי' מ"ב (סקכ"ז) בשם הא"ר דהאידינא אין העולם מקפידים על האי דינא ד' ט, ועכ"פ בודאי פרסומי ניסא עדיף.

המעמיד נרות חנוכה בחלון במקום שא"א לראותה כלל מצד הבית אלא מצד החוץ, מסתבר דאינו יוצא בזה, דהדלקה תיקנו או על הפתח מבחוץ שרואה את הנרות

חלון גבוה מכ' אמה

היה החלון גבוה כ' אמה מקרקע רה"ר, ידליק בפתח הבית^{קכג}. ויש שכתבו שיכול לסמוך על שכנים שדרים מולו ורואים בראיה רגילה את הנרות^{קכד}.

מרפסת

יכול להניח בפתח מרפסת הפונה לרה"ר באופן שניכרים הנרות לבני רה"ר, ויניחנה בצד שכנגד המזוזה כדי שיהא מסובב במצוות^{קכה}.

ויכול להדליק אף על המעקה החיצוני של המרפסת, ואף במרפסות הפתוחות^{קכו}.

כשמתפק היכן להדליק

כשיש לו ספק היכן להדליק יכול להדליק בב' המקומות ואין בזה משום 'בל תוסיף'^{קכז}.

מנהג המדליקים בפנים בזה"ז

יש שנוהגים גם בזה"ז להדליק נרות בתוך ביתם סמוך לפתח מבפנים^{קכח}.

בכניסתו לבית וביציאתו וזה השייכות של הנר לבית, או בחלון מבפנים והיינו שנראה גם לבני הבית וגם לבני רשות הרבים וזה השייכות לבית, אבל באופן הנ"ל הוא כותל הבית מבחוץ שאינו יוצא בזה, חוט שני (עמ' שח).

^{קכג} שע"צ (תרע"א, מב), ע"פ חיי אדם (קנ"ד, טז).

^{קכד} בשו"ת שבה"ל (ד, סה). ונדלא כמו שמטו משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל ולהבדל"ח הגר"נ קרליץ שליט"א שתיקנו 'חלון הסמוך לרשות הרבים' ואין שכנים שממול מוגדרים כרה"ר.

^{קכה} שבודאי לא גרע מחלון, וכאן מצטרף ג"כ מעלת מסובב במצוות.

^{קכו} חוט שני (עמ' שח) ושכן הורה בעל הקה"י. הליכות שלמה (עמ' רסח).

ואף שלסברת החזו"א שחצר הוא דווקא במקום שיש בו שימושי חצר, א"כ במרפסת פתוחה וכ"ש בשאינה מקורה היה לדון שאין להדליק בה, מ"מ מסתבר שטפילה לבית ובודאי שאפשר להדליק בה.

^{קכז} חוט שני (עמ' שג), וז"ל 'כיון דחזינן דשייך הוספה משום מהדרין, ולהרמב"ם בעל הבית מדליק לכולם, א"כ חזינן שלא היתה צורת התקנה להדליק נר אחד, ואע"פ די"ל דדווקא התם היתה התקנה כך שזוהי הצורה של מהדרין, מ"מ אין נראה, שכיון שכן לא תקנו דוקא נר אחד, ועל כן דמיא לנטילת ב' פעמים לולב ולא לנטילת ב' לולבים'.

^{קכח} מנהג קהילות החסידים שאף בזה"ז מדליקין בתוך הבית סמוך לפתח אף בא"י. והנה מנהג הקדום בחו"ל היה להדליק בפנים: באור זרוע (חנוכה אות שכג) כתב 'האידינא דליכא סכנה לא ידענא מ"ט אין מדליקין בחצרות', ומוכח שכבר נהגו כן

הלכות חנוכה

וטפי עדיף שישאיר דלת ביתו פתוחה לכה"פ לחצי שעה כדי שיהא פרסומי ניסא לעוברים שם^{קכט}.

בזמנו אף בלא סכנה. ובבעל העיטור (עשרת הדברות הל' חנוכה) כתב 'ובשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה, נהגו'. וכ"ה בשבלי הלקט (קפה), וכע"ז בספר אהל מועד (הקדמון שער מוע"ק א,ה) 'ועכשיו מדליקים בפנים אע"פ שאין סכנה בדבר'. ובכל בו וארחות חיים כתבו 'ועכשיו בגלות שאין אנו יכולים לקיים המצוה בשלימות'.

אם בלא סכנה יוצא בדיעבד בהדלקה בפנים: מצינו בדברי הרשב"א והריטב"א שדין 'מניחו על שולחנו ודיו' אינו רק בשעת סכנה אלא בכל צורך שהוא. עי' רשב"א (שבת כא:) שהוכיח שס"ל לרבא כמ"ד אסור להשתמש לאור הנרות, ממה דאמר רבא (כג:) נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, ואי נימא דמותר להשתמש לאורה יעשה נר אחד, ועולה לו לכאן ולכאן ומניחו על שולחנו ודיו כדרך שאמרו בשעת הסכנה. וכ"כ הריטב"א (שם) להדיא שסכנה לאו דווקא, וה"ה קור וצינה, ובתירוץ הגמ' 'דאי לא אדליק מדליק' כתב הריטב"א 'דאי לא אדליק מדליק בחוץ עד ההיא שעתא, אבל בתר הכין אינו מדליק אלא בפנים, דלדידהו נמי ודאי משום דלא מצי למעבד היכירא לרשות הרבים לא נפטר מלעשות היכירא לו ולבני ביתו, דהא לקמן אמרין דבשעת הסכנה מדליקה על שולחנו ודיו'. מאידך גיסא מבואר בשבת (כב:) שהדליקה בפנים לא יצא, ופרש"י דבעינן הדלקה במקום חיובא. וברמב"ם (ד,ט) כתב 'הדליקו מבפנים והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו לא עשה כלום עד שידליקו במקומו, אחז הנר בידו ועמד לא עשה כלום שהרואה אומר לצורכו הוא עומד'. ודייקו הב"ח והפר"ח שבדין הראשון לא כתב טעם 'הרואה אומר', אלא עד שידליקו במקומו, שמבואר שבלא סכנה לעיכובא הוא. ואדרבה תמחו על לשון הרי"ף והרא"ש וטור ושו"ע (תרעה,א) שכתבו טעם 'הרואה אומר' על הדלקה בפנים, ותירצו במג"א וביאור הגר"א והסכים עמם המ"ב (סק"ה). שעה"ת סק"ג) שהאידנא שמקילים ומדליקים בפנים בהכרח הטעם הוא רק מחמת 'הרואה אומר'. מיהו לא נתבאר מדוע האידנא הקילו להדליק בפנים.

ובערוך השלחן (תרעא,כד) ביאר שהטעם בחו"ל שהדליקו בפנים הוא מחמת רוחות וקור וכו'. ובד"מ (סק"ט) כתב שיש נוהגים להדליקה בפנים מחמת גנבים. ומצינו לשונות במהרי"ל ושאר פוסקים 'לדידן דמדליקין בפנים', משמע שעכ"פ בחו"ל כן היה המנהג הפשוט. וכ"כ בחיי אדם (קנד,יב) וקיצור שו"ע (קלט,ז).

והנה מצינו בכמה מקומות שהתקנה נשארה אף שעברה הסכנה: א. כתובות (פט.) לגבי 'גביית בע"ח שלא בפרזבול', ורמב"ם (שמיטה ט,כד) וכס"מ שם [מיהו שם הלשון 'מן הסכנה ואילך' ואפשר שהורגלו שלא לשמור הפרזבול]. ב. ר"ה (לב:) לגבי תקיעת שופר, ואף שכיום אין גזירת המלכות נשאר הדין כן. ג. ברש"י שבת (כד.) שביטלו הפטרה בנביא, ונשאר אף האידנא כן. ויש לחלק בקל.

^{קכט} כיון שכמה טעמים שהזכירו הפוסקים, אינם שייכים בא"י האידנא.

פרק ה זמן ההדלקה

תחילת זמן ההדלקה

נחלקו הראשונים והפוסקים מאימתי תחילת זמן ההדלקה^{קל}, יש אומרים^{קלא} שהוא בצאת הכוכבים, וכן הכריע השו"ע^{קלב}. וכתב המ"ב שראוי שידליק קודם צאה"כ, ואם לא הדליק והגיע זמן צאה"כ, יתפלל תפילת ערבית ואח"כ ידליק^{קלג} [אא"כ רגיל להתפלל בשעה מאוחרת, שידליק קודם^{קלד}].

^{קל} בגמ' שבת (כא:): אמרו 'מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק', ומבואר ברי"ף רמב"ם ורא"ש שהוא כחצי שעה. וכעת נדון על תחילת זמן ההדלקה [ולקמן יבואר סוף זמנו].

נחלקו הראשונים אם הכוונה לתחילת השקיעה, או לגמר השקיעה [הובא בב"י תרעב]: דעת המרדכי הרא"ש והטור שהכוונה לסוף השקיעה. ואילו דעת הרמב"ם הרשב"א והר"ן שהכוונה לתחילת השקיעה.

והנה ידועה המחלוקת בין ר"ת והגאונים מהי 'שקיעת החמה' שאז מתחיל בין השמשות [הזמן שבין היום הודאי ללילה הודאי]: דעת הגאונים שהכוונה לשקיעה שלנו שהשמש נסתרת מעינינו. ואילו דעת ר"ת שהכוונה לשקיעה שניה [שהיא $\frac{3}{4}$ מיל קודם צאת הכוכבים].

ומבואר באחרונים שפלוגתת הראשונים [הראשונה] אם הכוונה לתחילת שקיעה או לסוף שקיעה, היא רק לדעת ר"ת שהנידון בשקיעת החמה השניה, אבל לדעת הגאונים ודאי לשון 'משתשקע החמה' הכוונה לתחילת השקיעה, כמו שלשון 'משתשקע החמה' בשבת (לד:): הכוונה מאז שעיגול החמה נסתר מעינינו. [ב"ח (ריש תרעב). ביאור הגר"א (רסא,יא). פר"ח (תרעב). אבנ"ז (תצו,ד). ערוה"ש (תרעב,א). ובאמת שכן מדויק בתשובת הגאונים (שערי תשובה רלג) ובשו"ת מהר"ם אלשקר (צו), ופשוט הוא שמחמת סתירת הסוגיות בין שבת (לד:): לפסחים (צד). חידוש ר"ת שיש ב' שקיעות, ולשון 'משתשקע החמה' בפסחים לתחילת שקיעת גלגל החמה, ואילו בשבת הכוונה לסוף שקיעה זו, אבל לגאונים לעולם 'משתשקע החמה' הכוונה לתחילת שקיעה].

ולדינא: ברמב"ם פסק שהכוונה לתחילת שקיעה, ולשיטתו שסובר כגאונים (כמבואר בשו"ת מהר"ם אלשקר שם), ואילו בטור ושו"ע פסקו שהוא בצאת הכוכבים, והיינו לשיטתם שפסקו כר"ת (שו"ע רסג,ב), וכדעת הראשונים שהכוונה לסוף שקיעה.

^{קלא} דעת המרדכי הרא"ש והטור [הוא כר"ת, ובסוף שקיעה].

^{קלב} שו"ע (תרעב,א).

^{קלג} מ"ב (סק"א) וביה"ל שם. שביאר שעדיף להקדים ולהדליק קודם צאה"כ דגם לדעת הטור שזמנה בסוף השקיעה, מ"מ אפשר להקדים חצי שעה קודם צאה"כ [משום שהרמב"ם שכתב 'ובלבד שלא יקדים' הוא לשיטתו שתחילת הזמן מהשקיעה, ו'שרגא בטיהרא לא מהני', אבל לדעה שהוא מצאה"כ ודאי שאפשר

הלכות חנוכה

ויש אומרים^{קל"ה} שזמנה משקיעת החמה, והכרעת הפר"ח והגר"א שהכוונה לשקיעת החמה שלנו^{קל"ו}, וכן מנהג הקדום בירושלים^{קל"ז}. והחזו"א נהג להדליק עשרים דקות אחר השקיעה^{קל"ח}. וראוי שיתן שמן בכמות מספקת שידלקו הנרות עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים^{קל"ט}.

להקדים] וא"כ ראוי לחוש לדעות שזמנה בשקיעה עד חצי שעה לאחמ"כ ולא יותר, ומ"מ אם לא הדליק קודם והגיע זמן צאה"כ, יתפלל מקודם מעריב, משום דין 'תדיר', ומשום שק"ש הוא מ"ע מה"ת, ורק אח"כ ידליק. ויכין המנורה עם השמן מקודם, וכדלהלן.

קל"ד כיון שכל דין 'תדיר' הוא רק בעומד לקיים שניהם עכשיו, כמבואר בשאגת אריה (כב) וישועות יעקב (תרפא,א), וכ"כ בקובץ מבית לוי (י בתחילתו).

קל"ה דעת הרמב"ם הרשב"א והר"ן.

קל"ו וכפי שביארנו לעיל בהערה, שלדעת הגאונים [וכן מנהג רוב העולם] בודאי הכוונה לתחילת שקיעה.

קל"ז עיר הקדש והמקדש (ג,כה ט). הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הובא בשבות יצחק עמ' עא) וכן נהג הגרי"ז זצ"ל (מועדים וזמנים ופד), וכן נהג הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (הנהגות ופסקים עמ' ק). ובספר אורח דוד (עמ' קמה) להגר"ד בהר"ן שכן היה מנהגו.

ובאמת שמי שאין מנהג אבותיו בידיו בודאי שראוי לנהוג כן בא"י להדליק בשקיעה או מיד לאחריה, שהרי כיון שאנו נוהגים להקל כגאונים [לגבי ברית מילה בשבת לנולד 40 דקות אחר השקיעה, שנימול בשבת, אף שלר"ת אסור למולו בשבת], ובפרט אדם שאינו מחמיר כלל כר"ת, מדוע ינהג כן בהדלקת נר חנוכה.

קל"ח ויתכן הנהגתו בזה משום שבכך יוצא כמעט כל השיטות. שלדעה שהוא משקיעה ואילך הרי הוא בתוך זמן של חצי שעה [וגם ירויח שבזמן הזה יותר ניכר אורו, שזה טעם הדעה של צאה"כ כמבואר במרדכי], והרי לרמב"ם אחר חצי שעה שוב אינו מדליק. ולדעה שהוא מצאת הכוכבים הכריע הביה"ל (ד"ה ולא מקדימים) שיוכל להקדים כחצי שעה.

וידוע דעת החזו"א שבא"י אף לר"ת צאה"כ הוא בתוך 30–35 דקות, ולענין מוצ"ש מחמת תוספת שבת הורה 40–45 דקות. [כמבואר בארחות רבינו (א עמ' קסג) שמעיקר הדין אפשר לסמוך ברוב ימות השנה שאחר 30 דקות כבר צאה"כ כמו שנוהגים הרבנים בירושלים, (ושאין ללמוד ממעשה שהחמיר החזו"א 35 דקות שאפשר שהיה בזמן מסויים), ומ"מ 40 דקות הוא בודאי לילה בכל השנה ולכך נהג להתפלל כן, ולגבי מוצ"ש הוסיף עוד 5 דקות מחמת תוספת שבת].

וכן העיד הגר"ש דבליצקי (קונטרס בריתי יעקב עמ' י) מהגר"ש גריינמן זצ"ל ששמע מפיו של החזו"א שלמילה הקובע 35 דקות בין קיץ בין חורף. ועל אותו מעשה העיד ר"ד פרנקל זצ"ל (הובא בבירור הלכה תניינא עמ' מה) שהיה נוכח בשעת מעשה שנשאל החזו"א ברבים [בשנתו האחרונה אחרי חג הסוכות תשי"ד] ע"י בן אחותו רבי שמריהו גריינמן בשם חמיו המוהל ר"י שקאל בזה"ל 'חמי חפץ לידע אחת ולתמיד

יכין הנרות קודם הזמן שיוכל להדליק תיכף שיגיע הזמן^{קמ}.

פ'לג המנחה

אין להקדים זמן ההדלקה קודם השקיעה^{קמא} [מלבד ערב שבת שאי אפשר בענין אחר], ובשעת הדחק גדול כשלא יוכל להדליק בזמן בביתו [וכן אשתו לא תוכל להדליק עליו בביתו] ידליק מפ'לג המנחה בברכה [ועי' הערה]^{קמב}. ויתן כמות של שמן שתספיק עד חצי שעה אחר צאה^{קמג} "כ"ק. ואם הדליק קודם פ'לג המנחה יחזור וידליק בברכה^{קמד}.

אימתי זמן צאת הכוכבים לענין מילה בנוולד בליל שבת, והשיבו החזו"א על כך 35 דקות. וכ"ה בדינים והנהגות (פ"ח).

ודעתו ע"פ דברי המנחת כהן (מאמר שני פרקים ד' וה') הסובר שאף לר"ת אם יש ג' כוכבים בינונים והכסיף העליון ושוה לתחתון הוא סימן לצאת הכוכבים [כפי המציאות], ומחלוקת הגאונים ור"ת היא שלגאונים השקיעה מהעלמות גלגל החמה מעינינו, ואילו לר"ת הוא בשיעור ג' רבעי מיל קודם צאה^{קמב} המציאות, וקודם לכן יום גמור הוא [גם במ"ב (ביה"ל רצג ד"ה עד) הביא דעת המנחת כהן, אבל בכמה מקומות נראה שחשש לר"ת לפי פשוטו שהוא ד' מיל אחר שקיעה].

קלט מ"ב (סק"א), ובשעת הדחק סגי עכ"פ בנר אחד שיתן בו שמן הרבה כנ"ל.

קמ מ"ב (תרעב,א).

קמא שו"ע (תרעב,א).

קמב הנה ברשב"א ובר"ן כתבו שמה שאמרו 'מצותה משתשקע החמה' לאו למימרא שלא יהא יהא רשאי להדליק קודם, אלא עיקר מצותה קאמר ואם רצה להקדים מקדים [וברשב"א הוכיח כן ממה שאמרו (כג): שעמוד הענן משלים לעמוד האש, ומוכח שסמוך לשקיעת החמה ניכר דלצורך שבת, וה"נ כאן]. והביא הר"ן שבבב"ג מבואר שדווקא משתשקע החמה. וכתב הב"י שגם ברמב"ם (ד,ה) מבואר שאף בדיעבד לא ידליק קודם השקיעה [ובמ"מ כתב שמקורו ממה שאמרו בשבת (כג): 'בלבד שלא יקדים ושלא יאחר' ומפרש לה לענין חנוכה]. והביא הב"י בשם אורחות חיים (הובא בכלבו) שמי שהקדים להדליק מבעוד יום אפילו בחול מפני שהוא טרוד, יצא והוא שיהיה מפ'לג המנחה, משום דלא חמירי מהבדלה דאמרינן רב צלי של מוצ"ש בשבת.

נמצא שיש בדבר ג' דעות: א. דעת בה"ג ורמב"ם שאין להדליק כלל קודם השקיעה. ב. דעת הר"ן והרשב"א שיכול להדליק גם קודם השקיעה [ולא הזכירו 'פ'לג המנחה' וגם לא הביאו ראיה מהבדלה]. ג. באורחות חיים הביא שאדם טרוד יכול להדליק מפ'לג המנחה, דלא גרע מהבדלה.

ולדינא: בשו"ע (שם) סתם שאין מדליקין קודם השקיעה. והביא י"ש מי שאומר שכשהוא טרוד יכול להדליק מהפ'לג [ובברכ"י כתב שבטרוד גם הרמב"ם מודה].

לגבי הברכה: הנה בשו"ע לא הזכיר ענין הברכה [גם באורחות חיים לא מיירי מינה]. אמנם במ"ב (סק"ג) הכריע לברך (ע"פ דברי הפר"ח והברכי יוסף). מיהו צ"ע שבמג"א

עד אימתי יכול להדליק בברכה

צריך להדליק מיד בהגיע הזמן, ונמשך זמנה עד 'שתכלה רגל מן השוק' והוא כחצי שעה אחר תחילת הזמן^{קמ"ה}, ואין לאחר זמנה^{קמ"ו}. בדיעבד יכול להדליק כל הלילה^{קמ"ז} [אף בפחות מחצי שעה קודם עליה^{קמ"ח}], ולא יברך

(סק"א) הביא ממסכת סופרים (כ"ד) שאם הדליקו ביום אין מברכין עליו. וכבר הרגיש בזה במחצה"ש, ותירץ שאם הוא טרוד מותר לו לברך שבכה"ג הוא כמו בערב שבת. מיהו בשבט הלוי (ג,פא) כתב שמצא שהחיד"א (כסא רחמים על מס' סופרים הנ"ל) חזר ממש"כ בברכ"י, וגם פשטות לשון המג"א הנ"ל שאין לברך [וכן הסיק בכף החיים (סק"י) מחמת מסכת סופרים הנ"ל], ולכן כתב בשבכה"ל שהוראת המ"ב הנ"ל לברך צ"ע לדינא [גם בסידור בית יעקב ליעב"ץ מבואר שאין לברך], ולשיטתו טפי עדיף למנות שליח להדליק בזמנו מלהדליק מפלג המנחה.

קמ"ג ואם נתן שמן רק לחצי שעה מעת הדלקתו, יחזור וידליק בלא ברכה, פמ"ג (א"א תרעב,א).

קמ"ד פמ"ג (א"א תרעב,א).

קמ"ה כמבואר ברי"ף רמב"ם ורא"ש (שבת שם) שהוא כחצי שעה.

קמ"ו שו"ע (תרעב,א) 'לא מאחרים ולא מקדימים', והוא מדברי הרמב"ם (חנוכה ד,ה). ויש לזה ב' סיבות: א. מה שכתב המ"מ, שפירש הרמב"ם מה שאמרו (כג:) 'ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר' על חנוכה. ב. שהרי אמרו (כב:) 'עד שתכלה רגל מן השוק', ופירשו 'דאי לא אדליק מדליק', וכדלהלן.

מיהו מנהג הרבה חסידים לאחר ההדלקה [ובפרט בחצרות האדמו"רים], והוא לשיטתם שההדלקה בפנים הבית [עי' לעיל סוף פרק ד], ע"פ שיטת הר"י בתוס' (כא: ד"ה דאי) הובא בטור (סוף תרעב), דלדידן דמדליקים בפנים וההיכר רק לבני הבית שוב אין לחוש אימתי מדליק [ואדרבה כל שע"י איחורו יתווספו אנשים טפי עדיף שיהא יותר פרסומי ניסא].

והנה ברמ"א כתב י"א שבזה"ז שמדליקין בפנים א"צ ליזהר להדליק קודם שתכלה רגל מן השוק ומ"מ טוב יותר ליזהר גם בזה"ז, ובביה"ל (ד"ה ומ"מ) הביא שהוא ע"פ דברי הטור שבין שמדליקין בפתח הבית יש היכר גם לבני רה"ר [ולפי"ז כשמדליק בדלת סגורה אין צורך להקדים אף לכתחילה, אם לא משום 'זריזין מקדימין למצוות']. מיהו במעשה רב כתב 'חצי שעה אחר זמן כלות רגל מהשוק ידליק בלא ברכה', ואף שנהגו בוויילנא להדליק בפנים (כמבואר בחיי אדם קנ"ד,יט), וצ"ל שחשש לדעת הר"י פורת בתוס' שם שסובר ששיעור חצי שעה הוא אף למדליקין בפנים. ומשום שס"ל שתיקנו להדליק בתוך שיעור זמן 'שתכלה רגל', וכל מה שהיה צורך לשנות בזמן הסכנה הוא רק לענין מקום ההדלקה, ולא לענין זמן ההדלקה.

קמ"ז בגמ' שבת (כא:) אמרו 'מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה, לא דאי לא אדליק מדליק, וא"נ לשיעורא'. ויש בזה ג' דיעות בראשונים: א. שיטת הרמב"ם (שם) שאחר חצי שעה [לשיטתו מהשקיעה] שוב אינו יכול להדליק, דס"ל שתי' הגמ' לא פליגי אהדדי, והרי אמרו שעד חצי

אלא כל זמן שבני ביתו נעורים^{קמט}. [ולקמן ריש פרק ח יבואר שאם לא יהא בביתו בזמן מחמת אונס, עדיף להדליק קצת מאוחר ממה ששליח ידליק בזמן^{קי}]. וימתין לאשתו אף אם עי"ז מתאחר בהדלקתו^{קנא}.

שעה מדליק ולא יותר. וכ"כ בשלטי הגבורים (שבת ט). בדעת הרי"ף. ב. שיטת הרשב"א והריטב"א (במ"מ בשם י"מ) שאף לתי' הגמ' 'דאי לא אדליק מדליק' הכונה שבתוך חצי שעה הוא מצווה כתיקונה, אמנם אחר זמן זה ג"כ יכול להדליק, דהתנן (מגילה כ:) 'כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה'. ובשלטי הגבורים (שם) כתב שכן דעת רוב המפרשים והפוסקים [ומה שהקשה במ"מ דמלשון 'דאי לא אדליק מדליק' משמע שרק עד חצי שעה, תירץ בשפ"א שאם לא הדליק בזמן יזדרז בתוך חצי שעה, אבל אחר שכלתה רגל שוב אי"צ להזדרז וזמנו כל הלילה]. ג. שיטת תוס' והרא"ש (שם) שתי' הגמ' נחלקו בזה, ולתי' הראשון לאחר הזמן שוב לא ידליק. וכתבו שלמעשה ידליק מספק [ומשמע בלא ברכה]. עוד הביאו תוס' דעת ר"י שהאידנא שמדליקין מבפנים וההיכר רק לבני הבית אין לחוש מתי מדליקין [ואף בברכה]. ולדינא: פסק השו"ע (תרעב, ב) שבדיעבד ידליק כל הלילה. ובסמוך יתבאר דינו לגבי ברכה.

והנה מתמיהת הב"י מדוע כתב הטור 'דלא כרמב"ם', משמע שהבין שהרמב"ם יכול להודות לתוס' שמדליק מספק ורק שאינו מברך. אמנם יתכן שהטור פסק כרשב"א שמדליק בתורת ודאי [עם ברכה], ולפי"ז הוא דלא כרמב"ם. ומה שלתוס' ורא"ש מדליק מספק ואין אומרים ספק ברכות להקל, ביאר בפר"ח (תרעב, ב) שמחמת פרסומי ניסא חייב להדליק מספק.

^{קמח} שבט הלוי (ח, קנו).

^{קמט} מ"ב (תרעב, יא).

הנה בב"י הזכיר רק דעת התוס' והרמב"ם הנ"ל, ואילו דעת הרשב"א והריטב"א לא הזכיר. ולפי"ז מסתבר שמה שפסק השו"ע שיכול להדליק כל הלילה, הוא בלא ברכה [וצ"ע סתימת הדברים], וכ"כ המג"א שע"פ דברי הב"י משמע שהוא בלא ברכה, ומ"מ לדינא כתב שיכול לברך. וביאר הפמ"ג (א"א סק"ו) שלדידן יש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כתירוץ בתרא שיכול להדליק כל הלילה, ואף לתירוץ קמא, שמא הלכה כרשב"א וריטב"א שבדיעבד מדליק כל הלילה בברכה [משא"כ הב"י לא הכיר דעה זו]. והביא המג"א שלמהרש"ל יברך עד חצות, וסיים שכל שבני ביתו נעורים יברך אפילו עד עלות השחר. ועי' בשעה"צ שיש אומרים שאף בלא בני בית יכול לברך, ושהמיקל אין מוחזין בידו.

^{קי} שבט הלוי (ד, סו). מיהו מסתבר שהוא דווקא כל זמן שיש בנ"א בשוק, ועכ"פ לכה"פ שיהיו בני ביתו נעורים. ועי' חוט שני (רבית עמ' קמב) שכתב 'אם יש לו אפשרות להדליק בזמנו ע"י שליח או להדליק מאוחר בלילה, יש להעדיף ע"י שליח'.

^{קנא} הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי י), וכ"כ באמת ליעקב (להגר"י קמינצקי זצ"ל תרעב בהערה). וידוע מה שסיפר הח"ח, שפעם ר' נחום מהורדנא זצ"ל לא הקפיד להדליק נרות חנוכה בזמן, וכששאלוהו על כך, השיב שהוא ממתין לאשתו שתחזור לבית,

הלכות חנוכה

דיני ההדלקה בערב שבת חנוכה

נכון להתפלל תפילת מנחה בע"ש קודם ההדלקה^{קנב}.

מדליקים נר חנוכה תחילה ואח"כ נר שבת^{קנג}, [אף שהאיש מדליק נרות חנוכה והאשה מדלקת נרות שבת^{קנד}].

טעה והדליק של שבת תחילה, יכול להדליק עדיין של חנוכה^{קנה} [אא"כ קיבל את השבת במחשבתו^{קני}]. אבל אשה שהדליקה נר שבת תחילה לא

שהרי מבואר בגמ' 'נר שבת (שהוא משום שלום בית) קודם לנר חנוכה' ונכמובן ראייתו ממה שאמרו 'שלום בית' הוא רק ענין מושאל, שהרי שם הוא קודם אף כשגר לבדו כדי שלא יכשל בעץ ואבן, אלא דבדאי לא גרע הדבר, ופשוט].

קנב מ"ב (תרעט,ב). ובטעם הדבר כתב בשערי תשובה (מהברכ"י בשם מהר"י אבוב) שכיון שתפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים ונר של חנוכה הוא זכר לנס שנעשה במנורה, והרי הדלקתה היתה אחר תמיד של בין הערביים. ובפמ"ג (סו"ס תרעא) כתב טעם אחר, שאל"כ הוי כתרתי דסתרי שכיון שמדליק בעוד היום גדול, על כרחך שסומך על הדעה שמפלג המנחה ואילך נחשב כלילה, מעתה איך יתפלל אח"כ תפילת מנחה. אמנם כ"ז דוקא בדאפשר ליה. וכתב בשעה"צ (תרעט,ז) שטעם זה שייך רק כשמדליק הרבה לפני השקיעה.

ואם יש לו מנין רק אחר הדלקה כתב בא"ר (סק"א) שידליק ואח"כ יתפלל כדי לא לבטל תפילה בציבור, ובערוך השלחן (תרעא,ב) כתב שמנהגינו להדליק קודם מנחה שהרי גם הדלקת נרות שבת קודם מנחה, ונרות חנוכה הרי מדליקין קודם נרות שבת. ולמעשה הרבה נוהגין להתפלל מנחה גדולה כדי שיוכלו להדליק בשופי.

קנג שו"ע (תרעט,א). והוא לחוש לדעת הבה"ג (הובא בטור) שבהדלקת נרות שבת קבל עליו 'שבת' ונאסר במלאכה, ואע"ג שדעת רוב ראשונים ופוסקים דלא כבה"ג (עי' ב"י), ואדרבה היה לנו לחוש לדעת הרשב"א (שו"ת א אלף ע) שר שבת קודם מדין 'תדיר', מ"מ הכריע בב"י לחוש כאן לבה"ג, דס"ל דרשאי להקדים מה שירצה ולא חש לטעם דתדיר קודם.

קנד ואע"פ שהאשה מדלקת נר שבת, והבעל לא קיבל בהדלקתה את השבת, וא"כ שפיר יוכל להדליק נר חנוכה לאחר הדלקת האישה, מ"מ מסתימת הפוסקים אינו נראה כן, וכ"כ בשו"ת בנין שלמה (נב) שכיון שיוצאת ידי חובה בהדלקתו ונחשב כשלוחה אסור, ולא גרע מאמירה לעכו"ם דאסור וצ"ע [ואף שמותר למי שקיבל עליו שבת לומר למי שלא קיבל עליו שבת לעשות מלאכה כמבואר בשו"ע (רסג,ז), מ"מ כאן יוצאת בתורת שליחות ומדין אשתו כגופו, ולכן לכתחילה לא, ורק בדיעבד, וכדבסמוך]. ובבן איש חי (פ' וישב חנוכה) כתב שבכל גווני נר חנוכה קודם ע"פ הסוד כמבואר באר"י, בשער הכוונות (קט). מטעם דמעלין בקודש, וכ"כ ברדב"ז (ב,תשנז).

קנה מ"ב (תרעט,א). דהאיש בסתמא לא מקבל שבת בהדלקתו.

קנו ואז יאמר לאחר להדליק ולברך 'ברכת להדליק', כמו גבי אשה בסמוך.

הלכות חנוכה

תדליק שוב נר של חנוכה דבסתמא קיבלה שבת בהדלקה, אלא תאמר לאחר להדליק, והוא יברך ברכת 'להדליק', ושאר הברכות תברך היא^{קנז}.

אין להקדים להדליק קודם פלג המנחה^{קנח}, [שעה ורבע זמנית, קודם השקיעה] ואם הדליק קודם לכן, יחזור וידליק בברכה קודם השקיעה.

בכל האופנים שמדליק יזהר ליתן שמן בכמות מספקת שידלקו הנרות עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים^{קנט}.

ההדלקה במוצ"ש

נחלקו הפוסקים^{קס} אם מדליקים קודם הבדלה או לאחריה, ולמעשה: דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד^{קסא}. [שכח ולא אמר 'אתה חוננתנו' יבדיל קודם^{קסב}].

ומ"מ בביהכ"נ נהגו להדליק קודם הבדלה^{קסג} [אף בשכח 'אתה חוננתנו'^{קסד}].

קנז מ"ב (שם), וכע"ז כתב לגבי נר שבת (רסג, כא). ובאין לה שליח יתכן שיכולה להדליק (כן צידד בא"ר, הזכירו בפמ"ג שם והוא משום דמסתמא לא קיבלה).

עוד יש לצרף היתר באין שליח, דהנה במ"ב (תרז) הביא לגבי מקרה ששלחו שליח להשיג שופר והגיע אחר קבלת שבת, שהדין שיתקע מי שקיבל עליו שבת תשר"ת תש"ת ותר"ת, ומקורו בט"ז (סק"ב) שביאר הטעם דנחשב קבלה בטעות, ולכאורה גם כאן נימא דקבלה בטעות הוא, ותירץ בדובב מישורים (ג, פג) דשאני התם שכל הקהל קיבל ובהכרח שהוא בטעות, אבל כאן אינו טעות שהרי אחר יכול להדליק בשבילו, ולפי"ז כשאין אחר א"כ הדר דינא דקבלה בטעות היא. אמנם בשו"ת בית שער (ג, צג) תירץ שבתקיעת שופר שכבר נתחייב מתחילת היום א"כ בשעה שקיבל עליו היה בטעות, משא"כ נר חנוכה שמצותו רק בערב, א"כ כשקיבל עליו שבת בעוד היום גדול לא היה בטעות. וובדין קבלה בטעות של יחיד: כתב בביה"ל (רסג, יד ד"ה וי"א) שנחלקו בזה הא"ר עם הפמ"ג ודרה"ח, ולא הכריע בזה. ובמקום הדחק מבואר במ"ב (סקנ"ו) שאף בקיבלו רבים הו"ל קבלה בטעות].

קנח מ"ב (סק"ב).

קנט מ"ב (תרעט, ב). ובשעת הדחק סגי עכ"פ בנר אחד שיתן בו שמן הרבה.

קס המחבר והרמ"א (תרפא, א) ס"ל שהדלקה קודם הבדלה, מפני שמאחרים לצאת מן השבת, וכן הכריעו המג"א א"ר הגר"א ובית מאיר. מאידך הט"ז כתב להכריע כדעת אבודרהם ומהר"ל מפראג ותוס' יו"ט ופר"ח ודרך החיים שיקדים ההבדלה.

קסא כן הכריע המ"ב (סק"ג).

קסב מג"א (סק"א) שבאופן זה עדיף לנהוג כדעה השניה.

קסג מ"ב (סק"ג) שכו"ע מודו בזה.

הלכות חנוכה

מתפללים במוצ"ש מוקדם ככל הניתן כדי שלא יעבור זמן ההדלקה^{קס"ה}.
ומ"מ לא יקדים להדליק קודם צאת הכוכבים כל אחד כמנהגו^{קס"ו}. ולגבי
הנוהגים צאה"כ כר"ת עי' הערה^{קס"ז}.

נעשה בר מצוה בחנוכה

דעת רוב פוסקים שנער שנעשה בר מצוה בחנוכה ומנהגו להדליק בשקיעת
החמה יכול להדליק גם ביום שנעשה גדול^{קס"ח}.

^{קס"ד} מג"א שם. ויאמר קודם 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'.

^{קס"ה} לוח א"י. [וכשיש רק מנין מאוחר יכול להדליק קודם מעריב, עי' מעשה רב אות
רלז]. אמנם צריכים ליזהר שלא להדליק אלא אחר 35–45 דקות אחר השקיעה.

^{קס"ו} עי' ביה"ל (רצג ד"ה ג' כוכבים) שצריך ליזהר בזה.

^{קס"ז} הנוהגים כר"ת אימתי ידליקו: אם נוהג כר"ת רק בתורת חומרא, א"כ במוצ"ש
חנוכה ידליק קודם, שכיון שהמנהג בא"י כגאונים לא החמירו ע"ע לגבי הפסד
הדלקה באיחור, שלדעת הרמב"ם יפסיד זמנה [עי' הליכות שלמה (עמ' שיב). אורח
דוד (עמ' קמה) שכן נהג הגר"ד בהר"ן. שבות יצחק חנוכה עמ' עה בשם הגרי"ש
אלישיב זצ"ל]. אמנם אם נוהג כר"ת מחמת שחושש לשיטה זו מעיקר הדין, ימתין עד
זמנו [עי' אג"מ (או"ח ד, סב) חוט שני (רבית עמ' קמג) ארחות רבינו (ח"א קכז), ובפרט
דמסתבר שבמוצ"ש שיעור 'תכלה רגל מן השוק' בהכרח מתאחר. ומטו משמיה
דהגרי"ז שזמן הדלקת נרות במוצ"ש הוא לפי צאת השבת של אותו אדם (עובדות
והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' ק). והגרי"ז עצמו לא מיהר להדליק נר חנוכה
במוצ"ש באומרו שבלא"ה א"א להדליק בזמן (שם ח"ד עמ' קג).

^{קס"ח} עי' חכמת שלמה (תרעז, ב) שנסתפק שכיון שנתגדל אחר שתכלה רגל מן השוק
אם מחוייב בדבר באותו לילה.

ולמעשה דעת הגרשז"א (הליכות שלמה עמ' שי) והגריש"א (אשרי האיש ג, לט)
ויבלח"ט הגרנ"ק והגר"ח קנייבסקי שליט"א שיכול להדליק כמנהגו, וכ"כ בשבה"ל
(ח, ד אות ב) שבמצות דרבנן כבר יצא, ודייק כן מהד"מ (או"ח נג) [ורק בקידוש
דאורייתא צידד שלא יצא אם עשה מבעו"י]. ויש בדבר כמה טעמים: א. שמעיקר
הדין יוצא בהדלקת אביו. ב. לצרף הי"א המוזכר בשו"ע (תרעה, ג) שקטן שהגיע
לחינוך מוציא את הגדול. ג. שספיקא דרבנן לקולא, ובכל ספק דרבנן מאחר
שהרשוהו לעשות יכול ג"כ לברך, עי' מ"ב (תפטיד) ושו"ע (קס"א).

[מיהו בקובץ מבית לוי (י עמ' ז) הביא מבעל שבה"ל שימתין עד צאה"כ. וכן הביא
בשלמי תודה (חנוכה ה, ב) מהגראי"ל שימתין כשלושים וחמש דקות אחר השקיעה].

פרק ו סדר הברכות וההדלקה

דיני הברכות

בליילה הראשון מברך קודם ההדלקה שלוש ברכות^{קסט}: א. להדליק נר של חנוכה^{קע}. ב. שעשה ניסים^{קעא}. ג. שהחיינו^{קעב}. ובשאר הלילות מברך ב' ברכות הראשונות בלבד^{קעג}.

^{קסט} כתב בקב הישר (צו) בשם מהרי"ל 'זכון הוא ליטול ידיו קודם שיברך על הדלקת נר חנוכה, אך בכדי שלא יחשב כיוהרא על כן כתבו האחרונים שראוי להביא עצמו לידי חיוב נטילה. ועוד כתב שם: 'ידליק הנרות כשהוא לבוש בבגד עליון כמו שהולך לביהכ"נ'. ועי' לעיל [הערה כו] המנהג בקהילות החסידים שנוהגים ללוש בעת ההדלקה בגד של שבת.

^{קע} בגמ' שבת (כג.) הנוסח 'נר של חנוכה', וכן הוא במסכת סופרים ובסידורי הראשונים. אמנם בשו"ע (תרעו,א) הנוסח 'נר חנוכה', וכ"כ בפר"ח שהיא הנוסחה המדויקת, ובבאר היטב כתב (בשם האר"י ושו"ת הלכות קטנות) שכן הוא ע"פ הסוד [שהוא ר"ת נח"ל 'להדליק נר חנוכה', היוצא מר"ת 'נוצר חסד לאלפים' והוא שם קדוש]. ובפמ"ג (א"א ר"ס תרעו) ביאר שבנר של שבת שעיקרו להנאת האדם אומר 'נר של שבת' דהיינו שהוא גם לאדם עצמו וגם לשבת, אבל נר חנוכה שאסור להשתמש לאורה צ"ל 'נר חנוכה' שהוא מיוחד לחנוכה. ובמהרש"ל (שו"ת פה) כתב שיאמר 'שלחנוכה' במלה אחת וטעמו כנ"ל [אלא שהוא אזיל לפי מה שזכר בגמ'], והעולם לא נהגו להקפיד בזה (מ"ב תרעו,א). והחזו"א נהג לומר 'שלחנוכה' (דינים והנהגות לחזו"א פכ"ב).

הקשו הראשונים מדוע מברכים 'להדליק' והרי מבואר בפסחים (ז.) שכל שמצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח מברכים 'על', וא"כ היו צריכים לברך 'על הדלקת': א. ברמב"ן ור"ן (שם ד"ה מיהו) תירצו שכיון שאינו יוצא אלא בנר של עצמו, ואף אכסנאי צריך להשתתף בפרוטה, נחשב כמצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחר. ב. ברא"ש (שם) תירץ שאורחא דמילתא שכל אחד מדליק בעצמו מחמת חביבות הנס ולכך תיקנו הנוסח 'להדליק'. ג. בחידושי אנשי שם (על הרי"ף שם) הביא בשם תניא שבאמת נוסח הברכה היא 'על', ושכן מבואר בירושלמי.

^{קעא} גר"כ יכול לברך ולומר 'לאבותינו', מ"ב (תרעה,יד). וכמו שמצינו בבהמ"ז (קצט,ד) שיכול לומר 'שהנחלת לאבותינו', וביאר המ"ב שם 'לפי שלאברהם ניתנה הארץ למורשה, ואברהם נקרא 'אב המון גויים'. מיהו כתב הפמ"ג (א"א תרעו,ה) שכאן שהכוונה לחשמונאים צ"ע איך יאמר 'לאבותינו', ובשע"ת (תרעו,א) הביא מאיגרת הרמב"ם שיאמר 'שעשה ניסים לישראל'.

^{קעב} כתב המ"ב (תרעו,א) שנהגו לומר 'והגיענו לזמן הזה' ולא 'לזמן' [ומקורו במטה משה (תתקפא) שביאר שבפת"ח בא לומר לזמן הידוע, והרי כבר אומר 'הזה' הידוע]. ומנהג העולם לומר 'לזמן' בפת"ח, וכ"כ בסידור היעב"ץ ובמחזור הרוו"ה, ובהרבה

מברך קודם ההדלקה

כל הברכות הללו מברך קודם ההדלקה^{קע}, ולא יתחיל להדליק עד שיסיים כל הברכות^{קעה}. שכח ולא בירך קודם ההדלקה, כל זמן שלא סיים להדליק את כל הנרות יכול לברך כולן^{קעו} [וברכת 'להדליק' יכול לברך בתנאי שלא

סידורים [וכן הורו הגר"ש וואזנר זצ"ל (עי' קובץ מבית לוי י עמ' טו). והגר"ש אלישיב זצ"ל (עי' פניני חנוכה עמ' כט)]. והגר"ש דבליצקי שליט"א (בהסכמה לברכת השיר והשבח) כתב שע"פ הדקדוק נכון לומר בפת"ח, ושכ"כ ר' שבתי סופר זצ"ל המדקדק הידוע מזמן המהרש"א והב"ח.

^{קעג} שו"ע (שם סעיף ב).

מה שבשאר הימים אין מברכים 'להדליק נרות' לשון רבים, כמו בטבילת כלים שמברך בלשון רבים (שו"ע יו"ד קכג), וכן בכל שבת אף שמדליק הרבה נרות מברך בלשון יחיד, ביאר הפמ"ג (א"א רסג,יא. הובא במ"ב רסג,כב) שכיון שעיקר החיוב נר אחד מברך בלשון יחיד.

^{קעד} בין ביום הראשון בין ביום השני והלאה (ב"י וד"מ). ודלא כאבודרהם בשם רבינו יונה שנקט שמיום השני מיד אחר ברכת 'להדליק' מדליק נר ראשון, ורק אח"כ מברך 'שעשה ניסים' וחוזר ומדליק השני כדי לברך את ברכת הנס על הנר השני שהוא מסמל את תוספת הנס. ויש שעשו כן כדי לברך על ראית הנרות. וזהו כוונת הרמ"א (סעיף ב) במה שכתב 'ויברך כל הברכות קודם שיתחיל להדליק' לאפוקי מדיעות אלו, (כמו שביאר הביה"ל ד"ה ויברך). ועי' בב"ח (תרעו,ד).

^{קעה} דבעינן שיהיו הברכות עובר לעשייתן, מ"ב (סק"ד).

^{קעו} אע"פ שיצא כבר י"ח בנר הראשון.

וברע"א [שו"ת רעק"א תניינא (תשובה יג), הובא במ"ב (תרעו,ד)]. כתב שיש כאן ג' צירופי טעמים שיוכל לברך: א. דעת הא"ר (תרעב,ז) שאף על שאר הנרות שהם רק מדין 'מהדרין' יכול לברך [ואמנם קי"ל בזה כפר"ח ופמ"ג שאין מברכין עי' מ"ב (תרעב,ו) ולקמן בענין 'טעה במספר הנרות']. ויתכן שברוצה להדליק מתחילה כמהדרין מקיים עיקר המצוה בכל הנרות שמדליק, וכמש"כ בתשובות והנהגות (הרכג אות ו) ליישב דעת השו"ע (תרעו,ה) שבכל לילה מתחיל מהנר הנוסף [ויישוב לפי"ז קושיית הגר"א (שעה"צ סקי"ד) שהקשה איך מניח עיקר המצוה ומברך על ההידור, והוכיח כן מהרמ"א (תרעד,א) שאין מדליקין מהנר הראשון לנר הנוסף כיון שהוא רק נר של הידור]. ב. שכיון שצריך שיעור הדלקה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מהשוק, א"כ כל משך הדלקתו עדיין נמשכת מצוותו [וכעין שכתב הרא"ש פסחים (ז) שהטעם שמברך 'להתעטף בציצית' 'להניח תפילין' 'לישב בסוכה' 'להדליק נר חנוכה', משום שיש בהם שיהיו מצוה, שהלשון מורה להיות עטוף בציצית ולישב בסוכה וכו', ולהדליק נ"ח שיהיו במצותה משום הדין משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, א"כ כמו שציצית ותפילין יכול לברך אחר לבישתן ה"ה בנר חנוכה]. ג. דעת כמה פוסקים שבכל הברכות אם לא בירך עובר לעשייתן מברך אח"כ, עיין ש"ך (יו"ד יט,ג). [ועי' ביה"ל (רסג,ה ד"ה כשידליק) שבנר שבת יכולה לברך 'להדליק' אחר ההדלקה כל זמן שמותר להדליק].

כבה עדיין הנר הראשון^{קע"ז}, אבל לאחר שסיים להדליק את כל הנרות יכול לברך רק 'שעשה ניסים', ושהחיינו-אם לא בירך כלילה הראשון^{קע"ח}.

אמירת 'הנרות הללו'

אין להפסיק בדיבור בין הברכות לתחילת ההדלקה, ואפי' באמירת 'הנרות הללו'^{קע"ט}, ולאחר שגמר להדליק הנר הראשון יאמר 'הנרות הללו', ויגמור ההדלקה בעודו אומר^{קפ}. ומ"מ מי שנוהג לומר 'הנרות הללו' לאחר

^{קע"ז} שבאופן זה טעם ב' הנ"ל שכתב הרע"א [בהערה הקודמת] אינו שייך.

^{קע"ח} דברכת 'להדליק' שוב לא יברך, דלאחר שגמר להדליק כבר בטל טעם א' הנ"ל. ומ"מ 'שעשה ניסים' ו'שהחיינו' יכול לברך עדיין דלא גרע מהרואה נר חנוכה שמברך ב' הברכות אף שלא קיים מצות ההדלקה, פמ"ג (מ"ז סק"ב) ורע"א (שם), הובא במ"ב (סק"ד) [אלא דצ"ע ממש"כ המ"ב (סק"ב) שאחר הדלקה לא יברך 'שהחיינו', ואולי כוונתו במופלג מההדלקה יותר מחצי שעה או שכבו הנרות שבזה אין הטעמים שכתב הרע"א הנ"ל].

וביאר הרע"א דאף לדעה שבאשתו מדלקת עליו בביתו אינו מברך על הראיה (עי' שו"ע תרע"ג ומ"ב שם), מ"מ כאן יברך, דהתם היינו טעמא שכיון שיוצא בהדלקה, א"כ הדלקה וברכה שלה נחשב כאילו הדליק ובירך הוא בביתו, משא"כ היכא דהדליק ולא בירך מהכ"ת שיגרע כוחו במה שהדליק מאילו לא הדליק, והיה מחויב בברכת נר חנוכה מצד רואה, וכי בשביל שהדליק ג"כ פקע כוחו.

^{קע"ט} מג"א וא"ר. ובדיעבד אם אמר לא יברך שוב, כיון שהוא מענין ההדלקה.

^{קפ} מ"ב (תרע"ח).

בנוסח 'הנרות הללו' כתב המהרש"ל (שו"ת פה), שיש בו ל"ו תיבות כנגד נרות חנוכה [של שמונת ימים] מלבד שני התיבות של 'הנרות הללו' כלומר הנרות הללו הם ל"ו נרות עכ"ל [ובשני התיבות הללו יש שמונה אותיות (הנרות חסר וו כמ"ש בפ' בהעלותך) רמז לשמונת ימי החנוכה], וזהו נוסח 'הנרות הללו' שהובא במהרש"ל: **הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות שעשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותן בלבד כדי להודות לשמך על נפלאותיך ועל נסיך ועל ישועתך**. וע"ז כתב הרש"ל 'לא תגרע ולא תוסיף'. ויש להקשות שבנוסח הנ"ל יש מ"א תיבות [ולא ל"ו], וצ"ל שמורידים ד' תיבות: א. במחצית השקל כתב שאין מונים 'הנרות הללו' ב' פעמים. ב. בא"ר ומטה משה (תתקפב) כתבו שאין מונים ארבע מילות הראשונות: 'הנרות הללו אנו מדליקין', אלא דמ"מ אכתי נמצא ל"ז תיבות ולא ל"ו תיבות. ובאחרונים ישבו: א. בא"ר כתב שמילת 'הם' ט"ס. ב. במטה משה (תתקפב) כתב שמילת 'ועל' ט"ס.

ובמטה משה (שם) הביא בשם הרא"ש שישנם מ"ד תיבות, וביאר המט"מ שהתיבות שהוסיף הרא"ש [יותר מל"ו] יחד עם ב' פעמים 'הנרות הללו', הם ח' תיבות כנגד ח' השמשים [ותמה בא"ר שברא"ש לפנינו הוא בדומה לרש"ל בשינוי קצת, אמנם

הלכות חנוכה

שהדליק את כל הנרות שפיר דמי^{קפא}. יכוין בעת הדלקת נרות להודות ולהלל על ניסי המלחמה שהוא עיקר המצוה^{קפב}.

ברכת 'שהחיינו' בשאר הימים

שכח ולא בירך שהחיינו ביום הראשון יברך ביום השני קודם ההדלקה^{קפג}, וה"ה בשאר הימים.

ואם נזכר אחר זמן ההדלקה של יום השמיני, יש אומרים^{קפד} שיכול לברך כיון שמברך על הזמן כמו בכל יו"ט, ויש חולקים, וספק ברכות להקל^{קפה}.

ברכת הרואה

מי שאינו יכול להדליק באותו הלילה^{קפי}, כשרואה נר חנוכה מברך 'שעשה

בנוסח הטור וכן הוא בפסקי הרא"ש הוסיפו על הנוסח המקורי (של המהרש"ל) ב' תיבות: 'ולהלל' 'הגדול'.

בנוסח שלנו [המודפס בסידורי אשכנז] יש מ"ט תיבות, ובארחות רבינו (ח"ג עמ' כב) כתב שממילת 'בלבד' ואילך הוא הוספה שאינה נמנית, ובלא מילות 'הנרות הללו' ומילת 'הם' שכתב המ"ב יש כאן ל"ו תיבות.

קפא מ"ב (סק"ח) ע"פ פמ"ג (מ"ז סק"ה).

קפב מנחת שלמה (תניינא נח,ה). והביא שבמסכת סופרים (שהובאה בהגה"מ ובב"ח תרעו,ד) לגירסא שם מברך 'להדליק' ומיד אומר 'הנרות הללו', ורק אח"כ מברך שעשה ניסים ומדליק הנרות, והוא כדי שידע לכוין בהדלקתו על נס הישועה ונצחון המלחמה. ואף לדידן שאין נוהגים כך ואלא מברכים הכל קודם 'עובר לעשייתו', הוא משום שלא תיקנו לאומרו קודם ההדלקה, ולאחריה יתכן שלא חייבו כיון דקיי"ל כבתה אין זקוק לה. ועי' הליכות שלמה (עמ' שז) 'ההדלקה היא רק לפרסם את הנס ולהזכירו, ועי"ז להודות ולהלל, והיא הכשר להזכרת הנס, שעיקר מטרת הימים הללו הוא פרסום הנס, שהרי שאר ימי מגלת תענית בטלו והטעם שחנוכה לא בטל הוא משום פרסומי ניסא' (כמ"ש בר"ה יח:). וביאר עפ"ז מה שהזכירו האחרונים (מקור חיים ושב יעקב) ראיית הנרות אחר הדלקתם, יובא לקמן בסוף הפרק.

קפג שו"ע (תרעו,א). ואם נזכר לאחר ההדלקה לא יברך עוד בלילה זה, (פתחי עולם הובא בשעה"צ סק"ג).

קפד מאירי הובא בשעה"צ (סק"ג) ונשאר בצ"ע. ועי' מ"ב (תרצב,א) שדן לגבי פורים כשאין לו מגילה, אם מברך שהחיינו על עצם היום, ועי' ביה"ל שם (ד"ה ושהחיינו).

קפה הפר"ח פליג משום דס"ל דלא נתקנה ברכת שהחיינו אלא על ההדלקה או על הראיה, ועי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ה,כ) שנקט שלא יברך, וכתב לחלק בין פורים לחנוכה.

קפו שו"ע (תרעו,ג). דאם יוכל להדליק בהמשך הלילה עדיף שימתין עד שידליק ואז יברך [ולשיטתו שפסק (תרעב,ב) שמדליק והולך בדיעבד כל הלילה]. אמנם ברמב"ם

הלכות חנוכה

נסים^{קפז}, ובלילה הראשון מברך גם 'שהחיינו'^{קפח}. ואם מדליקין עליו בביתו^{קפט} נחלקו הפוסקים אם מברך ברכת הרואה, וספק ברכות להקל^{קצ}.

טעות במספר הנרות

טעה או שכח והדליק באחד הימים נר אחד פחות מן הראוי, מדליק הנר החסר בלא ברכה^{קצא}, ומועיל לעשות כן כל זמן שהנרות דולקים ובתוך חצי

משמע שגם בכה"ג מברך תיכף כשרואה [בזמן ההדלקה] ולא ימתין, וכן דייק מדבריו בפר"ח [ולשיטתו שאחר חצי שעה שוב אינו מדליק].

קפז וכתבו התוס' (סוכה מו. ד"ה הרואה) שהטעם שתקנו זאת בחנוכה [מה שאינו בשאר מצוות] הוא משום חביבות הנס. ועוד שיש כמה בנ"א שאין להם בתים ואינם יכולים לקיים המצווה בהדלקה.

ובמאירי חידש שאם אינו יכול להדליק, וגם נמצא במקום שאינו יכול לראות נר חנוכה, שיברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו. והביאו בשעה"צ (תרעו, ג) ונשאר בצ"ע.

קפח שו"ע שם. ואם אחר שבירך ברכת הרואה, שוב נודמן לו להדליק בעצמו יברך רק ברכת 'להדליק' (הליכות שלמה עמ' שח).

קפט ובאכסנאי שנשתתף בפרוטא עם הבעה"ב ושמע ברכתו וענה יצא דשומע כעונה, ואינו מברך על הראיה [אפי' כשרק עכשיו ראה את הנרות], (שעה"צ תרעו, ו). קצ בשו"ע שם כתב שלא יברך, ובמ"ב (סק"ו) הביא שיש שמפקפקים בזה וס"ל דאע"פ שמדליקין עליו צריך לברך 'שעשה נסים' מפני שברכה זאת נתקנה להודאה על הנס [ורק שתקנוה על סדר ההדלקה ולכן אע"פ שידי מצות הדלקה יצא מ"מ ידי הודאה לא יצא (ב"ח תרעו)], וכתב למעשה שספק ברכות להקל ולא יברך. מ"ב (תרעו, ו. תרעז, יד).

קצא מ"ב (תרעב, ו) ע"פ הב"י בשם אורחות חיים. [וביאר הלבוש שאי"צ לכבות ולהדליק מתחילה, אלא מוסיף לפי אותו לילה].

וביאר הב"י הטעם מדוע אינו מברך על התוספת: 'כי הברכה שעשה בתחילה על חיוב כל הנרות עשאה', וכע"ז בלבוש 'דדעתו היתה על מנין הנרות שצריכים לאותו לילה'. והיינו שאע"פ שהוא היה סבור שסגי בפחות נרות היום, מ"מ אי"ז מגרע בברכה דמסתמא כוונתו כשמברך למה שצריך באמת, [ועי' מג"א (תרנא, כה) שלמד מינה לאופן שהגביה לולב, ונתברר שחסר בו ההדסים או ערבות]. עוד טעם כתב הפר"ח שאין מברכים על התוספת של 'מהדרינ', ויבואר בסמוך.

שעה ראשונה קצב. [וה"ה כשהיה לו נר אחד ובירך עליו, ואח"כ נזדמן לו נר נוסף שידליקנו בלא ברכה קצג].

הדלקה שלא כפי מנין הראוי לאותו לילה

היו לו רק ב' נרות בלילה השלישי, ידליק רק נר אחד כעיקר הדין, ולא ידליק הב' נרות שיש לו, לפי שאין בזה הידור כשאינו מדליק כפי מנין אותו לילה קצד.

קצב ערוך השלחן (תרעו,ט). שכיון שעבר הזמן או כבו אין היכר במה שמוסיף, וכ"כ במקור חיים (תרעא,ב).

מיהו יש לעיין אם עדיין לא כלתה רגל מן השוק, אם יש תועלת להדליק שוב את הנרות של אותו יום בלי ברכה, אע"פ שיצא כבר ידי חובתו מדינא.

קצג בא"ר (סק"ז) כתב לדייק מדברי הלבוש [בהערה לעיל] שרק בטעה או שכח שמתחילה היה דעתו למספר הנרות של אותו לילה, אבל כשמתחילה חשב להדליק פחות, וכגון שלא היה לו מספיק נרות, ואח"כ נזדמן לו עוד נר צריך לברך עליו, והביא שכן מבואר באבודרהם בשם הרמב"ם (והביאו ג"כ במג"א תרנא,כה). ובפר"ח (סוף תרעב) כתב שאף באופן זה אי"צ לברך [וצ"ע שהפר"ח הביא דברי הב"י הנ"ל כראייה לשיטתו, ואדרבה מלשוננו מוכח שרק משום שהיה דעתו על מספר הנרות של הלילה, רע"א תניינא יג].

נמצא שלברך על הידור בלבד [כשלא היה בטעות אלא מתחילה חשב שלא ידליק ולבסוף הדליק] הוא פלוגתת הא"ר [והאבודרהם] עם הפר"ח. ובפמ"ג (א"א תרעב,ג) וברע"א (שם) הכריעו שאין מברכים, וכ"פ המ"ב (תרעב,ו). [ומה שמצינו שכל אחד מבני הבית יכול לברך אף שהוא רק 'מהדרין', ביאר הרע"א (תניינא תשובה יג) שכיון שרצונו להיות מהדרין מכיון שלא לצאת בהדלקת בעה"ב].

ויש שהביאו ראיה שאין מברך על ההידור מדברי הרמ"א (יו"ד רסה,ג) שעל ציצין שאין מעכבין במילה אינו מברך, ומוכח שאין מברך על הידור. אמנם באבי עזרי (חנוכה ד,א) דחה שהידור של מילה או שאר מצוות הוא הידור בקיום המצוה עצמה, משא"כ בחנוכה שההידור אינו במצוה [של הנר הראשון] אלא הוא הידור בהוספת נרות אחרים, ויתכן שבזה יברך.

ובשו"ת כתב סופר (קלה) עשה פשרה בין הא"ר והפר"ח, שאם הדליק בשאר הימים רק נר אחד בלבד, שקיים עיקר הדין של 'נר איש וביתו', וכעת הנידון על תוספת מצד 'הידור', בזה הסכים עם הפר"ח שאין מברכין על הידור [וזהו האופן שהביא המ"ב בשם הפמ"ג], אבל אם הדליק מיום שלישי ואילך ב' נרות [או יותר, שלא כפי אותו לילה] כיון שקלקל בהדלקתו שטועים במנין הימים, בזה צידד כדעת הא"ר שיכול לברך.

והנה למעשה יש לחוש ואין לברך אף באופן של קלקול, מ"מ יש לחוש לדבריו: א. שבאופן שאין לו כפי מספר נרות אותו הלילה לא ידליק יותר מנר אחד. ב. אם הדליק כמה נרות שלא כפי אותו לילה, חייב לחזור ולהדליק. ג. אם כבו נרות הראשונים שהדליק, יחזור וידליק נר אחד או כמה נרות כפי מספר של אותו לילה.

הלכות חנוכה

הדליק יותר מהמנין הראוי יצא ידי חובה, ועדיף שיכבה המיותר^{קצ"ה}.

סדר ההדלקה

בסדר הדלקת הנרות נאמרו בזה ג' שיטות^{קצ"ו}: א. שיטת המחבר והרמ"א^{קצ"ז} שלעולם מתחיל להדליק בנר הנוסף [שבזה מורה על תוספת הנס שנתווסף כל יום], ויסדר הנרות תמיד^{קצ"ח} באופן שידליק משמאל לימין^{קצ"ט} [שבזה

^{קצ"ד} מ"ב (תרע"א, ה) ע"פ חיי אדם (קנ"ד, כה). וכ"כ בשו"ת כתב סופר (קלה) שלא רק שאין בזה הידור אלא הוא קלוקל, וחידוש שאם הדליק כן כשיבוא להוסיף כמנין הראוי יכול לברך [הבאנו דבריו בהערה לעיל], וכ"כ בערוך השלחן (סעיף י).

אמנם באבי עזרי (חנוכה ד, א). הובא בשו"ת הלכות שם) יצא לחדש שבגונוני הנ"ל ידליק ב' נרות ונחשב 'הידור' בב' נרות גם בלילה השלישי, דעכ"פ הוסיף יותר ממה שהדליק בלילה שקודם. ובבית הלוי (ע"ה"ת חנוכה) כתב שלפי הטעם השני שאמרו בגמ' (שבת כא:) דל"ה 'מוסיף והולך' משום 'מעלין בקודש ואין מורידין', א"כ בודאי שיש תועלת בלילה השלישי בב' נרות, ועי' ביאור הגר"א (ריש תרע"א) שכן היא דעת הרי"ף והרמב"ם כטעם של 'מעלין בקודש' הובא בביה"ל (ד"ה בלילה).

^{קצ"ה} חכמת שלמה (תרע"א, א) וטעמו משום שתוספת למצוה אינה מגרעת, כמבואר ברמ"א (רס"ג, א). והגרי"ש אלישיב (פניני חנוכה ע"מ לה) כתב עוד טעם שיצא שכיון שאחר הדלקת נרות כמנין אותו לילה יצא י"ח [כגון אם כבד], מעתה גם אם נדון כעת כקלוקל לא גרע מכבה. ומ"מ הורה בכה"ג שיכבה התוספת המיותרת, וכ"כ בחוט שני (עמ' שג), שע"ז ידעו מנין הימים.

^{קצ"ו} טושו"ע ושאר פוסקים (תרע"ה).

כדי להבין צדדי המחלוקת נקדים בזה ג' כללים שע"פ דנו הפוסקים באופני ההדלקה: א. מצווה להניח בטפח הסמוך לפתח. ב. כל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא לימין, ויש בהבנת כלל זה ב' שיטות: האחד, על 'התקדמותו', היינו שמתחיל בשמאל כדי שימשיך ויפנה אח"כ לימין. והשניה, על 'התחלתו', היינו שיתחיל בנר שלימינו, אע"פ שיוכרח להמשיך לצד שמאל [ונפק"מ נמי לחילוקי המנהגים בפתיחת הפרוכת של ארון קודש]. ג. נחלקו הפוסקים באיזה נר יש להתחיל: האם בנר הנוסף בלילה זה, שלא הודלק אתמול, כדי להראות על תוספת הנס, שע"י תוספת הימים ניתוסף הנס. או להיפך שצריך שיתחיל תמיד בנר שהדליק ביום הראשון בסמוך לפתח, שהוא עיקר המצווה והחיוב [גם למי שאינו מהדר].

^{קצ"ז} שו"ע (תרע"ה) והסכים עמו הרמ"א, וכמבואר בדרכי משה.

^{קצ"ח} כלומר שאין חילוק בין אם מדליק בשמאל הפתח, למדליק בימין הפתח, או למדליק בחלון.

^{קצ"ט} היינו שביום הראשון ידליק בנר הימני ביותר, כך שכשיוסיף הנרות בשאר הימים, הם יהיו לשמאל הנר הישן, ובזה יתחיל ויפנה לימין.

נמצא שלמחבר ורמ"א לצורך מעלת 'כל פניות' הוא מפסיד [מיום השני ואילך] מעלת 'טפח הסמוך לפתח' כיון שהנר הראשון של התוספת שמדליק אינו סמוך כמבואר, וגם ס"ל שמתחיל להדליק הנר שנוסף כל לילה, ולא את הנר העיקרי [ועל

מקיים כל פניות שאתה פונה יהיו לימין]. וכשבא להדליק ראוי שירחיק עצמו לשמאל המנורה כדי שתהיה ידו הימנית מול הנר השמאלי, ולא יהיה מעביר על המצוות^א. ב. שיטת מהרש"ל והגר"א: שתמיד יתחיל להדליק בנר הראשון שהדליק אתמול [מפני שהוא עיקר המצווה^א] ובאופן שהנר הזה יהיה הסמוך ביותר לפתח, בין כשמניח המנורה משמאל הפתח ובין כשמניחה מימין הפתח^ב [מפני שדין 'טפח הסמוך לפתח' גובר במעלתו על דין 'כל פניות' ועל 'להראות תוספת הנס'^א]. וכתב מהרש"ל^א שטוב ונכון שיסדר הנרות כולם בתוך חלל הפתח^ב שיהיו כולן שווים בטפח הסמוך

ב' דברים אלו הקשה הגר"א יובא בסמוך]. ולדעתם 'כל פניות' הוא על דרך 'התקדמותו' שמדליק משמאל לימין.

^א מ"ב (סקי"א) בשם חיי אדם. וכתב שבוזה מתורצת קושיית הט"ז איך יעביר על המצות כשעומד מול הנרות מצידם הימני.

^א וז"ל הגר"א 'ואין לו טעם וריח [לשיטת המחבר שמתחיל בנר הנוסף] שזה אינו רק למהדרין מן המהדרין ויניח עיקר המצווה ויברך על הרשות, וגם [וכן] משום כל פניות לימין יבטל עיקר המצווה בטפח הסמוך לפתח'. היינו שהקשה על שיטת המחבר והרמ"א: א. שבודאי צריך להתחיל מעיקר הנר שהתחיל בו ביום הראשון [וע"ז נאמרו ב' תירוצים, האחד שלעולם הנר שבו מתחיל כל לילה הוא הנר העיקרי (ערוה"ש סעיף יא). והשני שכיון שרוצה להדליק בגדר 'מהדרין מן המהדרין' מקיים עיקר המצווה בכל הנרות שמדליק ולא רק בראשון (תשובות והנהגות ה,רכג אות ו)]. ב. איך מפסיד בנר הראשון שמדליק מעלת 'טפח הסמוך לפתח' שהוא מדינא דגמ', לצורך מעלת 'כל פניות'.

והנה שאלה זו מבוססת על ההנחה שמניחים המנורה בסמוך לפתח בפנים הבית: באופן שקצה אחד שלה צמוד למשקוף והקצה השני נמשך לתוך חלל הבית, ממילא כשהמנורה בשמאל הפתח מבפנים והוא עומד מולו, כשהוא מניח את הנר הראשון בימינו נמצא שאותו נר מרוחק מהפתח. אמנם מהרש"ל כתב שיעמידנה לאורך חלל הפתח, כך שכל הנרות סמוכים למשקוף, ולפי"ז מיושב. [ולתשובות והנהגות הנ"ל בלא"ה מיושב, דשפיר מתקיים כאן גם טפח הסמוך לפתח כיון שמקיים המצווה בהדלקה כולה].

^ב ולפי"ז אם המנורה בשמאל הפתח, יתחיל בנר הסמוך לפתח משמאל [צד שמאל של האדם]. ואם מאיזו סיבה היא בימין הפתח יתחיל בנר הימני שהוא סמוך לפתח [צד ימין שלו]. ולפי"ז דין 'כל פניות' יהא פעם בדרך 'התקדמותו' ופעם בדרך 'התחלתו' [וכנראה מדבריהם שהסכימו שעדיף בדרך 'התקדמותו' אלא שדין 'טפח הסמוך לפתח' עדיף].

^א הובא מ"ב (סק"ט).

^ב והיינו שהמנורה תעמוד כולה לאורך חלל הפתח כך שכל הנרות סמוכים למשקוף, ולשיטת המחבר ירוויח בכך שהנרות כולן בטפח הסמוך לפתח, ובכך מיושבת קושייתו השניה של הגר"א שהובא לעיל].

לפתח^י. ג. שיטת הלבוש ט"ז ופמ"ג^י: שיתחיל בנר הנוסף, ויסדר הנרות תמיד באופן שיתחיל להדליק בנר [הנוסף] הימני וימשיך לשמאל^י. והכרעת המשנ"ב^י שכל אחד יעשה כמנהג אבותיו.

המדליק לא ימשוך ידו מהפתילה עד שידליק רוב הפתילה הבולטת מעל השמן^י [או הברזל, או הפתיל הצף].

לראות הנרות הדולקים

כתב במקור חיים^י 'נ"ל דעיקר המצוה הוא שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה לראות אותם לשמוח בהם, כי הם ג"כ זכר לשמחה וכו', והכי משמע ממה שכתוב 'ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם'.

^י וגם בכה"ג שמתקיים דין טפח הסמוך לפתח, יש לדון לדעת הגר"א אם מתחיל מהנר הנוסף [מעלת 'תוספת הנס'] או מהישן [שהוא 'עיקר המצווה'], ויש מי שכתב [דברי שלמה, הובא במעשה רב השלם] שבכה"ג מודה הגר"א שמדליק מהנר הנוסף, וצ"ע.

^י הובא בביה"ל (ד"ה כדי).

^י דס"ל שכל פניות שאתה פונה הוא בדרך 'התחלתו' שמתחיל בימין ואח"כ ימשיך לשמאל. [ובזה חולקים על המחבר הרמ"א ושאר פוסקים הסוברים שהוא בדך 'התקדמותו'].

^י בביה"ל שם.

^י ביה"ל (תרע"ג, ב ד"ה המדליק) בשם מהר"י ברונא (סי' לט). ומקורו מגמ' שבת (כח:): 'המדליק צריך שידליק ברוב היוצא'. ובלבוש (רסד, ח) כתב שהוא כמו שהיה במקדש שאמרו (שבת כא.) עד שתהא שלהבת עולה מאיליה.

וכשמדליק ברוב היוצא מרוויח ג"כ טענת האומרים שאם מדליק בפתיל צף, נמצא שמדליק בשעוה ולא בשמן זית. [מיהו בפרק הבא יבואר שבכה"ג יותר טוב שידליק הנרות ויכבה אותם קודם ההדלקה].

^י מקור חיים (תרע"ב, ב). וכ"כ בשב יעקב (כב) 'המצוה נמי לראותן כדי שיזכרו הנס כמו דאיתא בנוסח הנרות הללו 'אין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד', משמע שכל זמן שאין לנו רשות להשתמש בהן מצוה לראותן והיינו שיעור זמן הדלקה, דלכך צריך ליתן שמן כ"כ שיהא דולקין שיעור זה, ולראות אותן כדי שיתפרסם הנס'.

פרק ז דיני השמן והפתילות

הכנת הנרות

יכין הנרות קודם הזמן כדי שיוכל להדליק תיכף כשיגיע הזמן^{רי"א}.

דיני השמן

כל השמנים והנרות כשרים לנר חנוכה^{רי"ב} [אף שמן שאינו נמשך יפה אחר הפתילה שבנר שבת גזרו עליהם שמא יטה, בנר חנוכה מותר מפני שאסור להשתמש לאורה^{רי"ג}], מלבד נר ה'שמש' בערב שבת שצריך להיות מאותן הכשרים לנר שבת^{רי"ד}.

מצווה להדליק בשמן^{ר"ט} [ולא בנרות^{ר"ז}], ומצווה מן המובחר בשמן זית מפני שאורו זך וצלול^{רי"ז}.

^{רי"א} מ"ב (תרעב,א).

כתב במועד לכל חי (כו,כה) 'ולפי מה שאמרו חז"ל דהרגיל בנר חנוכה הו"ל בנים ת"ח, כמו שאמרו בשבת דהוא כמו סגולת נר שבת, א"כ לאשה שייכא טפי סגולה זו, ותהא זריזה לתקן הפתילות וליתן השמן', ולא ראינו שנהגו כן.

^{רי"ב} שו"ע (תרעג,א).

^{רי"ג} אף שמבואר בשו"ע (שם) שהוא רק בנותן שיעור הנצרך למצות הדלקה, וא"כ כיום שנותנים הרבה יאסר, מ"מ למאי דקיי"ל (מ"ב תרעב,ח בשם כמה פוסקים) שאין נהנין אף לאחר הזמן משום גזירת הרואין שאינם יודעים להבדיל בין תוך זמנו לאחר זמנו, א"כ מותר אף בנותן הרבה.

^{רי"ד} מ"ב (סק"ג) ע"פ מג"א ועוד פוסקים. ובלבושי שרד כתב שהשמש אסור אף בימות החול בשמן שאינו כשר בשבת [שכך פירש כוונת המג"א סק"א] וכ"כ בכף החיים, ולא קיי"ל בוותיהו.

^{ר"ט} מ"ב (סק"ד) מפני שנעשה הנס ע"י שמן. ובמחצה"ש הביא דברי מהר"ל מפראג שאף בדיעבד אין מדליקים בנר שעוה וחלב, וכתב בשער הציון (סק"ד) שאין הלכה כן.

כתב ביפה ללב (פלאג"י ח"ב תרעא,ב) שמהראוי להניח מעט מים תחת השמן, שעי"ז יהיו המים למטה והשמן צף ע"ג למעלה, להורות שישראל שנמשלו לשמן גברו על אומות העולם שנמשלו למים הזידונים.

^{ר"ז} **המשתמש** בפתיל צף שמצופה בשעווה ראוי שיטבילו בשמן כדי שתחשב הדלקתו בשמן ולא בשעווה [או שידליק ויכבה קודם המצווה]. ויתכן שלפי מה שנתבאר לעיל שאין מושך ידו מהפתילה עד שידליק רוב הפתילה שפיר נחשב למדליק השמן.

הלכות חנוכה

שמן האסור בהנאה [מחמת בשר בחלב או ערלה] אין מדליקים בו^{ר"ח}. אם אינו ראוי לאכילה מחמת איזו סיבה אסור משום 'הקריבהו נא לפחתך'^{ר"ט}.

יטרח לעשות מנורה יפה לפי כוחו^{ר"כ}. ובמ"ב^{רכא} מבואר שאי"צ כלי לנרות חנוכה, וראוי להחמיר^{רכב}.

^{ר"י} רמ"א (תרעג,א). ובד"מ בשם הכלבו [וכ"ה בהגהות קיצור של"ה] עוד טעם מפני שהנס נעשה בביהמ"ק שהדלקתו בשמן זית. [ובגמ' לא הזכירו טעם זה, והתייחס לרמב"ם שפירש דבגמ' קאי על נר שבת, אבל לתוס' ועו"ר דקאי אנר חנוכה צ"ע]. ועי' שבט הלוי (ט,קמג) שדן בשמן זית קרוש שמצוי כיום והכריע דאף דלביהמ"ק הוא פסול [כמבואר ברמב"ם (טומאת אוכלין א,יט) שאינו לא אוכל ולא משקה], מ"מ להדלקת נר חנוכה בודאי שפיר דמי כיון שאין הדמיון לביהמ"ק לכל הדברים.

^{ר"ח} נחלקו בזה הפוסקים דבשערי תשובה (תרעג,א) הביא דעת השער אפרים שכיון שכתותיה מיכתת שיעוריה נחשב שאין בו שעור חצי שעה שצריך לדלוק. אמנם בבאר היטב (סק"א) הביא בשם השער אפרים שהתיר וכ"ה בשבות יעקב (א,לח), והכרעת הפמ"ג (א"א סק"א) ומ"ב (סק"ב) לאסור.

^{ר"ט} כגון שהיה תחת המיטה שנאסר (בשו"ע יו"ד קטז,ה) מחמת רוח טומאה, כף החיים (תרעג,יא). אמנם בזה יש מקום להקל שהרי כתבו כמה פוסקים שבדיעבד אין לאסור בזה (שבות יעקב ח"ב קה. הובא ברע"א פ"ת ויד אפרים יו"ד שם. ודלא כדעת הגר"א שהביא הפ"ת שהחמיר בזה אף בדיעבד). ואותם שמנים שראויים רק למאור ולא לאכילה מטו משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין ראוי להדליק בהם. והוא מב' סיבות: א. מדין 'הקריבהו נא לפחתך', שהרי מבואר בשו"ע (קנ"ד,יב) ששמן מאוס אסור להדליקו בביהמ"ק. וכתב הפמ"ג (א"א סק"ט) שה"ה לכל נר מצווה כנר חנוכה ונר שבת, הובא במ"ב (תרעג,ג). ב. שכמה שיותר דומה לביהמ"ק טפי עדיף.

והנה לגבי מה שאינו ראוי לאכילה מבואר בכף החיים (תרעג,יא) ובבן איש חי (וישב חנוכה) ששמן מר שאינו ראוי לאכילה כשר להדלקה, וכן הורו הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי חנוכה עמ' טו) והגר"נ קרליץ שליט"א (עמ' שיט), שאף בכתוב עליו שראוי רק למאור מותר, דשאני מאוס בעצם, למה שרק אינו מומלץ לאכילה. [בפרט שמצוי שכתוב עליו 'למאור' רק מטעמי מכס ומס], אבל במהותו ראוי גם לאכילה [אלא שבפועל רוב בני האדם לא יאכלו ממנו, וצ"ע]. ולגבי דימוי לביהמ"ק ביארו שהדמיון הוא רק בעצם מה שצריך שמן זית.

^{ר"כ} מ"ב (תרעג,כח). ובכף החיים (סק"ס) הביא שיש הידור לקנות מנורה מכסף [וביאר הגר"ח קנייבסקי שליט"א (נר חנוכה עמ' צב) שהוא מדין 'כבוד המצוה', ולכך אף שהוא יותר משליש במצוה יוציא, דאילו מדין 'הידור' הרי מבואר בשו"ע (תרנו,א) שלא יוציא יותר משליש], וצ"ל שכוסיות הזכוכית טפילות למנורה, שבט הלוי (ח,קנו).

^{רכא} מ"ב (תרעא,יח) שאפשר לדבק נרות לכותל. [אמנם בכ"ה יקפיד לעשותם שורה שוה ועכ"פ לא בעיגול, רמ"א שם. וירחיקם אצבע זה מזה, מ"ב שם].

שמן שנשאר מיום אתמול יכול להעבירו ליום אחר^{רכג}. ורק שלא יתנו לשמש^{רכד}.

דיני הפתילות

כל הפתילות כשרות לנר חנוכה, ומצווה מן המובחר לעשותן מצמר גפן או מפשתן^{רכה}. ואף כשכרוכים יחד כמה חוטים לפתילה אחת כשרות לכתחילה^{רכו}.

אי"צ להחליף הפתילות כל יום, ואדרבה יותר ראוי להשתמש בישנות^{רכי}. וי"א שמצווה מן המובחר להחליף כל יום^{רכח}.

איסור השתמשות בנרות

אסור להשתמש לאור הנרות כגון למנות מעות כנגדן^{רכט}, ואפילו תשמיש של מצווה כמו להתפלל וללמוד אסור^{רל} [ובדרך עראי לצורך מצווה יש

^{רכב} באבני נזר (או"ח תק) דייק מדברי החסד לאברהם (המובא בכף החיים תרעג,ס). ומקור הדברים הוא מדברי ר"י סגי נהור בנו של הראב"ד (שמנה ט"ו דרגות שיש בכלים להידור, ומוכח מזה שצריך כלי להדלקה והוא לעיכובא, דהוי חלק ממצות נר חנוכה, והאריך בזה האבנ"ז בראיות. ובשלמי תודה (עמ' צו) כתב דיתכן דמהמ"ב (הנ"ל) שיוצאים ידי חובה בנר שעוה, אין ראיה שאי"צ כלי, שהרי במ"ב (שח,לד) כתב שנר שעוה נחשב 'כלי שמלאכתו לאיסור', ועכ"פ בודאי אי"צ כלי לכל נר, שהרי מבואר בגמ' (שבת כג:) שבקערת שמן שהקיפה פתילות וכפה עליה כלי עולה לכמה בנ"א.

^{רכג} טור (תרעז). הובא במ"ב שם סקי"ז.

^{רכד} יוסף אומץ (אות תתרע"ח) אחר תיקון הגירסא שם. שהרי הוקצה למצותן של הנרות עצמם, שלכך נהגו לשורפם, עי' שו"ע (תרעז,ד).

^{רכה} שו"ע (תרעג,א), ומ"ב (סק"ב) ע"פ חיי אדם (קנד,ח).

^{רכו} דהנה אסור לעשות שתי נרות קלועין יחד משום 'אבוקה' (מ"ב תרעא,יט. ע"פ מג"א וחיי אדם). וכתב הפמ"ג (שפ"ד סק"ב) שדווקא ב' פתילות שמונחין זה אצל זה, אבל אם כרך כמה פתילות יחד לא נחשב לאבוקה. וסיים שזה דלא כפי מי שאוסר. וכוונתו לשיטת הפלתי (יו"ד יא) שמחשיבו לאבוקה. ומ"מ מסתבר שבצורת הפתילות כיום שעשויות ממש כאחד כולם יודו שאינו כאבוקה.

^{רכי} שו"ע (תרעג,ד). ומ"ב שם.

^{רכח} בדרכי משה (שם) הביא אבודרהם וכל בו שכן המנהג. וכן הביא בלקט יושר שנהג בעל התרומת הדשן. וכן מבואר במאירי (שבת כא:) שכתב 'ואף חידוש הפתילות בכל לילה אינו מן הדין רק הידור ומדמיון נרות של מקדש'.

^{רכט} שו"ע (תרעג,א). והוא כמ"ד (שבת כב.) דאסור להשתמש לאורה, משום ביזוי מצווה.

להקל]. אבל מותר לילך לאורם שלא יכשל ואין מחוייב להעצים עיניו^{רלא}. נהגו ליתן ה'שמש' רחוק קצת משאר הנרות, ולהשתמש לאורו^{רלב}. אמנם לכתחילה ראוי שיטה הדבר שמשמש בו כנגד ה'שמש' כדי שיהא ניכר שאינו רוצה להשתמש אלא בו^{רלג}.

הדלקה מנר לנר

אסור להדליק נרות נוספים מהנר הראשון שהדליק כבר למצות חנוכה, כיון שעיקר המצוה היא בנר הראשון שמדליק, והשאר אינן מצוה כמותו^{רלד}, וכ"ש שאסור להדליק ממנו נר חיצוני שבו ידליק שאר הנרות^{רלה}.

^{רל} דעת רוב ראשונים (רמב"ם רמב"ן ר"ן רא"ש) שאסור. ודעת הרז"ה ובעל העיטור שמוותר. ובשו"ע סתם כדעת האוסרים, והביא י"א שמוותר. וכתבו הפוסקים דקיי"ל כאוסרים (במג"א בשם רש"ל א"ר וערוך השלחן) ושכן המנהג הפשוט.

^{רלא} ביה"ל (ד"ה ויש) ושעה"צ (סקי"א) בשם הפר"ח.

^{רלב} שו"ע (תרעג,א). ומה שצריך להרחיקו הוא כדי שיהיה היכר למנין הנרות שבאותו יום. והנה אף שבכמה מקומות משמעות הפוסקים שרק כשמדליק בתוך הבית צריך נר אחר, עי' מאירי (שבת כא:), שו"ת הרמ"א (פא) ומ"ב (תרעג,יד), וביה"ל (תרעא ד"ה וצריך), מ"מ המנהג ליתן אף כשמניחו בחוץ.

יש שכתבו שאם מאור החשמל דולק במקום שדולקים נרות חנוכה אי"צ להדליק נר שמש (הליכות שלמה עמ' שט). ואף שמבואר במ"ב (תרעג,יד) שכשמדליק בפנים יניח נר נוסף גם כשיש נר על השלחן, מחשש שמא ישתמש בנרות חנוכה, שאני הכא שמאור החשמל נידון כמדורה שעשויה להשתמש לאורה (כמבואר בשו"ע תרעא,ה) שאי"צ שמש. ומ"מ ע"פ הסוד יש מעלה להדליק בכל גווי 'שמש', עי' מגיד מישרים (עמ' מא). ועי' בן איש חי (וישב חנוכה) שיש מחמירים גם להשתמש לאור השמש, והאריך בזה בקב הישר (צו).

^{רלג} בפמ"ג ביאר בדברי המג"א שאף כשיש שמש אסור להשתמש לאורו. אמנם בביה"ל (ד"ה שאם) כתב שמשמעות הב"י בדברי רבינו ירוחם שכיון שעומד רחוק קצת מהנרות מותר, ושכ"כ במחצה"ש בביאור דברי המג"א, וציין לעי' בדברי שערי תשובה, ושם כתב שאם מטה הדבר כנגד נר השמש מותר.

^{רלד} רמ"א (תרעד,א). ועי' הערה הבאה.

^{רלה} דאף לדעת המחבר (שם) שהתיר להדליק נרות חנוכה זה מזה הוא דוקא כשמדליקם ישירות [בלא תיווך של נר חיצוני או קיסם] אבל דרך נר אחר אסר משום ביזוי [ורק הביא דעת 'יש מתירים'].

וה"ה כשכבה אחד הנרות במשך זמן ההדלקה [אפי' הנר הראשון] שאף שיש מחמירים להדליקו, מ"מ לא ידליקנו מהנרות האחרים אלא מן השמש.

פרק ח

דיני אכסנאי והיוצא מביתו

עיקר חובת ההדלקה בביתו

עיקר חובת ההדלקה המוטלת על האדם^{רלו} היא בבית^{רלו} שדר בו בקביעות.

^{רלו} **בחובת ההדלקה יש לדון אם היא מצוה המוטלת על הבית וכמו במזוזה, או על הגברא.**

הנה בתוס' סוכה (מו. ד"ה הרואה) כתבו 'בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה, משום חביבות הנס, וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה. וטעם ראשון ניחא דלא תיקשי ליה מזוזה'. משמע מדבריהם שהחוב מוטל על הבית, כמו במזוזה. ולשון הרמב"ם (חנוכה ד,א) 'מצותה שיהא כל בית ובית מדליק נר אחד'. וכן משמע ממה שמבואר לגבי 'אכסנאי' שאם מדליקין עליו בביתו יצא, ו'ובביה'ל (תרעה ד"ה אשה) הוסיף בזה, שאע"פ שבדרך כלל אין לצאת ע"י אשה, שאני הכא שעיקר החיוב מונח בבית והוא אינו בביתו להדליק בו, לכן יוצא בהדלקת אשתו בביתו.

אלא דמוכח נמי שביסודה מצות הדלקת נר חנוכה היא חובת גברא כמבואר בר"ן (שבת כג.). שביאר בגדר חיוב 'אכסנאי' בנר חנוכה, וז"ל 'דלא תימא דין נר חנוכה כדין מזוזה דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה'. ו'ומ"מ פשיטא אף לצד זה שקיום חיוב ההדלקה הוא רק בבית, ולא ברחוב או במקום שאינו דר בו, או במקום שאינו נחשב לדירה כלל, וכמו שיבואר להלן שלא יוצא י"ח בהדלקה שבביהכ"ג, וכן במי שבא בספינה שאינו מדליק, כמבואר ברש"י (שבת כג. ד"ה הרואה) לגבי 'ברכת הרואה' שכתב: 'דלא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה'. וכן מוכח מהרמב"ם (ברכות יא,ב ג) שכתב לגבי מצות מזוזה ומעקה שהיא 'דומה לרשות' שאינו מחויב לעשות שיהא לו בית כדי לקיים המצוה, ולגבי נר חנוכה כתב שהיא 'חובה'. וכן הוכיח בשפת אמת (שבת כב: ד"ה בגמ' ת"ר) שאם היא רק חובת הבית א"כ איך יברך המהדרין שמדליק לאחר שכבר הדליק בעה"ב כיון שכבר פקע החיוב. ויתירא מזו מצינו ברמ"א (תרעז,ג) בשם תרומת הדשן (קא) שגם אכסנאי שמדליקין עליו בביתו רשאי [לכוון שלא לצאת בהדלקה זו] להדליק במקום שנמצא בו מדין מהדרין, וכע"ז הוכיח במנחת שלמה (ב,נא בסופו).

ובאמת שכבר מבואר בב"ח (תרעו) שיש ב' חיובים שכתב [לגבי מי שהדליקו עליו בביתו שעדיין מחויב בברכת הרואה] 'דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא בחיוב על גופו ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו'.

ובפנ"י (כא: ד"ה תנו) כשבא ליישב מדוע לא נאמר הכלל בנר חנוכה 'מצוה בו יותר מבשלוחו' [ולכך החיוב על כאו"א מב"ב הוא רק מדין מהדרין וכו'], כתב וז"ל 'מפני שמעיקרה היא חובת הגוף, אלא שכיון שמצוותה בסמוך לרה"ר משום פרסומי ניסא, משום כך הטילו החובה כאילו היא על הבית'. ובשו"ת פני מבין (רכו) נקט שיש כאן

הלכות חנוכה

ולכן ישתדל להיות בביתו ולהדליק בעצמו^{רלח}, וכשאינו נמצא בביתו בזמן ההדלקה [אלא בדרכים וכדומה], ישנם בזה ג' אופנים: א. כשיודע שיבוא בתחילת הלילה, כשעדיין יש פרסומי ניסא, עדיף שהוא ידליק בעצמו [ולא אשתו]^{רלט}. ב. אם יחזור רק באמצע הלילה, וכ"ש כשלא יבוא כלל במשך הלילה, אשתו תדליק בשבילו בזמן [או בן בית אחר^{רמ}], או ידליק שליח בלא ברכה^{רמא}. ג. אם אשתו ובני ביתו עמו בדרכים, כל שיחזור הוא או אחד מבני הבית עד סוף הלילה, לכשיחזור לביתו ידליק [ויברך על ההדלקה רק אם יהא נוכח עוד משהו מבני הבית^{רמב}].

ב' חיובים: א. על הגברא. ב. על הבית. ובזה ביאר דעת הריב"ש [יובא להלן פרק ט] שלא יצא בהדלקתו בביהכ"ג, משום שעדיין מוטלת עליו חובת הבית, אלא שלפי"ז חידש שאם יש בביתו בנ"א שמדליקין שם אי"צ לחזור ולהדליק, וצ"ע. ר"ז יש לדון מהו גדר 'בית' האמור במצוה זו, וכגון בבית שאינו מקורה, או שאינו גבוה י' טפחים, שלגבי מזוזה אינו נחשב לבית, אם לגבי הדלקת נר חנוכה נחשב כמדליק ברחוב ולא ידליק, או שגם זה חשוב בית. וכמו"כ בית שאין בו ד' על ד' דחשוב כבית עראי ופטור ממזוזה יתכן דבחנוכה סגי בהכי, וכדמשמע בב"י (תרעז) דבספינה צריך להדליק, וצ"ע בכל זה. ועי' מנחת שלמה (בנא).

ומ"מ פשיטא דאי"צ שיהא הבית בבעלותו [דרך קנייה או שכירות], דאפי' הוא רק אורח חייב להדליק בו, אלא דמ"מ הקילו חכמים באורח שסגי בהשתתפות בפרוטה וכמו שיתבאר להלן.

רלח אע"פ שיוצא בהדלקת אשתו, דמצווה בו יותר מבשלוחו, מ"ב (תרעז, יב).

רלט בשבט הלוי (ד, סו) הביא שדנו בזה הפוסקים [אם מצוה בו יותר מבשלוחו ולכן ימתין וידליק בעצמו, או שזריזין מקדימין ומצוה מן המובחר בזמנו, ולכן טפי עדיף ע"י אשתו או ע"י שליח, בפרט שלדעת הרמב"ם, או לדעת תוס' והרא"ש לתירוצ' הראשון בגמ' (שבת כא:)] אחר תחילת הזמן שוב א"א להדליק, עי' לעיל פרק ה בענין 'עד אימתי יכול להדליק בברכה', והביא שכבר נסתפק בזה בפמ"ג ר"ס תרכה, ומסקנתו דסוגיא דעלמא נוטה שידליק בעצמו מאוחר.

רמ ויש מעלה שאשתו תדליק, שע"י אשתו נחשב שהדליק בעצמו מדין 'אשתו כגופו' (כמבואר בפמ"ג תרעז, א), הובא במ"ב (תרעז, ז).

רמא הנה אם נוכח בעה"ב יכול שליח להדליק עבורו, כמבואר בר"ן פסחים (ז). גבי הא דמברכים בנר חנוכה 'להדליק', שהקשה הר"ן הרי כיון דאיתא בשליחות שיברכו 'על'. ואם אין בעה"ב נוכח שם, אין השליח יכול לברך כמבואר בב"ח (תרעז ד"ה מצאתי) ומג"א (תרעז, ד), ומ"ב (תרעז, ט).

טעם הדבר ביאר ביד אפרים (שו"ע או"ח תלב, ב) שכמו שהמניח תפילין על יד חבירו אינו יכול המניח לברך על מה שמתקיימת המצוה ע"י חברו, ה"ה כאן שאינו יכול לברך על מה שבבית חברו הודלק הנר. וכע"ז במנחת שלמה (נו, ב).

רמב עי' מ"ב (תרעב, יא). ועי' בשעה"צ (שם) שיש אומרים שאף בלא בני בית יכול לברך, ושהמיקל אין מוחזין בידו. [עי' לעיל הערה קמט].

כשאנינו בבית כל הלילה [וגם אין אף אחד מבני הבית שיוכל להדליק עליו] פטור מהדלקה^{רמג}.

אורח

אם מתארח בבית אחר בחנוכה, מדינא^{רמד}: אם אשתו מדלקת עליו בביתו, יצא ידי חובה ואי"צ להדליק^{רמה}. ואם אין אשתו מדלקת עליו צריך להשתתף בהדלקת בעה"ב^{רמו} ע"י נתינת פרוטה^{רמז}.

^{רמג} עי' אג"מ (יו"ד ג, יד) וחוט שני (עמ' שח). והוא מבואר בדברי פר"ח (תרעז) שכתב 'דכיון דאין שום אדם בבית למי ידליק'. [הובא בביה"ל ד"ה במקום].

ולפי"ז אם יהא במטוס כל הלילה [או בחדר מיון וכדומה] יהא פטור מהדלקה. גם אי"צ לעשות שליח, אם לא במקום שיש חשד. וכבר נתבאר בסוף פרק ג שהאידינא ליכא חשד.

^{רמד} בגמ' שבת (כג.) 'אמר רבי זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, השתא ודאי לא צריכנא דקא מדליקין עלי בגו ביתאי'.

^{רמה} שו"ע (תרעז, א). ודווקא כשיודע בבירור שמדלקת עליו, [או עכ"פ שיודע באשתו שיודעת דין זה שצריך להדליק בבית, אף שהבעה"ב אינו שם] אבל בלא"ה אף אם בא לביתו בלילה ומצא שהדליקה אשתו, מ"מ צריך לחזור ולהדליק, שכיון שלא ידע מתחילה, מסתמא היה בדעתו להדליק ולא יצא בהדלקתה, ומ"מ לענין ברכה יש בזה דעות, מ"ב (תרעז, ב).

^{רמו} שו"ע (שם). והכרעת המ"ב (סק"א) שאם סמוך בקביעות על שולחן בעה"ב, יוצא ידי חובה בהדלקת בעה"ב גם בלא שותפות של פרוטה. דהנה במאירי (שבת כג.) כתב בשם חכמי התוס' שאף בסמוך על שולחנו בקביעות צריך שותפות בפרוטה. וחלק עליהם המאירי וכתב שבן הסמוך על שולחן אביו, א"נ משרתיו וכדומה אינם יוצאים ידי חובה. ובפר"ח הכריע כחכמי התוס' שבכל גווני צריך השתתפות. אמנם המ"ב כתב שבסמוך בקביעות יוצא י"ח [ואפילו בחורים הסמוכים כמש"כ המג"א], אבל לא באוכל על שולחנו באופן אקראי כמו אכסנאי (עי' מ"ב סק"א וסק"ד וביה"ל ד"ה לתת).

^{רמז} כתב המ"ב (סק"ג) שסגי בפרוטה ואי"צ ליתן כל הוצאות חצי הנר, וה"ה דמהני שיתן לו את השמן במתנה ע"י קנין.

ויש שהחמירו שצריך להוסיף מעט שמן מחמת האורח. [בשעה"צ הביא בזה ג' דעות: א. דעת הא"ר שצריך להוסיף בשבילו שיעור חצי שעה. ב. דעת הפר"ח שאי"צ להוסיף כלום. ג. בפמ"ג ודרך החיים כתבו שיוסיף משהו בשבילו].

ואף שמטלטלין אין נקנים בכסף מדרבנן אלא רק מה"ת, ביאר בשבט הלוי (א, נו) שהעמידו דבריהם על דין תורה כדין ארבעה פרקים המבואר בחולין (פג.). ובהליכות שלמה (עמ' רסב) כתב שאי"צ דין 'לכם' בנרות, ורק ע"י השתתפותו נעשה אחד מבני הבית.

הלכות חנוכה

ולמעשה בכל גוונא ראוי להחמיר ולהדליק בעצמו^{רמח} [ופעמים שחייב גם מדינא להדליק בעצמו מפני החשד^{רמט}]. ובאופן שאשתו מדלקת עליו, כדי שלא יכשל בברכה לבטלה, או בברכה שאינה צריכה^י, ינהג בזה באחד

^{רמח} ויש בזה ג' סיבות: א. דברי המהרי"ל (הובא במ"ב סק"ז ובשעה"צ סק"י) שכיון שכיום מדליקין בפנים ונהגו שכל האורחים מדליקים, א"כ יבואו לחושדו. וכוונת המהרי"ל שכשהיו מדליקין בחוץ לא היה ניכר שלא הדליק, אבל עכשיו שמדליקים בפנים וההיכר לבני הבית, רואים שלא הדליק ואינם יודעים שנשוי, וגם לא סגי שישתתף בפרוטת כיון שנהגו להיות מן המהדרין נר לכל אחד ואחד, ואין סומכים על בעה"ב. והנה אף שבמג"א החמיר בדברי מהרי"ל רק כשאוכל בחדר בפני עצמו, מ"מ המ"ב (סק"ג וסק"ז) החמיר בכל גווני. ב. לחוש לדעת המרדכי (שו"ע תרעז, ג. מ"ב תרעו) דאף כשהוא סומך על אנשי ביתו ויוצא ידי חובה, מ"מ חייב מדין 'הרואה', שכשרואה אח"כ נר חנוכה צריך לברך 'שעשה נסים', על כן נכון יותר להדליק בעצמו. מ"ב (סק"ז). ג. בתרומת הדשן (קא) מבואר שאף אם אשתו מדלקת עליו, עדיין ראוי שהבעל ידליק במקומו משום דין 'מהדרין' וז"ל 'דכי היכא דיש הידור בנר לכל אחד ואחד בבית אחד, הכא נמי יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני מקומות'. עוד טעם כתב שיש חשש שמא אשתו תשכח להדליק. ועי' בסמוך (הערה רנב) ביאור דברי התה"ד איך יברך אחר שכבר יצא.

^{רמט} בשו"ע (תרעז, א) כתב שכל שיש לו חדר לשינה עם כניסה נפרדת, חייב להדליק מפני החשד ונהנה דעת המג"א שאף שבהדלקה מחמת 'חשד' שהוזכרה בגמ' בב' פתחים של חצר אחת אינו מברך, בחשד כאן יברך. מ"מ הכרעת המ"ב (סק"ח) שגם כאן לא יברך.

ואף שכתב הרשב"א (הובא ברמ"א שם) שחשד מחמת מקום שינה הוא רק בזמן הגמ' שהדליקו בחוץ, אבל בזה"ז שמדליקים בפנים, אין חשד כלל. מ"מ לדברי המהרי"ל (שהבאנו לעיל הובא במ"ב סק"ז) הדר דינא דחשד כיון שבזה"ז שמדליקין בפנים יש חשד בכל גווני ואין מועיל שאשתו מדלקת עליו או להשתתף בפרוטתו.

^י הנה בב"י (תרעז) הביא דברי התה"ד (שהובא לעיל הערה רנ) שאכסנאי נשוי יכול להדר ולהדליק ולברך, וכתב 'ולי נראה דאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה'. וביאר בכנסת הגדולה (שם) שברכה לבטלה אין כאן כיון שמירי שמכוון שלא לצאת בהדלקת אשתו, כמבואר במהרי"ל (הנ"ל) להדיא. ורק הקשה הב"י שמ"מ יש בזה משום 'ברכה שאינה צריכה' וביאר הפמ"ג (מ"ז סק"א) שס"ל שאין דין הידור כשאשתו מדלקת, כיון שאשתו כגופו, עי' מ"ב (תרעז, ז) שכתב כע"ז.

וליישב דברי התה"ד נאמרו ב' דרכים: א. בשו"ת הרמ"א (צט) כתב שאחר חידוש המרדכי שאף בהדליקו עליו בביתו מחוייב בברכת הרואה (הובא בשו"ע תרעז, ג), א"כ שוב לא נחשב לברכה שאי"צ. ב. בט"ז (סק"א) הביא כמה ראיות [מהלכות ברכות] שאין בכה"ג ברכה שאי"צ כל שרוצה לקיים המצוה בעצמו.

ובמהרש"ל (שו"ת פה) כתב 'היכא שאינו רוצה לצאת בהדלקה של אשתו שמדלקת עליו בבית, נראה דלא כל כמיניה, ואינו יכול לברך', ומשמע שלדבריו יהא ברכה

מב' הדרכים: א. שיכוין שלא לצאת בהדלקת אשתו, ויהדר לשמוע הברכה מפי אחר [ויענה אמר] ואז ידליק^{רנא}. ב. שידליק קודם הזמן שאשתו מדלקת [כגון אם היא מדלקת אחר מעריב, ידליק הוא קודם] ואז יכול לברך בעצמו^{רנב}.

כשמתארח עם אנשי ביתו במקום אחר

המתארח הוא וכל אנשי ביתו למשך כל ימי החנוכה או רובם [לאכילה ושינה], אף שביום חוזר לביתו ואוכל שם אכילת עראי [כגון שביתו באותה העיר], אינו מדליק אלא בבית מארחיו^{רנג}. אבל בהולך לבית חברו לסעוד שם ובלילה חוזר לביתו חייב להדליק בביתו קודם שיצא^{רנד}.

מתארח בשבת

הנוסע לשבת עם משפחתו, כגון המתארח אצל הוריו: בערב שבת ידליק בבית הוריו. ובמוצ"ש אם חוזר מיד בתחילת הלילה ידליק בביתו, ואם מתעכב ידליק בבית הוריו^{רנה}, וראוי שיאכל שם סעודתו^{רני}.

לבטלה ולא רק ברכה שאי"צ. [ובמ"ב (סקט"ז) משמע שחיבר הב"י עם הרש"ל, אמנם יש קצת חילוק ביניהם, וכמו שנתבאר].

רנא מ"ב (תרעז, טז).

רנב מ"ב שם.

רנג פר"ח (תרעז) הובא בביה"ל (ד"ה במקום). ובטעם הדבר כתב בפר"ח 'דכיון דאין שום אדם בבית למי ידליק'. והיינו שנר איש וביתו זה לא דין על הבית גרידא, אלא חז"ל תקנו שבכל בית יהיו יושבי הבית חייבים לפרסם את הנס בבית, ואם אף אחד אינו בבית אין חיוב שבבית זה יתפרסם הנס.

רנד ט"ז (הובא במ"ב סקי"ב).

רנה הליכות שלמה (עמ' רעח). חוט שני (עמ' שי). הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי חנוכה עמ' יד).

ע"פ דעת הפר"ח (הנ"ל). ואף שמבואר בפר"ח שעקר לח' ימים, הוא לאו דווקא, וה"ה עקירת יום אחד באופן שעקר לגמרי. ומה שהזכיר הפר"ח עקירת ח' ימים: א. מעשה שבא לפני הפר"ח כך היה. ב. הפר"ח איירי כשביתו באותו העיר, אבל בעיר אחרת ודאי שנחשב לעקירה.

והנה בהליכות שלמה (שם) כתב דבמוצ"ש טפי עדיף להשאיר בבית הוריו ולהדליק שם, כיון שמיד בתחילת הלילה נתחייב וזהו מקום חיובו, והוסיף שחייב להשאיר שם לעיכובא לכה"פ חצי שעה [ומ"מ כתבנו שאם חוזר מיד ידליק בביתו, שכן מבואר בחוט שני והוראת הגר"ש ואזנר זצ"ל, וכן מורין הרבה מפוסקי זמנינו].

רני אף שבהליכות שלמה (שם) כתב שאי"צ לאכול שם, מ"מ מורין בבי מדרשא שבמדליק במוצ"ש יאכל סעודתו שם שבזה מראה קביעותו במקום הדלקתו.

ויש שהחמירו שעקירה מביתו היא רק למשך ח' ימי חנוכה או רובם, ולכן בכה"ג ידליק בביתו ע"י שליח^{רנז}.

מקום אכילה עיקר

מי שאוכל במקום אחד וישן במקום אחר [כגון האוכל כל סעודתו אצל חברו^{רנח}], כתב הרמ"א^{רנט} שידליק במקום אכילתו מפני שמקום אכילה עיקר. אמנם כשמקום אכילתו אינו מיוחד לו [כגון חדר אוכל של ישיבה, בית מלון, וכדומה^{רס}], עדיף שידליק במקום שינה שהוא עיקר דירתו^{רסא} [בזה"ז דליכא חשדא^{רסב}], וראוי שיאכל שם סעודתו^{רסג}.

^{רנז} הגרי"ש אלישיב זצ"ל דייק בלשון הפר"ח שדווקא לשמונת ימים [או רובם] נחשב 'אורח' ובלא"ה לא נעקר חיוב ביתו. אמנם כבר ביארנו לעיל (הערה רנז) שדעת רוב פוסקי זמנינו שאף ליום אחד חשיב עקירה.

^{רנח} כן הוא לשון הטור (תרעז) בשם תשובת הרא"ש. ומדובר באוכל כל אכילותיו אצלו ולא רק סעודה אחת, שהרי בסעודה אחת נחשב לאכילת עראי כמו שנתבאר לעיל.

^{רנט} רמ"א (תרעז, א). ואף לדעת המחבר שכתב (שם) שידליק במקום שינה מפני החשד, כבר כתב המ"ב שבזמנינו שמדליקים בפנים ואין חשד, מודה לרמ"א שידליק במקום אכילה.

ויסוד הדברים: בטור הביא דברי הרא"ש שהאוכל במקום אחד ויש לו בית מיוחד לשינה, צריך להדליק במקום שינה, שיש בזה חשד מפני העולם שרואין שנכנס ויוצא בו ואין יודעים שאוכל במקום אחר. וכתב הטור שאף לדין שאנו מדליקין בפנים, ומסתמא בני החצר יודעין שאוכל במקו"א, אפ"ה שייך חשד כי השכנים עוברים ושבים לפני הבית ואינם רואים שהדליק. ובב"י הביא דברי הרשב"א (תשובה א, תקמב) שאי"צ להדליק, אבל צריך להשתתף כדין אכסנאי. ומהב"י משמע שיש כאן מחלוקת שלרא"ש מדליק תמיד במקום שינה, ולרשב"א במקום אכילה. ובדרכי משה נסתפק שאולי בזמן הזה שמדליקין בפנים לגמרי ליכא למיחש לעוברים ושבים, וגם הרא"ש מודה שמדליק במקום שאוכל.

ולדינא: הב"ח ומג"א פשיטא להו שמודה הרא"ש שבזמן הזה ידליק במקום שאוכל כיון דליכא חשד, וכן נקט המ"ב. [והנה אף שהטור כתב להדיא שאף שאנו מדליקין בפנים יש חשד, אולי י"ל שכוונתו לשיטתו שמדליקים בפתח החצר, ומדליקין 'בפנים' היינו בפתח הבית באופן שעדיין נראה בחוץ, ועלה קאי הרמ"א שבוזה"ז שמדליקין בפנים ממש (כלשון הדרכי משה) והיינו על שולחנו, שוב אין חשד].

^{רס} בית אבות, וכ"ש מסעדה וכדומה, אף שאוכל שם בקביעות.

^{רסא} שבט הלוי (ג, פג). אגרות משה (ד, ע אות ג). מועדים וזמנים (ו, פח).

^{רסב} אף שמבואר ברמ"א שבוזה"ז שאין חשד צריך להדליק במקום אכילה, ביאר בשבט הלוי (שם) שדווקא כשעומדת לפנינו הבחירה בין מקום אכילה למקום שינה,

המדליק בביתו אין חילוק אם ידליק בחדר שבו אוכל [סלון ומטבח] או חדר שבו ישן, או שאר חדרי הבית^{רסד}.

מקום הדלקה לבחורי ישיבה

מקום הדלקה של בחור ישיבה הוא בפנימיה שישן בה^{רסה}, וראוי שיאכל סעודה בחדרו^{רסו}.

פרוזדור בישיבה שיש בו שימושים, אע"פ שפרוץ כמעט במלואו לרשות הרבים, יש להחשיבו לחצר^{רסז}.

בחור הנמצא כל היום בישיבה חוץ לעיר, וחוזר כל יום ללון בבית הוריו, אל יבטל מלימודו לחזור להדליק בבית הוריו, ולא יסמוך על הדלקת אביו,

מקום אכילה גובר, אמנם במקום שמיועד להרבה מאוד אנשים, כיון שלא נחשב לעיקר דירתו אף שאוכל שם, הדר דינא דמקום שינה גובר. וכע"ז כתב באג"מ (שם) שכיון שלגבי מקום הלינה נקבע לכל בחור באופן פרטי היכן ישן והיכן יניח חפציו, זהו מקומו, אבל מקום אכילה אין לו קביעות. ודומה להולך לחברו ארעי לאכול, שאף אם יאכל דרך ארעי ג' סעודות ידליק בביתו.

^{רסג} לחוש למאי דמטו משמיה דהחזו"א שהורה לבחורי ישיבות שידליקו במקום אכילה. וכתב בשב"ל (שם) שמסתבר שאם אכילתו ושינתו בבנין אחד, אי"צ לאכול בחדרו, כמו שבבית פרטי אין הבדל אם מדליק בחדר זה או זה.

^{רסד} שב"ל (ג,פג). מפני שהכל בית אחד. וכל נידון הפוסקים הנ"ל אם מקום אכילה או שינה עיקר, הוא רק בשתי מבנים נפרדים ומרוחקים. ואף שבט"ז (סק"ב) דימה נידון זה לדין עירובין שמקום פיתא גורם, מסתבר שגם שם הוא דווקא כשיש מרחק גדול ביניהם והנידון היכן שבינתו שבזה חשיבות מקום האכילה קובע, אבל כל שאין במקום אכילה קביעות, הדר דינא למקום שינה.

^{רסה} שבט הלוי (ג,פג). אגרות משה (ד,ע אות ג). מועדים וזמנים (ו,פח).

כפי שנתבאר לעיל שמקום אכילה עיקר רק כשמיוחד לו, לאפוקי חדר אוכל של ישיבה או בבית מלון שאז הקובע הוא מקום השינה.

^{רסו} **כבר הבאנו** לעיל הוראת החזו"א בזה שטפי עדיף שיאכל בחדרו וז"ל החוט שני (עמ' שט) 'החזו"א אמר שבחור בישיבה האוכל וישן בישיבה, אם יאכל סעודה אחת בחדרו שבישיבה יכול להדליק שם נר חנוכה'. ומה שהוסיף בעל השבט הלוי בזה, שדווקא כשחדר האוכל והפנימיה בב' מבנים נפרדים, אבל כשהם בבנין אחד אי"צ לאכול בחדרו.

^{רסז} חוט שני (עמ' שט). וביאר דאף שכל העוברים ברחוב רואין את כל הנמצאים, מ"מ חצירות דידיהו נמי פתוחים לרשות הרבים הוי ולא כחצרות דידן שהנמצא בהם נמצא ממש ברחוב.

הלכות חנוכה

אלא ידליק בישיבה במקום שאוכל ובברכה^{רסח}. [ואם אוכל וישן בישיבה ובא לבית הוריו בזמן ההדלקה, אין יכול להדליק ולצאת שם ידי חובתו^{רסט}].

הדלקה בבית מלון

המתארח בבית מלון, ולא ניתן להדליק נרות בחדרו או בחדר האוכל, יכול להדליק בחדר המשמש את האורחים כגון חדר תה או חדר כניסה [לובי]^{רע}.

חתן שמתחתן בחנוכה

חתן המתחתן בחנוכה בלילה, לאחר זמן הדלקת נרות, ולאחר סעודת הנישואין יכנס לגור בדירתו שלו, ידליק בתחילת הלילה היכן שנמצא בזמן ההדלקה [כגון בבית הוריו וכדומה]^{רעא}.

^{רסח} שם. [הטעם שלא יסמוך על הדלקת אביו, אף שמבואר במחזור ויטרי וז"ל 'אם הוא במקום אחר, כגון הבאים ללמוד חוץ לביתם או אורח, אי"צ ליתן בנר, אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקין במקומן', כבר ביאר בשבות יצחק (עמ' קיד) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שדווקא כשהבחור בגדר 'אורח' אצל בעה"ב, אבל בישיבה שם ביתו ונחשבת לדירה ביחס לבית אביו, ואין יוצא בהדלקת אביו].

^{רסט} עי' שבות יצחק (עמ' ח ואילך). ובקובץ מבית לוי (חנוכה עמ' יא).

^{רע} הוראת הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי חנוכה עמ' יב).

^{רעא} שם. מפני שבזמן החיוב זהו ביתו.

פרק ט

דיני ההדלקה בביהכ"נ

נהגו להדליק נרות חנוכה בביהכ"נ עם ברכה משום פרסומי ניסא^{רעב}, בין מנחה למעריב^{רעג} [ובערב שבת אם רואה שהעולם מתאחרים לבוא ידליק קודם מנחה^{רעד}]. וראוי שיהיו עשרה בביהכ"נ, והמברך בלא עשרה יש לו על מי לסמוך^{רעה}. ואינו יוצא ידי חובה בנר של ביהכ"נ, וצריך לחזור ולברך בביתו^{רעו} [מלבד ברכת 'שהחיינו', שחוזר ומברך אותה בביתו רק אם מוציא שם את בני ביתו^{רעז}].

^{רעב} שו"ע (תרעא,ז). ובב"י הביא דברי הריב"ש (קיא) שמברכים על מנהג ותיקין זה כמו שמברכים על הלל דראש חודש אע"פ שרק מנהג הוא. ושלא כדעת שבלי הלקט (קפה) שאין מברכין עליו. ובמהר"ם שיק (יו"ד שעד) העיד שהחת"ס דעתו כהשבלי הלקט שאין לברך על הדלקה בביהכ"נ. [בפרט לדעת השו"ע שאין מברכין בהלל דר"ח, וכמש"כ בשערי תשובה סק"ה בשם חכם צבי].

מיהו מנהג העולם לברך מטעם שביארו במנחת שלמה (ב,נג ב) ובשבט הלוי (א,קפה) שגם אלו שאין מברכין בהלל דר"ח הוא מפני שכל עיקרה אינה אלא מנהג, משא"כ כאן שכל אחד מחייב להדליק בביתו ורק הרחיבו המצוה לביהכ"נ.

^{רעג} שו"ע ורמ"א (שם). וגם לנוהגים להדליק בצאה"כ, מ"מ בביהכ"נ מדליק קודם, כדי שלא יתעכבו הציבור לאחר מעריב, שהרי מצוה לראותן משום פרסומי ניסא, (מ"ב סקמ"ו). ובשו"ת מהרש"ם (ט,לח) כתב הטעם דהוי דומיא דהדלקת המנורה במקדש שבאה אחרי תמיד של בין הערביים, קודם הקטרת אימורים של לילה.

^{רעד} מ"ב (סקמ"ז) בשם מג"א.

^{רעה} בשערי תשובה (סוף סק"ה) הביא דברי המור וקציעה שבלא עשרה אין מברכין. אמנם הכרעת המג"א וחיי אדם וביה"ל (ד"ה ויש) שיש לברך אף בלא עשרה עכ"פ בדיעבד. ומשמעות דבריהם שהוא רק באופן שאח"כ יהיו עשרה ויהא פרסומי ניסא, אבל בלא"ה ידליק בלא ברכה.

^{רעו} רמ"א (תרעא,ז). ומקורו בריב"ש (תשובה קיא) שכתב 'ומכל מקום באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו דמצות חנוכה נר איש וביתו, ומשמע שדייק כן מלשון הגמ' 'נר איש וביתו, ומפרש שהכוונה 'נר איש בביתו' [עי' לעיל ריש פרק ח שיש חיוב מחמת 'חובת הבית'].

^{רעז} מ"ב (סקמ"ה). ובהדליק בביתו ובא להדליק בביהכ"נ [כגון שחל נר ראשון בערב שבת] כתב בשערי תשובה (סק"ז) בשם זרע אמת (או"ח צו) שיחזור ויברך 'שהחיינו'. וצ"ב החילוק ביניהם דאם שתי תקנות הם מה חילוק במה התחיל. [ובזרע אמת (שם) דימה הדבר למי שבירך ברכת התורה בביתו, שכשעולה לתורה מברך שוב ברכת התורה, ודימוי זה צ"ב], ואולי בביהכ"נ יש תוספת פרסום הנס, ולכן שפיר מברך שוב 'שהחיינו'.

אורח שהדליק בביהכ"נ יחזור וידליק בלא ברכה^{רעח}.
אבל לא ידליק ביום הראשון בביהכ"נ, מפני שצריך לומר 'שהחיינו'^{רעט}.
יש להדר ולהדליק אף בביהכ"נ בשמן זית^{רפ}. לאחר ההדלקה יאמר 'הנרות
הללו'^{רפא}.

מקום ההדלקה

המנהג להניח המנורה בצד הדרומי^{רפב} [דומיא דמנורת ביהמ"ק], במקום
גבוה^{רפג}.

סדר הנרות הוא ממזרח למערב^{רפד}. וראוי שתהא מרוחקת מן הכותל קצת
כדי שיוכל המדליק לעמוד פניו לצפון ואחוריו לדרום שעיי"ז מתחיל [ביום
הראשון] מהנר הסמוך לצד ארון קודש [שהארון במזרח], וגם שאחר
שיוסיף נרות יתחיל בשמאל ויהא פונה והולך לימין^{רפה}. והרבה אין
מקפידים על כך ומניחים המנורה סמוך לקיר דרום, ואז יש להדליק ביום
הראשון את הנר שממימנו [שהוא הכי מערבי, ורחוק מהארון קודש] כדי

^{רעח} בשעה"צ (סקנ"ב) כתב בשם ר' ברוך פרנקל שמסתפק בדבר, והרי ספק ברכות
להקל. [ומסתבר שכוונתו כשמדליקין עליו בביתו, כמבואר בהגהות ר"ב פרנקל,
דבלא"ה הרי נשאר עליו חיוב הבית].

^{רעט} מ"ב (תרעא, מד).

^{רפ} כף החיים (תרעג, יג). אמנם במור וקציעה (תרעה) כתב שהמנהג בשעודה.
^{רפא} לקט יושר.

^{רפב} דגם בזמן שמדליקין בפתח בחוץ, בביהכ"נ נהגו להניחה בפנים כדי לפרסם הנס
לרבים שמתאספים שם. (ביה"ל תרעא ד"ה ובבית).

גם בביהכ"נ שמתפללים בו לצד דרום [בצפון הארץ] או לצד צפון [בדרום הארץ]
המנהג להדליק בצד ימין של הארון קודש אף שאינו דרום העולם [הגר"נ קרליץ
שליט"א].

^{רפג} מ"ב (תרעא, בז) ע"פ פמ"ג (א"א תרעה, ב), ועיי"ש שתמה על מנהג זה. ועי' מור
וקציעה (תרעה ד"ה ובזה) שכתב שיניחנה בגובה י"ח טפחים כמנורה, או עכ"פ
במקום גבוה בכדי שלא תשמש להאיר להעומדים שם.

^{רפד} שו"ע (תרעא, ז). ובעיקר דין זה נחלקו הראשונים אם הוא ממזרח למערב או
מצפון לדרום ותלוי בצורת העמדת המנורה בביהמ"ק [שדעת הרמב"ם (בית הבחירה
ג, יב) שהיה מצפון לדרום, ובראב"ד ובכס"מ האריכו בקושיות עליו]. והכריע במ"ב
(סקמ"ב. שעה"צ סקמ"ז) שכל אחד יתפוס מנהגו.

^{רפה} מ"ב סקמ"ג. ע"פ שו"ת חת"ס (קפו).

הלכות חנוכה

שיתחיל בשאר הימים מהנר השמאלי [הנוסף^{רפ}] ויפנה משמאל לימין [אף שמפסיד מעלת הסמיכות לארון קודש].

הנרות צריכים לדלוך בביהכ"נ לכה"פ חצי שעה, ואסור להשתמש בהם^{רפז}, ונכון ליזהר שלא לטלטל עד אחר חצי שעה^{רפח}, ויש הידור שהנרות ידלקו עד חצות הלילה^{רפט}.

המנהג להדליק בביהכ"נ אף בבוקר^{רצ}, ואין מברכים על הדלקה זו^{רצא}, וגם ביום אסור להשתמש לאורה^{רצב}.

ביהכ"נ שיש בו 'שטיבלאך' ידליק בכל חדר וחדר שבו, אבל יברך רק במנין המרכזי^{רצג}. וכן ביהמ"ד ללימוד תורה ידליקו בו, אם מתפללים בו מנחה ומעריב^{רצד}. ואם מתפללים רק בשבתות, אפשר להדליק בע"ש

^{רפו} שראוי להתחיל בנר הנוסף, וכמו שמבואר בדברי שלמה (במעשה רב השלם) שגם הגר"א (לעיל לגבי ההדלקה בפתח הבית) מודה בזה לב"י שיתחיל מהנר הנוסף, מפני שעיקר קפידת הגר"א שם היתה מחמת 'טפח הסמוך לפתח', ובביהכ"נ אין דין פתח.

^{רפז} מ"ב (תרעג,ג), אמנם להשתמש תשמיש של קדושה אפשר שיש להקל (עי' בביה"ל ד"ה ויש).

^{רפח} מ"ב (תרעה,ו), ע"פ מג"א שם.

^{רפט} עי' במג"א (תרע,ב) מה שהביא מספר מעגלי צדק, ובלבושי שרד ביאר שדרכם היה לעשות נרות בביהכ"נ שידלקו עד חצות, [כיון דעד חצות הוא זמן תפילה ויכולים עוד לבוא ולהתפלל].

^{רצ} מור וקציעה (תרעה). פמ"ג (א"א תרע סק"ב). ובשו"ת בנין שלמה (נג) האריך בזה וכתב שעלה בדעתו הטעם משום שדעת הרמב"ם (תמידין ומוספין ג,י) שבביהמ"ק היה מדליק בבוקר אם מצאן כבויין, וכע"ז כתב בשו"ת התעוררות תשובה (או"ח תסא).

^{רצא} שו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח טו).

^{רצב} מור וקציעה (תרעה). וכן מבואר במסכת סופרים (כ). הובא במג"א (תרעב,א) שבהדליק ביום אין נאותין ממנו.

^{רצג} דעת הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי שליט"א (נר חנוכה עמ' קא) שאם בכל חדר יש ס"ת לעצמו, אפשר לברך בכל מנין ומנין. מיהו הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש ג,לו) נקט שרק במנין המרכזי יברך [ועכ"פ באופן שהם חדרים הטפלים למרכזי כגון עזרת נשים וכדומה, בודאי ידליק בלא ברכה], וכיון שבלא"ה כל הדלקה בביהכ"נ בברכה הוא חידוש כמו שביארנו לעיל יש להחמיר [ולדון בכל מקום לגופו].

^{רצד} מ"ב (סקל"ט). כף החיים (סקס"ה). ובשם הגר"ח קנייבסקי (תורת המועדים עמ' צ) שהקובע הוא תפילת מעריב.

הלכות חנוכה

ומוצ"ש בברכה^{רצ"ה}. אמנם בשאר מקומות כגון אולם שמחות וכדומה, ואפילו במקום שמיועד אך ורק ללימוד [כגון 'חדר שיעורים'] לא תיקנו בו הדלקה ועכ"פ לא יברך^{רצ"ו}.
בכותל המערבי אף שאינו מקורה ואין לו מחיצות, דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאפשר להדליק בו בברכה^{רצ"ז}.

^{רצ"ה} הגר"ח קנייבסקי שליט"א (שם).

^{רצ"ו} שו"ת שבה"ל (ד,סה). דהפוסקים נתקשו במנהג הדלקה בביהכ"נ, ואמנם מנהג קדום הוא, והבו דלא להוסיף עלה, שרק זכר לביהמ"ק תיקנו.

^{רצ"ז} ישא יוסף (א,קלח אות ה).

פרק י

ענייני 'נס חנוכה'

מצינו ג' דברים שמחמתם קבעו את ימי החנוכה לימי הלל והודאה: א. נס המלחמה. ולכך נקרא חנוכה מלשון 'חנו כ"ה'^{רצח}, שבכ"ה כסלו^{רצט} גברו בני חשמונאי על היוונים שביקשו לבטל ישראל מחוקי דתם^ש. ב. נס פך

^{רצח} בביאור השם 'חנוכה' נאמרו כמה דרכים בראשונים: א. בר"ן (פ"ב דשבת) ובטור (תרע) כתבו שנקרא 'חנוכה' ע"ש 'חנו כ"ה' שאז חנו מאויביהם. [ובהערה הבאה יבואר מחלוקת הראשונים באיזה יום היה הנצחון] הובא במ"ב (תרע,א), ולפי"ז הוא לשון 'חנייה'. ב. במחזור ויטרי (רלט) פירש 'חנוכה' 'חן בכ"ה בכסלו, מצאו חנוכה מצאו חנינה', ולפי"ז הוא מלשון 'חן'. ג. בשבלי הלקט (קעד) כתב שהוא על שם חנוכה בית המקדש וכליו, וכע"ז באור זרוע (ב,שכא) שהוא על שם חנוכה המזבח שנחרב על ידי היוונים, והחשמונאים בנאוהו. ד. באבודרהם כתב 'חנוכה' נוטריקון 'ח' נרות והלכה כבית הלל' שאמרו יום ראשון מדליק אחד, ומכאן ואילך מוסיף והולך.

ועי' ב"ח (תרע) שהביא דברי מהרי"ל שכתב 'קבלה בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנרות דולקים בחנוכה', וכתב הב"ח שקצת ראייה לדבר מדקראו לו 'חנוכה' לומר חנו בכ"ה, דמשמע שאסור במלאכה, שאם אינו אסור כלל במלאכה, מאי חנייה שייך כאן [וכתב דדוחק לומר לשון 'חנייה' מחמת מלחמה].

^{רצט} ברמב"ם (ג,א) מבואר שגברו עליהם ביום כ"ה. אמנם במאירי (פ"ב דשבת) כתב שתגבורת זו היתה בכ"ד כסלו, ולכך הדליקו ליל כ"ה מפני שהיה יום ראשון לנס. ועי' פר"ח (תרע,א) שבהכרח כן הוא שנצחום בכ"ד, שהרי לשון 'חנו כ"ה' משמע שבכ"ה כבר היה אחרי הנצחון. ותמה שלדעת הרמב"ם היו צריכים להדליק בליל כ"ו. ונאמרו בזה כמה דרכים: א. בפר"ח תירץ שיום הראשון מדליקין על נס המלחמה, וז' ימים הבאים על נס השמן. [ואולי י"ל שהדליקו בבין הערביים של יום כ"ה, ולכך נקבע יום כ"ה, דאזלינן בתר תחילת ההדלקה ולא בתר הזמן שדלק]. ב. בברכי יוסף (ריש תרע) תירץ שכוונת הרמב"ם לתחילת יום כ"ה. ג. באור גדול (על משניות יומא ז,ד) תירץ שהרמב"ם לשיטתו (תמידין ג,יב) שמדליקין גם ביום, א"כ כשמצאו פח השמן ביום כ"ה הדליקו ביום עצמו, וגם בשאר שבעת הימים. ד. במעשה רקח (חנוכה ג,ב) תירץ שתחילת הנצחון היה בכ"ד, וכוונת הרמב"ם להשלמת הנצחון ששוב לא התעוררו להלחם, ומדוייק בלשון הרמב"ם שכתב 'שתחילתן כ"ה בכסלו', ולמעשה כבר הדליקו בליל כ"ה.

^ש אף שמבואר במגילת אנטיוכוס שגזרו על שבת מילה וחודש, מ"מ מבואר בלשון הרמב"ם (ג,א) 'ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות', וכתב בתשובה מאהבה (ברפה) שמקורו מנוסח התפילה 'להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך'. גם מבואר בירושלמי (חגיגה ב,ב) 'שאמרו להן כתבו על קרן שור שאין לכם חלק באלוקי ישראל'.

הלכות חנוכה

השמן. שמצאו פך שמן טהור חתום בחותם כה"ג^{שא}, שהספיק לשמונת ימים^{שב}. וכהן או ישראל טהור הדליק המנורה^{שי}. ג. חנוכה המזבח^{שד}.

^{שא} בראשונים (שבת כא:) הקשו שהרי גזרו על העכו"ם שיהיו כזבים, וא"כ מנין שלא הסיטוהו: א. בתוס' תירצו שהיה מונח בקרקע ולא הסיטוהו. ב. בריטב"א תירץ בשם ר"י שהפך היה מונח בארון, והארון היה חתום בחותמו של כהן. ג. בר"ץ תירץ שאם הסיטוהו היו שוברים אותו לראות מה יש בתוכו וכן משמע ברש"י שכתב 'והכירו שלא נגעו בו'. ד. בב"ח תירץ שכיון שהיה פיו צר ואין יכול לקבל טומאה במגע, שוב אין נטמא בהיסט.

ועי' שפת אמת (שם) שתמה על קושיית הראשונים, והרי ספיקא דרבנן היא וואמרינן בנדה (ד:) דאפילו ברה"י אזלינן לקולא בספק טומאה דרבנן, ואף אם היה ודאי, אין לבטל מ"ע דמנורה ע"י גזירה דרבנן, כמו שאמרו בספ"ק דפסחים גבי משקי בית מטבחיא שהן דכן משום דטומאת משקין דרבנן לא גזרו במקדש. ותירץ: א. שהראשונים הבינו שבודאי היה להם שמנים טובא בירושלים, אלא שבהיכל נשאר להם זה הפך בלבד ונעשה בו נס לחיבה יתירה, ולכך הקשו שפיר כיון דבאמת היה להם שמן טהור איך לקחו זה שיש בו חשש היסט. ב. קושיית הראשונים שהכה"ג חתמו כדי לשמרו מטומאה, וע"ז הקשו שפיר דמה הועיל לחשש היסט:

^{שב} בטעם שלא סחטו מחדש זיתים לצורך עשיית שמן זית למנורה וולא הספיקו להכין רק אחר ח' ימים, נאמרו בזה כמה דרכים: א. ברב האי גאון ור"ן כתבו מפני שהשמנים באים מחלקו של אשר כמבואר במנחות (פה:) ממקום ששמו תקוע, ומשם עד ירושלים היה מהלך שמונה ימים בהליכה והכנה וחזרה יחד, ולפיכך המתין להם הקב"ה ועשה להם נס שמונה ימים עד שיביאו שמן טהור. ב"י (תרע) בשם הר"ן. רב האי גאון (הובא בשו"ת הגאונים קד). אבודרהם. חידושי רבינו יהונתן מלוניל (שבת כא.). ב. בב"י (שם) תירץ שהיו טמאי מתים והוצרכו שבעה ימים ליטהר ויום אחד לכתישת הזיתים. ג. באור זרוע (ב,שכא) תירץ שהיו טרודים שבעת ימים בבנין המזבח ובכלי שרת, כמבואר במגילת תענית (פ"ט) 'ובנו את המזבח ושדוהו בסיד ותיקנו בו כלי שרת'.

ברא"ם [על הסמ"ג הל' חנוכה ד"ה ונעשה] הקשה מדוע הוצרכו לשמן טהור, הא הדלקת הנרות דוחה את הטומאה, דטומאה הותרה בציבור [כמבואר ברמב"ם תמידין (ג,י) והוא מתו"כ אמור] ונאמרו בזה כמה תירוצים: א. ברא"ם תירץ שדווקא הדלקת נרות עצמה דוחה את הטומאה, כדנפקא לן מלהעלות נר תמיד, אבל שמן שהוא מכשירי הדלקה לא, כמו שמצינו במילה שדוחה שבת, אבל סכין שהוא מכשירי מילה אין להעבירו אפילו מחצר לחצר. ותמה בשו"ת חכם צבי (פז) דמה שייך דחייה לענין עשיית השמן בטומאה, ושאני שבת שהוא דוחה ומחלל שבת באיסור תורה או דרבנן שאסור כיון שאפשר לעשותו מערב שבת, אבל בטומאה שהותרה בציבור מה איסור יש בעשיית השמן בטומאה, וכי תימא דההבאה לבית המקדש אסורה, זה אינו שהרי אמר שמואל (עירובין קד:) 'המכניס שרץ למקדש פטור כיון שאין לו טהרה במקוה', וכ"ש בשמן שאין לו טהרה במקוה דפטור המכניסו. ובמכתבי תורה לאדמו"ר רא"מ מגור זצ"ל (מכתב ט) תירץ קושייתו ע"פ המבואר במשנה מנחות (פח.) שצריך לקדש השמן קודם בכלי שרת [עי' תוס' (פט).

ד"ה חצי), ובקרבן אורה וצאן קדשים שם, ואותה נתינה נחשבת מכשירין קודם הדלקה. ב. **בחכם צבי** (שם) **ובפנ"י** (שבת כא:) תירצו שאה"נ שדוחה את הטומאה, ומ"מ רצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו ועשה להם נס, ועי' הערה קודמת מש"כ השפת אמת. ג. **בפרי חדש** (תרע) **ובחת"ס** (שבת שם) תירצו דשאר השמנים נטמאו בטומאת זבים או עכו"ם שלא הותרו בציבור, ורק טומאת מת דחוייה לגבי הדלקת נרות [כמבואר ברמב"ם תמידין ג,י], ועדיין יש להקשות מדוע לא עשו שמן חדש אף שיחא בטומאת מת, וע"ז צ"ל שנחשב 'מכשירי הדלקה' שאינו דוחה את הטומאה, דומיא דמכשירי מילה. [ובנצי"ב (עמק שאלה פרשת בשלח) ובהגהות חשק שלמה (שבת כא:) כתבו לתמוה שבטומאת מגע אין נפק"מ כלל באיזה טומאה נטמא]. ד. **בשו"ת בנין שלמה** (נג) תירץ שלדעת הרמב"ם שצריך להדליק בבוקר, אינו דוחה את הטומאה. ה. **בגליוני הש"ס** תירץ שכיון שבאותו פעם חינכו את המזבח, היה הכרח שהחינוך יהא בטהרה.

ש"י ברא"ם (על הסמ"ג) ס"ל שכולן היו טמאי מתים, ולכך הקשה מדוע לא טימאו השמן בהדלקתן, ותירץ שהדליקו ע"י פשוטי כלי עץ. ומה שלא נטמאה המנורה, כתב הרא"ם שעשאוה מעץ שאינו מקב"ט [והביא שכן מבואר ברש"י ע"ז מד. ד"ה ומלכות]. **אמנם** במהרש"א (שבת כא:) וב"ח (תרע) הקשו שאם כולם טמאים איך נכנס הכהן לעזרה [ודוחק שהדליקו עם עץ ארוך קל"ה אמה עי' תוס' חולין ב: ד"ה שמא], ועוד שכיון שיש במנורה בית קיבול א"כ מקב"ט, ולכן כתב המהרש"א שהמנורה כבר היתה עשויה והיתה מונחת במקום אחר באופן שלא נטמאה שם, ונטלוה ע"י כלי עץ שאינו מקב"ט [ומה דאיתא שהיתה מעץ הוא מחמת עניותם], ומ"מ כתבו המהרש"א וב"ח שלא כולם היו טמאים, והדליק אותה כהן שלא נטמא [או ישראל לדעת הרמב"ם (ביאת מקדש טז), שכשר ג"כ להדליק], וכתב הב"ח שאין לתמוה שאותם טהורים יעשו שמן טהור, מפני שיתכן שאותם הבקיאים בעשיית השמן היו טמאים.

ש"י רמ"א (תרע) בשם מהר"ל מפראג.

באור זרוע (ב,שכא) כתב 'ולפיכך נקרא חנוכה ע"ש חנוכת המזבח שנסתר ובנאווה, והיינו נמי דאמרינן במדרש (תנחומא בהעלותך, והובא ברמב"ן ריש בהעלותך בשם ר"נ גאון) 'למה נסמכה פרשת בהעלותך לחנוכת הנשיאים, לפי שהיה לוי מתרעם על שלא זכה להקריב, ואמר לו הקב"ה שלהם לא היה אלא יום אחד לנשיא, ולפי שעה, וחנוכה שלך תהיה שמונה ימים ולדורות'. וכע"ז כתב במהרש"א (שבת כא. ד"ה מאי חנוכה) שנקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח כדאמרינן בפרק ר' ישמעאל דבית חשמונאי גזזו אבני מזבח ששקצו אנשי עו"ג לע"ז, והוצרכו לבנות מזבח חדש.

בשבלי הלקט (קעד) כתב שנקרא חנוכה על שם חנוכת בית המקדש שהוכשר לעבודה, שהרי טימאו היוונים את ההיכל והעזרות וההשמונאים טיהרוהו ועשו חנוכה בתחילת חינוכם לעבודה כמו שעשה משה ע"ש. וכן הביא בקיצור שו"ע (קלט,א).

במור וקציעה (תרע) כתב שהוא על שם חינוך ההיכל שהיה בזמן הזה בימי חגי הנביא ככתוב בנבואתו (ב,יח) שבעשרים וארבעה לתשיעי שהוא כסלו הוסד ההיכל, ולמחרתו חנכוהו בהקרבה.

שבניית המשכן במדבר נגמרה בכ"ה כסלו ונדחת עד ניסן שאז נולד יצחק, והתשלום לכך היה בימי חשמונאים, שאז ג"כ חנכו את בית המקדש והמזבח שהתחלל בידי היוונים, [בימים אלו] במשך שמונה ימים^{שה}.

זמן מלחמת החשמונאים

בגמ'^{שי} מבואר שמלכות פרס שלטה מתחילת בנין בית שני ל"ד שנים, ולאחריהם מלכות יון ק"פ שנה. ושוב מלכו מלכי חשמונאי^{שז} ק"ג שנה.

במגילת אנטיוכוס^{שח} מבואר שמלחמת החשמונאים היתה בשנת ר"ג לבית שני [והוא בשנת ג' אלפים תרכ"א ליצירה, שהרי בית שני נבנה בשנת ג'.

^{שה} ואף שחנוכת המשכן (ויקרא ח, לא) וחנוכת ביהמ"ק (דברי הימים ב, ז) היו שבעה ימים, מ"מ חנוכת בית חשמונאי היתה שמונה ימים כמבואר במגילת תענית (פ"ט) שהיו צריכים לבנות את המזבח מחדש, ששיקצוהו יוון כדאיתא בע"ז (נב), שונה הלכות (תרעג).

בשבט הלוי (ז, פט) כתב שדעת האו"ז שהדליקו מנורה אף שלא היה מזבח ואף שמבואר ביומא (מה: וברמב"ם (תמידין ג, יג) שאין מדליקין אלא מאש של מזבח החיצון, ביאר בשב"ל (ח, קנג) דה"מ כשיש מזבח אבל כשאין אינו מעכב. אמנם הביא שדעת המהרש"א והחת"ס (שבת כא:) שהוא מעכב ולשיטתם הדלקת הנרות היתה אחר שבנו המזבח [בנו המזבח בכ"ה והדליקו בכ"ו, או שבנו בכ"ד והדליקו בכ"ה],

^{שי} ע"ז (ט).

^{שז} יוחנן נקרא 'חשמונאי', ב"י (תרפב בשם הארחות חיים), וכ"כ בספר יוחסין.

והביא הב"י שיש מפרשים שנקרא 'חשמונאי' משום תואר 'גדול ונגיד' כעין 'אתיו חשמנים' (תהלים סח, לב). ובסידור עבודת ישראל כתב שהוא שם כינוי לכל המשפחה על שם עיר מולדתם 'חשמון' שנזכר ביהושע (טו, כו), ויתכן ששמעון הצדיק זקנו של מתתיהו נולד בחשמון ומשום כך נקראת כל משפחתו.

והיו כותבים על דגלם **מכב"י: א.** יש אומרים שהוא ר"ת 'מי כמוך באלים ה' [צרור המור פרשת ואתחנן. סדר הדורות ג' אלפים תרכ"ב]. **ב.** ויש אומרים שהיא ר"ת 'מתתיהו כהן בן יוחנן' [חת"ס פ' מקץ, ובהגהותיו לשו"ע אבהע"ז קכט]. **ג.** ויש אומרים שהוא ר"ת 'ברוך כבוד ה' ממקומו' [של"ה תמיד פרק תורה אור אות ב].

^{שח} **מגילת** אנטיוכוס שבה מתואר גזירות ומלחמות היוונים [הנקראת גם 'מגילת בית חשמונאי' או 'מגילת יוונים' או 'מגילת חנוכה'], הוזכרה **בכמה ראשונים: בה"ג** (הל' סופרים עד) **אבודרהם** (בביאור 'על הניסים'), **שבלי הלקט** (קעד), **בה"ג** (סופרים עה), **רבינו ניסים גאון** (בספרו חיבור יפה מהישועה) ו**רבי יהודה הלוי** חיבר פיוט מיוחד לחנוכה 'אזכור מעללי קה' שמבוסס על מגילת אנטיוכוס, והובאה בסידור עבודת ישראל (להר"י בר תרכ"ח).

אלפים ת"ח, כמבואר ברמב"ם^{שט}, ולפי"ז המלחמה עם היוונים היתה רק שנה בלבד^{שי}. אמנם הגזירות נמשכו הרבה שנים כמו שכתב הרמב"ם באגרת תימן: 'וכן אירע בבית שני כשגברו מלכות יון הרשעה וגזרו שמדות גדולות ומשונות וכו', ועמדו בגזירה זו כמו חמישים ושתיים שנה, ומבואר שנמשכה גזירתם נ"ב שנה.

ונסיים ענין זה בפיוט לזמירות לשבת הרומז לנס חנוכה: 'וצפיר העזים הגדיל עצומיו, וגם חזות ארבע עלו למרומיו, ובלבם דמו להשחית את רחומיו, על ידי כהניו מגר מתקוממיו, חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו'^{שיא}.

והנה אף שבודאי 'מגילת אנטיוכוס' אינה מכתבי הקודש [כמבואר ביומא כט. שמגילת אסתר היתה כתיבה אחרונה של ניסים], מ"מ ישנם ג' סוגי 'ספרים חיצוניים': א. במשנה סנהדרין (צ.) אמרו שהקורא בספרים החיצוניים אין לו חלק לעולם הבא, וביארו בגמ' (ק:) שהכוונה לספרי צדוקים. ב. שיטת רש"י (שם) שספר בן סירא איסורו רק מחמת ביטול תורה, וכן משמע מהשמטת הרמב"ם (פ"ב דעכו"ם) את ספר בן סירא. אמנם ברי"ף ורא"ש (סנהדרין שם) פסקו שאף בן סירא אין לו חלק לעוה"ב [והוא ע"פ ירושלמי פ"י דסנהדרין], ועי' מדרש תלפיות (ענף בן סירא) שיתכן שתרי בן סירא הוו. ג. מגילת אנטיוכוס שנתחברה ממקור קדוש: לדעת הרס"ג (בספר הגלוי) חיברוה בני חשמונאי, ולדעת הבה"ג (שם) נכתבה ע"י זקני ב"ש וב"ה.

היו מקומות שנהגו לקרות מגילת אנטיוכוס בציבור, כמש"כ בתוס' רי"ד (סוכה מד:) 'מקום שנוהגין לקרות מגילת אנטיוכוס בחנוכה אין ראוי לברך עליה מפני שאין שורש חובה כלל', ובתכלאל (עץ חיים של התימנים) כתוב 'ויש קורין מגילת אנטיוכוס בשבת אחרי ההפטרה ואין חוב רק למצוה בעלמא לפרסם הנס בישראל'. וכן בסידור אוצר התפילות הביא 'מנהג כפא וקראסוב נוהגין לקרות מגילת אנטיוכוס בשבת במנחה אחר קדיש תתקבל משום פירסומי ניסא'.

^{שט} שמיטה י,ג.

^{שי} שהרי בגמ' בע"ז שם מבואר ששלטון היוונים הסתיים בשנת רי"ד לביהמ"ק, וכיון שבמגילת אנטיוכוס איתא שתחילת עלייתו לירושלים היתה בשנת רי"ג, א"כ מלחמת החשמונאים היתה שנה אחת בלבד.

^{שיא} הוא ע"פ חזון דניאל שבו נראתה לו מלכות יוון בדמות 'וצפיר העזים הגדיל עד מאוד וכעצמו נשברה הקרן הגדולה ותעלנה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים' (דניאל ח, ח). וגבריאלי גילה לו את פתרון המראה 'והצפיר השעיר מלך יון וגו' ועצם כחו והשחית עצומים ועם קדושים' וכו' (שם ח, כא).

מעשה יהודית

הראשונים^{שיב} הביאו שהנס נעשה ע"י יהודית שחתכה ראש האגמון ועי"ז ברחו כולם וניצחו את היוונים. והוכיחו המפרשים שהיו ב' מעשים נפרדים: א. ע"י בת מתתיהו שגרמה לבני מתתיהו להילחם ביוונים [וזה היה בי"ז אלול, בזמן חשמונאים] כמובא במגילת תענית. ב. ע"י יהודית [בתו של יוחנן כה"ג] שהרגה את אלפורני וגרמה לנצחון^{שיג}.

^{שיב} רש"י ותוס' (שבת כג. מגילה ד. פסחים קח.) במימרא דריב"ל שנשים חייבות [בחנוכה פורים ופסח] לפי שאף הן היו באותו הנס. וסיפור המעשה כתב הר"ן (שבת י. ברי"ף) 'דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם, ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה', וכע"ז בכלבו (מד) והעתיקו הרמ"א (תרע).

^{שיג} הנה בראשונים הנ"ל מבואר מעשה דיהודית שהיתה בתו של יוחנן כה"ג שחתכה ראש האגמון.

אמנם בפסקי הרי"ז (שבת שם) כתב 'שהנשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, שהרי גזרו באותו זמן כל בתולה שתנשא תבעל להגמון תחילה, ועל ידם נעשה הנס שנתקנא יהודה בשביל אחותו שלבשה סמרטוטין בשעת החופה על שהיתה ראויה להתבייש בושת כזה ומאז גברו על היוונים'. ומבואר שהיתה בתו של מתתיהו [שלכך נתקנא יהודה בשביל אחותו].

ומקור דבריו ע"פ **מגילת תענית** (פרק ו) 'ובמה היו מצירים להם מלכי יון מושיבין קסטיראות ממונים בעיירות להיות מענים את הכלות ואח"כ היו נישאין לבעליהן וכו', ובת אחת היתה למתתיהו בן יוחנן כהן הגדול וכשהגיע זמנה להנשא בא הקסטרין לטמאה ולא הניחו אותו, וקנאו מתתיהו ובניו וגברה ידם על מלכות יוון ונמסרה בידם והרגום ובאותו היום י"ז אלול שביטלוהו גזירת תבעל להגמון עשאוהו יום טוב'. ועי' **מדרש חנוכה** (הובא באוצר המדרשים גרינבוים ירמיה ג, ובעוד מקומות) 'בת מתתיהו כה"ג שנשאת לבן חשמונאי ואלעזר היה שמו, כיון שיגיע יום שמחתה הושיבוה באפריון וספקה כפיה וקרעה פורפירון שלה [מחמת גזירת האגמון], ועמדה לפני כל ישראל כשהיא מגולה' וכו', ומבואר שם באריכות שמחת מעשה זו חירפו נפשם להלחם עם היוונים.

והנה בדברי הראשונים הנ"ל מוזכר ששמה יהודית וגם שחתכה ראש האגמון, ואילו במגילת תענית ופסקי הרי"ז ומדרש חנוכה [הנ"ל] מבואר רק שגרמה לאחיה לקנאות קנאת ה' ולצאת להלחם, וגם אין מוזכר שמה של האשה.

נמצא שהיו ב' מעשים שונים ע"י אשה: א. ע"י בת מתתיהו שגרמה לבני מתתיהו להלחם ביוונים, ואין מוזכר שמה של האשה, וזה היה בי"ז אלול כמובא במגילת תענית. ב. ע"י יהודית [בתו של יוחנן כה"ג] שהרגה את אלפורני וגרמה לנצחון. ובה אינו מפורש אימתי היה מעשה זה.

ובסדר הדורות (ג' אלפים תרכב) הביא בזה ג' דעות אימתי היה המעשה השני: לפי הפייטן היה זה בימי חשמונאים. ויש אומרים בימי נבוכדנצר. ויש אומרים בימי

הלכות חנוכה

מצוות ימי החנוכה שלושה הן: א. מצות הדלקת הנרות בכל לילה. ב. מצות הלל והודאה, ע"י אמירת 'הלל' בכל יום, ואמירת 'על הנסים' בתפילות ובברכת המזון. ג. יש אומרים שיש בו מצות שמחה וסעודה^{שיד}.

ברכת הסופגניות

ברכת הסופגניות^{שטו} 'בורא מיני מזונות', ולאחריהם 'על המחיה'^{שטז}, ואפילו קבע סעודה עליהם^{שיז}.

קמבישי בן כורש מלך פרס, כמו מאתים או שלש מאות שנה קודם נס חנוכה. וכתבו כמה מפרשים שגם לדעה אחרונה יתכן שנקבע מחמת נס חנוכה שהסכימו לכלול זכר נס, עי' צמח דוד (ר' דוד גאנז תלמיד הרמ"א) ערוה"ש (תרע"ח), ובן איש חי (וישב אות כד). וכע"ז בספר שלשלת הקבלה (עמ' נד, יהושע בן פרחיה) שכתב 'אמנם במגילת תענית פ"ו אמרו מעשה יהודית בסגנון אחר, ולכן נוכל לומר שבביטול מגילת תענית הסכימו חכמי הדור לכלול יחד בשמחת חנוכה דברי יהודית [המובא במס' תענית] מתי שהיתה, ויהודית אחרת בת חשמונאי, ונס הנרות כולם בהצלה דאנטיוכוס'.

^{שיד} הארכנו לעיל פרק א.

^{שטו} קצת פלא שלא ראינו שנוהגים באכילת מאכלי חלב, ומאידך מצוי מאוד המנהג שאוכלים סופגניות, ועי' בספר 'מנהג ישראל תורה' (תרע"ג) שהביא מקובץ 'שריד ופליט' (ירושלם תש"ה) בשם כת"י תימני, שרבינו מיימון בן יוסף [אבי הרמב"ם] בחיבורו על התפילות בלשון ערבי (הוזכר בתשב"ץ א"ב) בפירושו על ענין חנוכה כתב 'ופשט המנהג לעשות סופגין בערבי אלספינג והם הצפחיות בדבש, ובתרגום האיסקריטין משום שהם קלויים בשמן, זכר לברכתו. וכתב רבינו נסים במגלת סתרים כי בכל מנהגי האומה באלו מנהגות כמו זה, והראש בראש השנה, החלב בפורים ובמוצאי פסח, והפולים ביום הושענא רבה. ואותם המנהגים אינן לנו לבזותם, ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא כי הם מעיקרים נעשים ולא יבזו במנהג האומה, וכבר אמר הנביא ע"ה ואל תטוש תורת אמך דת אומתך אל תעזוב'. וכן הוזכר בזמר לחנוכה [המיוחס לאבן עזרא] 'אכלו משמנים וסולת רבוכה'.

והגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שיט) נתן טעם במנהג סופגניות שכיון שבחנוכת בית חשמונאי טיהרו את כל המקדש, ואת אבני המזבח ששקצום היוונים הוצרכו לגונזם [כדאיתא בע"ז נב:] ומחמת צערם נהגו במאכלי מזונות שברכתם 'על המחיה' שמזכירין בה 'ועל מזבחך', משא"כ בבהמ"ז שאין מוזכר בה מזבח.

^{שטז} הכרעת הרמ"א (קסח, יג).

^{שיז} מ"ב (סקע"ה). והנה המחבר (שם) כתב 'ירא שמים יוצא ידי שניהם ולא יאכל עד שיברך על לחם תחילה', אמנם כבר הכריע הביה"ל (ד"ה וירא) שבאוכלו לקינוח צריך לברך במ"מ, ומ"מ הכריע הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שיט) שבסופגניות דידן שהם גדולות בודאי הוא ג"כ לשביעה, ובכל גווני בסעודה לא יברך עליהם.

קושיית הב"י

הב"י הקשה מדוע קבעו שמונת ימי חנוכה, והלוא מבואר בברייתא^{שיח} שהיה שמן בפך מצאו שהספיק ליום אחד וא"כ היה כאן נס רק שבעה ימים. וכבר קדמוהו בקושיא זו תוס' הרא"ש והמאירי^{שיט}. וכתב הב"י לתרץ בג' דרכים^{שכ}:

א. שחילקו את השמן שמצאו לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה רק חלק אחד, וא"כ גם בלילה הראשון שדלק כל הלילה היה נס. ב. שלעולם נתנו כל השמן בלילה הראשון, ומ"מ לאחר שנתנו כל השמן בנרות המנורה נשאר הפך מלא כבתחילה, וכבר ניכר הנס בלילה הראשון. ג. שנתנו כל השמן בנרות, ואף שדלקו כל הלילה, מ"מ בבוקר מצאו את הנרות מלאים שמן כמו שנתנום.

והגר"א הביא גירסת השאלות^{שכא} 'ולא היה בו להדליק אפילו יום אחד', שלפי"ז קושייא מעיקרא ליתא. אמנם הגאון מאסטרואוצא^{שכב} כתב ליישב גרסת השאלות עם גירסתנו, שלפי מה שכתב בסדר הדורות שנס חנוכה היה בשנת ג' אלפים תרכ"ב, נמצא לפי חשבון המולדות שכ"ה כסליו חל בשבת, והנה אף ששיערו חכמים חצי לוג למנורה כדי שתהא דולקת והולכת מערב עד בוקר^{שכג}, מ"מ בכל ערב שבת שהדליקו המנורה בעוד היום גדול הוצרכו להוסיף עוד קצת שמן, ופח השמן שנמצא התאים לכמות הנצרכת ביום חול, ולא לשל שבת. ומעתה י"ל שגירסתנו שלא היה

מותר להניח בשבת סופגניות על מיחם שע"ג האש, אף אם יש בתוכן מרקחת ריבה לחה, שלגבי הבצק שנתבשל [בתוך שמן], אין בישול אחר בישול, ואין נידון עכשיו כצלי אחר בישול כיון שאין משתנה טעמן. ולגבי הריבה מלבד מה שנחשבת לאוכל אף שהיא קצת נוזלית, עכ"פ יש לסמוך על הסוברים שאזלינן בתר רובו והוא יבש, עי' דע"ת (שיח, טו) בשם מנחת כהן [הליכות שלמה שם].

שיח שבת (כא:).

שיט שם.

שכ ובדומה לדבריו תירצו הראשונים הנ"ל.

שכא וכן הגירסא ברבינו ירוחם (ריש נתיב ט) וכמש"כ הברכ"י (תער, א), ובספרו יוסף אומץ (לב) כתב 'ולא אכחד כי ספר רבינו ירוחם מוחזק בטעויות, וגם ספר השאלות נמצא בו טעויות, וכל הראשונים העתיקו כגרסתנו, ועל הרוב הוא ט"ס בספר השאלות ור' ירוחם'.

שכב אור תורה לחנוכה אות ג.

שכג מנחות פט.

הלכות חנוכה

בו להדליק 'אלא יום אחד' הכוונה לימות החול, וגירסת השאלות 'אפילו יום אחד' הכוונה לערב שבת וכן"ל.

הטעם שלא הוזכר נס חנוכה במשנה

בחת"ס^{שכד} ביאר שרבי לא הזכיר נס חנוכה במשנה משום שהיה מזרע דוד המלך, והרע בעיניו שתפשו החשמונאים את המלוכה. והכוונה שהיה שלא ע"פ דין שהרי כתיב 'לא יסור שבט מיהודה'^{שכה}. עוד תירץ^{שכו} שהיו רגילים להדליק נר חנוכה והיתה חביבה וידועה, ולכן לא נשנתה חנוכה במשנה כמו שאין משניות על ציצית ותפילין. ויש שתירצו שמדינא תורה שבע"פ אין אתה רשאי לכותבו, ורק מחמת השיכחה הותר לכותבו, אבל מצות נר חנוכה שנתחדש בבית שני ובימי רבי עדיין לא עבר זמן רב מזמן הנס ולא היה חשש שכחה לא היה לו היתר לכותבם.

פיוט 'מעוז צור'

הפיוט 'מעוז צור' השגור בפי כל בית ישראל, נהגו לאומרו אחר הדלקת נרות, ה' בתים שלו מתייחסים לגלות: מצרים, בבל, פרס, ויוון. ואילו הבית האחרון 'חשוף זרוע' מתייחס לאדום שהוא הכינוי לאומות הנוצריות^{שכז}.

לראשונה הוזכר פיוט זה בספר לקט יושר^{שכח} שרבו בעל התה"ד היה שר פיוט זה. שם המחבר הוא מרדכי, ויש בפזמון אקרוסטיכון של 'מרדכי חזק'.

^{שכד} סידור חת"ס (במעוז צור) בשם חוט המשולש.

^{שכה} וכמש"כ הרמב"ן פרשת ויחי. ועי' רבינו בחיי (בראשית מט, ט) ורד"ק (זכריה יא, יב).

^{שכו} חת"ס גיטין עח. [ע"פ דברי הרמב"ם פיה"מ מנחות פ"ד].

^{שכז} בסידור עבודת ישראל (להר"י בער תרכ"ח) כתב שבית זה נכתב בתקופה יותר מאוחרת. ויש מייחסים תוספת זו לרמ"א. אמנם במקור חיים (תרעו) הביא תוספת הרמ"א [והוא מקיצור השל"ה] 'מעולם היית ישעי, כבודי ומרים ראשי. שמע נא קול שועי, מלכי אלוקי קדושי. העבר חטאי ופשעי, גם בגלות הרביעי. חזק ישראל, ותבניע ישמעאל, ומאדום תפדה נפשי' [רמז שמו משה].

^{שכח} עמ' 153. ועי' שו"ת חוות יאיר (ע) שהעלה אפשרות שכבר היה פיוט זה בזמן מהר"ם מרוטנברג.

תקנת מהדרין בחנוכה

הטעם שדווקא בחנוכה תיקנו הידור בעצם המצוה, ביאר הבית הלוי^{שכט} משום שעיקר הנס לא היה אלא לצורך הידור מצוה, שהרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ולהדליק מהשמן שמצאו כל שמונת ימים^{של}. וגם שטומאה הותרה בציבור^{שלא}.

סביבון

מנהג המשחק בסביבון [דריידל]^{שלב} קדום הוא^{שלב}, והיה מחמת שגזרו שלא ללמוד תורה כמו שאומרים 'להשכיחם תורתך', והיו יהודים ששיחקו בסביבון כדי שאם ימצאו אותם אויביהם באמצע לימודם יאמרו ששיחקו במשחק זה^{שלג}.

הנוהגים לשחק בסביבון, צריך ליזהר בשבת שלא ישחקו באופן שע"י שיפול הסביבון בצד מסוים יזכה בחפץ כל שהוא משום איסור גורלות^{שלד}.

שכט עה"ת ויגש חנוכה.

של שהרי הכמות של הדלקה ליום אחד הוא ג' וחצי לוגין ובהכרח שנשתמשו בפתילות עבות, אף שאין חיוב בזה.

שלא כמו שנתבאר לעיל (הערה שג) בשם החכם צבי והפנ"י שרצו להדר.

שלב והביאו שבלילה אחד שיחק החת"ס בסביבון מכסף שהיה לו (פסקי חת"ס עמ' קצא בהערה), ומבואר בבני יששכר (כסלו מאמר ב) ע"ז שמנהג אבותינו תורה היא, והביא בזה כמה רמזים וסודות.

שלג אוצר כל מנהגי ישורון (יט,ד) טעמי המנהגים (תתנט) הובא בשו"ת דברי יציב (ח"ב רפג,ה ד"ה ובהנ"ל).

שלד רמ"א (שכב,ו).